

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İNSANCIL MÜDAHALE KAVRAMI ve 11 EYLÜL
SONRASI ABD MÜDAHALECİLİĞİ**

Cansen Esen ÖNDER

2501110459

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : CANSEN ESEN ÖNDER Numarası : 2501110459
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı :- SIYASET BİLİMİ VE
ULUSLARARASI İLİŞKİLER Danışmanı : PROF. DR. BURAK SAMİH GÜLBOY
Tez Savunma Tarihi : 24.12.2019 Saati : 12.00
Tez Başlığı : İNSANCIL MÜDAHALE KAVRAMI VE 11 EYLÜL SONRASI ABD MÜDAHALEÇİLİĞİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış,
soruların sorularına alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. BURAK SAMİH GÜLBOY		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ GİZEM BİLGİN AYTAÇ		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜYESİ UĞUR YASİN ASAL		KABUL

ÖZ

İNSANCIL MÜDAHALE KAVRAMI VE 11 EYLÜL SONRASI ABD MÜDAHALECİLİĞİ

Cansen Esen ÖNDER

Soğuk Savaş sonrası dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan insani krizlerin artması, bir devletin vatandaşlarına uyguladığı ağır insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun sorumluluğu olduğu inancını pekiştirmiştir. İnsancıl müdahale kavramı da uluslararası ilişkiler literatüründe edindiği yeri bu gelişmelere borçludur. Bu kavramın tarihsel ve felsefi kökenlerinin araştırılması haklı savaş kuramı ile ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Tarih boyunca kuvvet kullanımının nedenleri, hangi durumlarda haklı kabul edilebileceği ve sınırlarının ne olduğu üzerine tartışmalar yürütülmüştür. Devletlerin egemen eşitliği prensibinden hareketle kuvvet kullanımının sınırlandırılmasına yönelik adımlar atılmış, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda kuvvet kullanımı açıkça yasaklanmıştır. Kuvvet kullanımı içermesi nedeniyle insancıl müdahale kavramı da bu yasağın kapsamına girmektedir ve bir müdahalenin hukuka uygun olması için Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilmiş olması gerekir. 11 Eylül sonrası ABD'nin değişen güvenlik ve dış politika algısı çerçevesinde ortaya konulan Bush Doktrini açıkça terörizme karşı savaş ilan etmektedir. Bu bağlamda Afganistan ve Irak'ta gerçekleşen müdahaleler birtakım insancıl gerekçelere dayandırılmış olması ve Güvenlik Konseyi yetkilendirmesi olmaksızın gerçekleşmesi bakımından önemlidir. Bu çalışmada insancıl müdahale kavramı ve uluslararası hukuktaki yeri incelenecek ve 11 Eylül sonrası ABD müdahaleciliği Birleşmiş Milletler hukuk sistemi ve insancıl müdahale kavramı çerçevesinde değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: İnsancıl Müdahale, Haklı Savaş, Kuvvet Kullanma, Birleşmiş Milletler, 11 Eylül, Bush Doktrini, Terörizme Karşı Savaş, ABD Müdahaleciliği

ABSTRACT

THE CONCEPT OF HUMANITARIAN INTERVENTION AND US INTERVENTIONISM AFTER 9/11

Cansen Esen ÖNDER

Increased humanitarian crises in various parts of the world Post-Cold War, strengthened the belief that the international community is responsible for the gross human rights violations imposed by a state on its citizens. The concept of the humanitarian intervention owes its place in the literature of international relations to these developments. Researching the historical and philosophical origins of this concept made it possible to relate it just war theory. Throughout history, there have been discussions about the reasons for the use of force, in which situations it could be justified and what its borders are. With the principle of sovereign equality of states, steps were taken to limit of use of force, use of force was clearly prohibited in Charter of United Nations. Because of the use of force, the concept of humanitarian intervention is covered by this prohibition and for an intervention to be compliance with laws, it must be authorized by the Security Council. The Bush Doctrine, which was put forward within the framework of the changing US perception of security and foreign policy after 9/11, clearly declares war on terrorism. In this context, it is important that the interventions in Afghanistan and Iraq are based on a number of humanitarian reasons and without the authorization of the Security Council. In this study, the concept of humanitarian intervention and its place in international law will be examined and US interventionism after 9/11 will be evaluated within the framework of the United Nations legal system and the concept of humanitarian intervention.

Keywords: Humanitarian Intervention, Just War, Use of Force, United Nations, 9/11, Bush Doctrine, War on Terrorism, US Interventionism

ÖNSÖZ

Dünyada giderek artan insani krizler karşısında ortaya çıkan uluslararası ahlaki sorumluluk, vatandaşlarının temel haklarını ihlal eden devletlerin durdurulmasına yönelik eylemleri de beraberinde getirmektedir. İnsancıl gerekçelerle başvurulmuş kuvvet kullanma yöntemlerinin insancıl müdahale ve koruma sorumluluğu gibi kavramlar çerçeve alınarak değerlendirilmesi, bu kavramların da uluslararası hukuktaki yerinin incelenmesi gerekmektedir.

Henüz lisans yıllarındayken tavsiye ettikleri akademik kaynaklarla farkında olmadan bu konunun ilgimi çekmesini sağlayan ve yüksek lisans döneminde bu başlığa yönelmemi teşvik eden, aramızda sadece akademik değil, aynı zamanda manevi bir bağ bulunan, hayatımda oldukları için her zaman mutluluk duyduğum İstanbul Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyelerine, yine bu ailenin birer parçası olarak çalışmamı hazırlarken ilgi ve desteklerini hissettiğim, bilgi ve deneyimlerinden yararlandığım değerli hocalarım Dr. Öğr. Ü. Gizem BİLGİN AYTAÇ ve Prof. Dr. Burak Samih GÜLBOY'a ayrıca teşekkürlerimi sunarım.

Cansen Esen ÖNDER

İSTANBUL, 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANCIL MÜDAHALE KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

I. DOĞAL HUKUK ANLAYIŞI VE HAKLI SAVAŞ.....	5
A. Haklı Savaş Kuramı.....	5
B. İlkçağ'da Haklı Savaş.....	8
C. Hıristiyanlık ve Haklı Savaş.....	10
D. Erken Modern Dönem ve Sekülerleşen Haklı Savaş.....	12
II. POZİTİF HUKUK ANLAYIŞI VE KUVVET KULLANMA.....	15
A. Avrupa Uyum ve Sonrası Dönem.....	16
B. Milletler Cemiyeti Misakı.....	18
C. Briand-Kellogg Paketi.....	20
III. İNSANCIL MÜDAHALE KAVRAMI.....	21
A. İnsancıl Müdahale Tanımı.....	22
B. İnsancıl Müdahalenin Temel Unsurları.....	24
C. İnsancıl Müdahalenin Meşruiyeti.....	27

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA İNSANCIL MÜDAHALE

I. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANTLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE İNSANCIL MÜDAHALE.....	31
---	----

A. Kuvvet Kullanımının Yasaklanması ve İnsancıl Müdahale.....	32
1. Yasağın Niteliği ve Kapsamı.....	33
2. Kuvvet Kullanımına İzin Verilen İstisnalar	35
a. Meşru Müdafaa Hakkı	36
b. Güvenlik Konseyi Yetkilendirmesi ile Kuvvet Kullanma.....	39
B. İçişlerine Karışmama İlkesi ve İnsancıl Müdahale	42
II. YAPILAGELİŞ HUKUKU VE İNSANCIL MÜDAHALE	44
III. KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMI	46
IV. İNSANCIL AÇIDAN MÜDAHALE ÖRNEKLERİ.....	49
A. Soğuk Savaş Dönemi Müdahale Örnekleri	51
B. Soğuk Savaş Sonrası Müdahale Örnekleri	57
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
11 EYLÜL SONRASI ABD MÜDAHALECİLİĞİ	
I. 11 EYLÜL SONRASI DEĞİŞEN GÜVENLİK ALGISI VE DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMI	66
A. ABD Dış Politika Gelenekleri.....	66
B. Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik ve Dış Politika Yaklaşımı	71
C. 11 Eylül Sonrası Dış Politika Yaklaşımı	75
D. 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi	77
II. ARTAN ABD MÜDAHALECİLİĞİ: AFGANİSTAN VE IRAK.....	82
A. Müdahalelerin BM Hukuk Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi	82
B. İnsancıl Müdahale Kavramı Çerçevesinde ABD Müdahaleciliği	90
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	101

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
ICISS	: International Commission on Intervention and State Sovereignty
IAEA	: International Atomic Energy Agency
IMF	: International Monetary Fund
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UNITAF	: Unified Task Force
UNMOVIC	: United Nations Monitoring, Verification and Inspection Commission
UNPROFOR	: United Nations Protection Force
UNSCOM	: United Nations Special Commission

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nı takiben yaklaşık yarım yüzyıl boyunca taraflarını Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) oluşturduğu, diğer devletlerin de bu iki büyük güç etrafında kamplara bölündüğü çift kutuplu dünya düzeni uluslararası sisteme hakim olmuştur. Soğuk Savaş kavramı, iki kutup arasında askeri eylemlerin yerini ideolojik, ekonomik, politik ve kültürel çatışmaya bıraktığı, kuvvet kullanma tehdidinin ve buna bağlı olarak caydırma politikalarının arttığı, karşılıklı silahlanma yarışının hız kazandığı bir güç mücadelesi dönemini tanımlamak için kullanılmıştır.

Önce Berlin Duvarı'nın yıkılması, ardından Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'nın dağılması ile birlikte bu çift kutuplu mücadele dönemi kapanmıştır. Soğuk Savaş sonrası dönem ABD'nin tek süper güç olarak rakipsiz kalması ile sonuçlanmıştır. Ancak bu durumun gerçek bir başarıya dönüşebilmesi için ABD'nin askeri ve ekonomik gücünün yanı sıra bu gücü kabul edilebilir kılan rızaya da ihtiyacı olacaktır. Soğuk Savaş boyunca kendini ve kuruluşuna öncülük ettiği uluslararası örgütleri komünizm tehlikesi ve Sovyet tehdidi karşısında konumlayan, özgür dünyanın ve demokrasinin savunuculuğunu üstlenen ABD için Soğuk Savaş'ın sona ermesi adeta bir tehdit boşluğu yaratmıştır. Hegemonyasının üzerinde durduğu ayaklardan biri olan rıza unsurunu ve buna bağlı olarak da meşruiyetini yitirme tehlikesi ile karşı karşıya kalan ABD, 1990'lı yılların gelişmelerini iyi değerlendirerek bu tehlikeyle yüzleşmekten kurtulmuştur.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin biri ekonomik, diğeri ise askeri güç merkezi olan Dünya Ticaret Merkezi ve Pentagon'a düzenlenen saldırılar, Soğuk Savaş sonrası devlet odaklı tehditlerin yerini devlet dışı tehditlere bıraktığının en önemli göstergesi olmuştur. 11 Eylül ertesinde yaratılan terörizme karşı savaş söylemi ABD'nin yaşadığı tehdit eksikliği sorununu da ortadan kaldırmıştır. Bu ideolojik söylemin ve güvenlik politikasının gereği olarak ABD müdahaleciliğine tanıklık edilmiştir. Hukuka uygunluğu, meşruiyeti ve uygulama yöntemleri bakımından sıkça tartışılan insancıl müdahale kavramı da ABD dış politikası ve güvenlik stratejisinde edindiği yeri bu gelişmelere borçludur.

Soğuk Savaş döneminde ikili blok yapılanmasının dışında kalan devletler, önce sömürgecilik hareketinin sona ermesi ve sonra Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte yönetsel krizlere ve iç çatışmalara sahne olmuştur. Devlet odaklı güvenlik tehdidinin yerini devlet dışı tehlikelere bırakmasıyla birlikte devlet güvenliğinin sınırları da insan ve toplum güvenliği çerçevesinde belirlenmeye başlamıştır. İnsan güvenliğinin ve insan hakları rejiminin gelişmesi karşısında devlet egemenliğinin dokunulmazlığı ilkesi de derinden sarsılmıştır. Sınırları içinde yaşanan yoğun insan hakları ihlalleri karşısında güvenliği sağlama ve korumada yetersiz kalan devletlere karşı diğer devletlerin ve uluslararası örgütlerin öncülüğünde müdahalede bulunulmuştur.

Çalışmaya dünyada yaşanan insancıl krizler ve giderek artan insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun sorumluluğu olduğu yaklaşımdan hareketle başlanmış ve çeşitli sorulara cevap aranmıştır. Uluslararası ahlaki sorumluluğun varlığı yönündeki inanç, bu devletlere karşı müdahaleyi de beraberinde getirebilir mi? Müdahaleye başvurularak devlet egemenliğinin dokunulmazlığı esnetilebilir mi? Salt insancıl amaçlarla müdahalede bulunmak mümkün müdür? Bu müdahaleler uluslararası siyasetten arınabilir mi? Müdahale etme yetkisine sahip olan kimdir ve müdahale nasıl uygulanabilir? İnsancıl müdahale kavramının tarihsel gelişimi ve uluslararası hukuktaki yeri dikkate alındığında 11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak'ta gerçekleştirilen müdahaleler insancıl müdahale örneği olarak değerlendirilebilir mi?

Çalışma kapsamında sorulan sorulara cevap aranırken öncelikle uluslararası ilişkilerin en tartışmalı kavramlarından biri olan insancıl müdahalenin tarihsel kökenleri üzerinde durulacaktır. Tarih boyunca yaşanan savaşlar sürekli olarak sorgulanmış ve açıklanabilmeleri için geçerli nedenler aranmıştır. Kuvvet kullanımının hangi nedenlerle haklı kabul edilebileceği araştırılırken aynı zamanda kuvvet kullanımının nasıl sınırlandırılacağı da tartışılmıştır. Bu bağlamda ortaya çıkan haklı savaş kuramı, insancıl müdahalenin kökenlerini incelemek üzere referans alınmıştır. Öncelikle haklı savaş kuramı ve doğal hukuk anlayışı çerçevesinde kuramın tarihsel gelişimi incelenecektir. Ardından pozitif hukuk anlayışı içinde kuvvet kullanımının sınırlandırılmasına yönelik ilk girişimlere yer verilecektir.

İnsancıl müdahalenin tarihsel kökenlerine değindikten sonra kavramın kendisi teorik olarak incelenecektir. Kavramın tanımı, temel unsurları ve meşru kabul edilebilmesi için ihtiyaç duyduğu ölçütlerden söz edilecektir. Bu unsurlar ve ölçütlerin haklı savaş kuramı ile bağları ortaya konulacaktır.

İnsancıl müdahale kavramının uluslararası hukuktaki yeri Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması kapsamında tartışılacaktır. Buradaki tartışma, insancıl müdahalenin BM Antlaşması'nın ortaya koyduğu kuvvet kullanma yasağının bir istisnası olup olmadığına ilişkin temel argümanla başlatılacak, insancıl müdahalenin uluslararası hukuktaki yerine ve uygulama yöntemlerine ilişkin birbirinden farklı görüş ve yaklaşımlar BM Antlaşması maddeleri üzerinden incelenecektir. Ardından insancıl müdahalenin bir yapılageliş kuralı olup olmadığı sorusuna yanıt aranacaktır. İnsancıl müdahalenin pratikte içinin boşaltılması tehlikesine karşı ortaya çıkan ve egemenliğin hak yerine sorumluluk olarak algılanmasının önünü açan bir kavram olarak koruma sorumluluğu ve bu kavramın insancıl müdahale ile nasıl ilişkilendiği incelenecektir. Soğuk Savaş dönemi ve sonrası gerçekleşen müdahaleler BM hukuk sistemi ve insancıl müdahale kriterleri açısından değerlendirilecektir. Bu değerlendirme insancıl müdahale uygulamalarının yaşadığı değişimi ortaya koyacak ve çalışmayı, 11 Eylül sonrasında gerçekleşen müdahale örneklerine götürecektir.

İnsancıl müdahaleye ilişkin olarak tarihsel, kavramsal ve hukuksal çerçeve ortaya konulduktan sonra 11 Eylül sonrası ABD müdahaleciliği incelenecektir. Öncelikle ABD dış politik kültürü ve dış politika geleneklerinden hareketle kısaca Soğuk Savaş sonrası ABD güvenlik ve dış politikasının ana hatlarından bahsedilecek, ardından ABD'nin 11 Eylül sonrası değişen güvenlik algısı ve dış politikası ile Bush Doktrini incelenecektir. Bu doktrin ile ortaya konulan kavramlar ve BM hukuk sistemi çerçevesinde Afganistan ve Irak'ta tanık olunan müdahalelerin hukuksal olup olmadığı tartışılırken ABD'nin müdahaleye başvurma yöntemi ve gerekçeleri incelenecektir. Kuvvet kullanımında başvuru çok taraflı ve tek taraflı yöntemlerin 11 Eylül sonrasında ABD belirleyiciliğinde şekillenen yeni bir yönteme dönüştüğüne değinilecektir. Bu yeni yöntem ve müdahalelerin meşruluk sağlamak üzere insancıl gerekçelere dayandırılması üzerinden 11 Eylül sonrası artan ABD müdahaleciliği ve bu iki müdahalenin insancıl müdahale örneği olup olmadığı değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İNSANCIL MÜDAHALE KAVRAMI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Soğuk Savaş sonrası dönemde yaşanan etnik kökenli iç çatışmalar, siyasi krizler ve insan hakları ihlallerindeki artış insancıl müdahale kavramının literatürde sıkça yer edinmesine neden olmuştur. İnsancıl müdahale kavramı her ne kadar bugünkü anlamı ve üzerinde yoğunlaşan tartışmalar itibariyle yirminci yüzyılın konusu olsa da tarihsel ve felsefi kökenleri bakımından ilkçağa kadar dayandırılabilir. İlkçağdan itibaren filozoflar ve sosyal bilimciler tarafından savaşın nedenleri sorgulanmış, devlet adamları ise yapılan savaflara geçerli nedenler bulmaya çalışmışlardır. Savaşları meşru kılmak üzere devletin çıkarları, tehdit altında hissetme ve din gibi nedenler ortaya konulmuştur. Bu nedenler arasında meşruluğu üzerine en çok tartışılan, iyilik için ve insanlık adına savaş düşüncesi olmuştur. Bu düşüncenin günümüzdeki karşılığı insancıl müdahale kavramında aranmaktadır.¹

İnsancıl müdahalenin tarihsel kökenlerini ortaya koyabilmek için devletlerin güvenlik algıları ve müdahale anlayışları incelenmelidir. Bir veya birkaç devletin diğer bir devletin iç işlerine müdahale etmesi çok eski olmakla beraber modern devlet anlayışında devletlerin egemenlik hakları gereği kısıtlanmaya çalışılan bir uygulamadır.² Bu nedenle devletlerin devam eden müdahalelerinin meşruiyeti tartışma konusudur. Haklı savaş kuramını doğrudan insancıl müdahale uygulamalarıyla ilişkilendirmek hem yöntem hem de tarihsel farklılıklar açısından sorunludur. Ancak bir devletin egemenliğine karşı müdahalelerin meşruiyeti tartışılırken haklı savaş literatürü, insancıl müdahalelerin kökenlerini tarihte arayanlar için önemli bir referans alanı oluşturmaktadır.³

Savaşların giderek artan yıkıcılığı karşısında insan hakları, dünya politikası ve uluslararası hukuk tarafından düzenlenmeye çalışılan bir alan olarak karşımıza çıkmakta, haklı savaş düşüncesi insan haklarıyla dönüşmektedir. Kendi halkının

¹ Sean D. Murphy, **Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving Order**, Philadelphia, University of Philadelphia Press, 1996, s. 35.

² Gizem Bilgin Aytaç, **Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale: İnsan Güvenliğinden Irak Müdahalesine Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları**, İstanbul, Dezanj Yayınları, 2014, s. 150-151.

³ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 151.

haklarını ihlal eden devletlere karşı müdahale hakkı değerlendirilirken devlet egemenliğinin insani nedenlerle sınırlanması ilkesine ve koruma sorumluluğu ilkesine dikkat etmek gerekir. Haklı savaş kuramında doğup büyüyen, şekillenen; modern uluslararası hukuk sisteminde ise koruma sorumluluğu kavramı altında cebren bir araç olarak tanımlanan insancıl müdahale, bu iki ilke etrafında şekillenmektedir.⁴ Bu bağlamda haklı savaş kuramının tarihsel gelişimini incelemek, insancıl müdahale kavramını analiz etmeyi ve koruma sorumluluğu kavramını değerlendirmeyi kolaylaştıracaktır.

I. DOĞAL HUKUK ANLAYIŞI VE HAKLI SAVAŞ

A. Haklı Savaş Kuramı

Savaşa ilişkin ahlaki yargıları temelde üç görüş altında toplamak mümkündür. Savaş ‘iyidir’, ‘kötüdür’, ‘kötü olsa da haklı biçimleri vardır’. Haklı savaş kuramında savaş, mutlak kötü değildir; daha büyük kötülükleri önlemek, cezalandırmak ya da sonlandırmak gibi haklı gerekçelerle başvurulabilecek bir eylemdir.⁵

Haklı savaş kuramı siyasal amaçlar doğrultusunda kuvvet kullanmanın haklı görülebileceği koşulları belirlemeye ve haklı olması durumunda bile kuvvet kullanımını sınırlandırmaya çalışan düşünce ve uygulamaları içermektedir.⁶ Bu anlamda savaşın ahlaki gerçekliği ikiye ayrılır. İlk olarak savaşın nedenleri, ikinci olarak da savaşta kullanılan yöntemler olmak üzere savaşlar her zaman iki defa yargılanır. İlk yargılama sonucunda savaşın haklı ya da haksız olduğuna; ikinci yargılama sonucunda ise adilce ya da haksızca savaşıldığına kanaat getirilir.⁷ Haklı savaşın anlaşılabilmesi için, iki boyutunu incelemek gerekmektedir. *Jus ad bellum*

⁴ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 145-150.

⁵ Çağrı Emin Demirbaş, “Haklı Savaş Öğretisinin Fikri Temelleri Üzerine Bir İnceleme”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 31, Sayı 4, 2017, s. 895-900.

⁶ James Turner Jhonson, “Haklı Savaş”, **Blackwell’in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi 1**, Der. David Miller, Çev. Bülent Peker ve Nevzat Kırış, Ankara, Ümit Yayıncılık, 1994, s. 321’den aktaran Fulya Ereker, “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 3, Güz 2004, s. 2.

⁷ Michael Walzer, **Just and Unjust Wars**, New York, Basic Books, 2006, s. 21.

(savaşın haklılığı) savaşı haklı kılacak nedenlerin neler olduğu; *jus in bello* (savaşta adalet) ise savaşın adil şekilde nasıl yürütüleceğiyle ilgilidir.⁸

Jus ad bellum savaşa başvurmanın gerekliliğini sorgulamakta ve bir savaşa haklı olarak başvurulabilmesi için belirli ölçütler ortaya koymaktadır. *Jus ad bellum* ilkesi açısından **haklı bir nedenin varlığı** önkoşuldur. Bir savaşın haklı kabul edilebilmesi için savunma ya da önceden yapılmış bir kötülüğe karşılık verme amacıyla başvurulmuş olması gerekir. Salt saldırı savaşları ise haklı kabul edilmemektedir. **Meşru otorite** koşulu oldukça tartışmalı olmakla birlikte egemen iktidara işaret etmektedir. Savaş ilan etme hakkı yalnızca bu meşru otoriteye aittir. **İyi niyet** koşulu savaşın kamu yararına olması, kişisel ve ulusal çıkarların saldırı bahanesi olarak kullanılmaması anlamına gelmektedir. **Orantılılık** koşulu kuvvet kullanımının amacının ötesine geçmemesi ve kuvvet kullanımı sonucu ortaya çıkacak başarının doğabilecek tüm zararlardan daha kabul edilebilir olmasını ifade etmektedir. Savaşın bir hedefi, haklı bir nedeni olmalı ve bunlar diğer ilkelerle uyumlu olmalıdır. Savaşın **başarı şansının olması** koşulu her türlü beşeri ve ekonomik kaynakların sonunda başarılı olamayacak bir eylem için tüketilmemesine vurgu yapmaktadır. Savaşa **son çare** olarak başvurulması koşulu ise tüm barışçıl yöntemler denendiği halde sonuç alınamaması halinde bir zorunluluk olarak kuvvet kullanımına başvurmayı ifade etmektedir.⁹

Jus in bello ise savaş esnasında uyulması gereken kuralları sorgulamakta ve savaş sırasında kuvvet kullanımının adil olmasına yönelik belirli ölçütler ortaya koymaktadır. *Jus in bello* ilkesi açısından bir savaş sırasında **savaşanlar ve siviller arasında ayırım gözetme** prensibi gereğince doğru hedef seçimi hayati önem taşımaktadır. Ayırım yapılmadığı takdirde savaşmayan sivil halkın saldırıya uğraması savaşın haklılığına zarar getirecektir. Haklı savaş kuramında her ne kadar sivil ölümü yasaklanıyor olsa da ahlaki bir doktrin olarak “çift etki” kavramı da karşımıza çıkmaktadır. Çift etki, savaşta gerçek niyetin sivillerin ölümü yönünde olmadığı halde bunun kazaen yaşandığı durumları ifade etmektedir. Klasik haklı

⁸ Demirbaş, a.g.e., s. 897.

⁹ Ereker, a.g.e., s. 2-3; John M. Mattox, **Saint Augustine and the Theory of Just War**, New York, Continuum, 2006, s. 9-10; Hasan Serdar Hoş, **Haklı Savaş ve İnsancıl Hukuk**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 85-89.

savaş kuramı açısından bile sorunlu olan savaşı-sivil ayrımı, çağımızın modern kitlesel savaşlarında daha ciddi sorunlara yol açmaktadır. **Orantılılık** koşulu ise haklı bir savaş sırasında uygulanan kuvvetin hedeflenen çözüme uygun olması gerektiği anlamına gelir. *Jus ad bellum* ilkesindeki orantılılıktan farklı olarak burada amaç savaşın yıkıcılığını ve şiddetini azaltmaktır. Bu koşul sivil gözetimiyle de yakından ilişkilidir. Bir savaşta girişilecek kuvvet kullanma eylemi iyi düşünülmeli ve insanlığın kalıcı bir hasara maruz kalmaması için özen gösterilmelidir. Gerçekleştirilecek eylemin sonunda nasıl bir zarara yol açacağını öngörmenin oldukça zor olması nedeniyle orantılılık koşulunu yerine getirmek de güçtür. Fakat genelgeçer olarak kabul edilmesi gereken sınır, amaçsız ya da nedensiz şiddete başvurulamayacağıdır.¹⁰

Haklı savaş kuramı ve kuramı biçimlendiren *jus ad bellum* ve *jus in bello* ilkeleri öncelikle doğa felsefesine dayanan doğal hukuk anlayışının hakim olduğu klasik dönemin kaynaklarından beslenmiştir. Din felsefesine dayanan doğal hukuk anlayışı içerisinde tek tanrılı dinlerin ortaya çıktığı ve ardından Hıristiyanlığın yayıldığı dönemde esas gelişimini yaşamıştır. Aydınlanma felsefesine dayanan doğal hukuk anlayışı çerçevesinde modern devletler sisteminin ve uluslararası hukukun gelişmesiyle seküler nitelik kazanmıştır. Doğal hukuk anlayışının yerini pozitif hukuk yaklaşımına bırakması ile birlikte haklı savaş kuramı da teoride önemini yitirmiştir. Artık savaşlar değerlendirilirken yazılı anlaşmalar ve yapılageliş hukukundan kaynaklanan uygulamalar incelenmektedir.¹¹ Bu dönem, insancıl gerekçelerle müdahale kavramının da önem kazandığı dönemdir. İnsancıl müdahale günümüz uluslararası hukukunda yeri olmayan bir kuvvet kullanma yöntemi olmakla birlikte haklılığı ve meşruluğu üzerine yapılan tartışmalar sonucu haklı savaş kuramının yeniden canlanması şeklinde yorumlanmıştır. İnsancıl müdahale kavramını oluşturan temel unsurlar incelendiğinde haklı savaş kuramı ile bağları ortaya konulacaktır.

¹⁰ Ereker, a.g.e., s. 3-4; Hoş, a.g.e., s. 89-94; Walzer, a.g.e., s. 151-153.

¹¹ Elif Burcu Pekyardımcı, **İnsancıl Müdahale Kavramı ve Kosova Sorunu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, s. 26.

B. İlkçağ'da Haklı Savaş

Çağdaş bir olgu olmasına rağmen kökleri oldukça eskiye dayanan insancıl müdahale, askeri kuvvet kullanımı içeren müdahaleleri kapsamaktadır.¹² Askeri kuvvet kullanmak için meşru nedenlerin aranması ve kuvvete başvurma yollarının düzenlenmesi ise antik çağlara kadar uzanmakta; haklı savaş kuramı da gelişimine katkı sağlayan mirasını bu dönemden almaktadır. Haklı savaş kavramının Yahudi geleneğine, Roma ve Germen dünyasının pratiklerine¹³ ve Grek kültürüne dayandığı söylenebilir.

Antik Yunan'da çok fazla pasifist düşünce üretilmemiş, genel olarak bağımsızlık, özgürlük ve bazen de yayılcı amaçlar için savaşa hazır bulunmayı teşvik eden düşünceler doğmuştur. Dış düşmana karşı yürütülen savaşlar doğrudan haklı kabul edilirken¹⁴ kent devletlerinin kendi arasındaki savaşlar olumlu karşılanmamıştır. Bu tür savaşların sınırlandırılması, savaşın kuralları ve ahlaki boyutunun düzenlenmesi yönünde gelenekler oluşturulmuştur. Ancak Yunan kent devletlerinin birbirine saldırdığı Peloponez Savaşları ile bu geleneklerin bozulduğu görülmüştür. Realistlerin Antik Yunan medeniyetindeki temsilcisi kabul edilen Thucydides, "Peloponez Savaşı Tarihi" adlı eserinde savaş geleneklerindeki erozyona dikkat çekerek Yunan kent devletlerinin savaş ve barış anlayışı, diplomatik ilişkileri ve yayılcı siyaseti üzerine yoğunlaşmıştır.¹⁵ Thucydides'in bu eseri Uluslararası İlişkiler disiplininin temel kaynaklarından biri kabul edilmektedir.

Stoacı öğretisi Yunan ve Roma düşünüşleri arasında bir köprü rolü üstlendiği gibi, ortaçağ Hıristiyan düşüncesini de etkileyen kaynaklardan biri olmuştur. Stoacı felsefenin siyasal düşünüşe en önemli katkısı, evrensel ilkelerden, tüm insanlar için geçerli olan yasalardan, başka bir deyişle doğal hukukun varlığından bahsetmiş

¹² Füsün Türkmen, **İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale**, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2006, s. 24-25.

¹³ James Turner Johnson, "Historical Roots and Sources of the Just War Tradition in Western Culture", Der. John Kelsay ve James Turner Jhonson, **Just War and Jihad**, New York, Greenwood Press, 1991, s. 6'dan aktaran Ereker, a.g.e., s. 4.

¹⁴ Roland H. Bainton, **Christian Attitudes Toward War and Peace: A Historical Survey and Critical Re-evaluation**, New York, Abingdon Press, 1960, s. 37.

¹⁵ Haldun Yalçınkaya, **Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008, s. 47.

olmasıdır.¹⁶ Bu düşünceler zemininde yönetilmeyen devletlere diğerleri tarafından müdahale edilebileceğini savunmuş, bu yaklaşım ileriki yüzyıllarda Avrupa düşünürlerini oldukça etkilemiştir.¹⁷

Uluslararası İlişkiler disiplindeki savaş kavramının gelişimine Yunan medeniyeti düşünsel anlamda teorik olarak, Roma medeniyeti ise pratik olarak katkı sağlamıştır.¹⁸ Romalılar başlı başına bir hukuk kuramı oluşturmuş; savaş kavramına da hukuki bakış açısıyla yaklaşarak kurallar üretmişlerdir. Roma hukukunu geliştiren en önemli kaynaklardan biri, Stoacı öğretinin doğal hukuk anlayışıdır. Devleti ‘hukuksal bir birlik’ olarak tanımlayan Roma hukukçuları, yürürlükteki yasalara da eleştirel tutumla yaklaşmış, doğal hukuka uygunluklarını araştırarak uyulması gereken bazı genel hukuk ilkeleri ortaya koymuşlardır.¹⁹

Romalılar her zaman savaşa başvurmadan önce girişilecek savaşın adil ve kutsal olduğuna emin olmak istemişlerdir. Haklı savaşın nedenlerinden sayılan savunma, haksız şekilde alınan bir yeri geri kazanma ve kötülüğü cezalandırma gibi yaklaşımlar çoğunlukla Roma hukukunda tanımlanmıştır. Yayılmacı bir siyaset izleyen Roma, yakın ya da uzak bir tehdit algıladığında savaşa hakkını ileri sürerek -bugünün ön alıcı-önleyici kuvvet kullanımını akla getirir şekilde- müdahalelerde de bulunmuştur.²⁰ Roma’da kuvvetin yalnızca devlet adına en yüksek otorite tarafından kullanılabilmesi düşüncesi, haklı savaşın hukuka uygun bir otorite ölçütünün dayanağı kabul edilebilir.²¹

Roma siyasal düşüncesinin en önemli temsilcisi ve Roma tarihinin en büyük siyaset söylevcisi kabul edilen Cicero, imparatorluğa geçiş sürecinde çözülmeye başlayan cumhuriyet ideolojisinin savunucusu olmuştur. Cicero, doğal hukuk kuramından hareketle Stoacıların doğal yasaların yönetimi altındaki evrensel devlet (kosmopolis) düşüncesine ulaşır. Doğal yasalarla yönetilerek adaletin temsilcisi olan

¹⁶ Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2004, s. 180-183.

¹⁷ Murphy, a.g.e., 35-38.

¹⁸ Yalçınkaya, a.g.e., s. 47.

¹⁹ Şenel, a.g.e., s. 204-205.

²⁰ Chris Brown, **Sovereignty, Rights and Justice**, Cambridge, Polity Press, 2002, s. 29’den aktaran Hafız Asgarov, **Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 12.

²¹ Jhonson, a.g.e., 1991, s. 7-8’den aktaran Ereker, a.g.e., s. 6.

ve tanrısal görevi bütün insanları bir çatı altında birleştirmek olan Roma Cumhuriyeti de bunu hak eden tek devlettir.²² Cicero'nun evrensel devlet idealinin Roma'nın emperyalist ideolojisine sağlam bir temel yarattığını söyleyebiliriz.

Antik Yunan geleneği ve Roma Hukuku, haklı savaş kuramının fikri temellerinin oluşması bakımından ilk referanslardır. Devletlerin müdahaleleri ve başvurulmuş savaşlar için kabul edilebilir nedenler aranması ve savaş sırasında uyulması gereken birtakım kuralların benimsenmesi kurama katkı sağlayan gelişmelerdir. Kuramın sistematikleşerek bir öğreti haline gelmesi ise tek tanrılı dinlerin ortaya çıkması ve özellikle de Hıristiyanlığın gelişmesi ile gerçekleşmiştir.

C. Hıristiyanlık ve Haklı Savaş

Haklı savaş kuramının Batı dünyasında Hıristiyanlığın etkisiyle oluştuğu genel kabul görmüş; güçlü dinsel kaynaklara dayanan kuramın gelişimi ise Ortaçağ Hıristiyan düşüncesinde gerçekleşmiştir.²³ Siyasi otoritenin gücünü dinden aldığı dönemlerde savaşlar meşruluğunu haklı nedenlerden alarak kutsallaşmıştır. Tek tanrılı dinlerin savaş kavramına katkıları sayesinde ortaya çıkan haklı savaş düşüncesi iyiyi ortaya çıkarmaktan ziyade, kötü olana engel olmak ve onunla mücadele etmekle ilgilidir.²⁴ Bu dinler arasında haklı savaş kuramına en belirgin katkı Hıristiyanlığa aittir.

Hıristiyanlığın ortaya çıktığı dönemde Roma gibi çok güçlü dünyevi bir iktidarın varlığı, siyasi bir söylem geliştirmenin önünde tehdit oluşturduğu için ilk dönem Hıristiyanlık düşüncesi pasifist anlayışı benimsemiştir. Haklı savaş kavramının arkasındaki düşünce de başlangıçta savaşı meşru kılmaktan çok kısıtlamak olmuştur.²⁵ Roma'da imparatorluğun zayıflaması, siyasi ve merkezi otoritenin yıpranması, Hıristiyanlığın ise güçlenerek sadece dinsel değil, aynı zamanda dünyevi bir otorite haline gelmesiyle birlikte pasifizm geride bırakılmıştır.

²² Mehmet Ali Ağaoğulları ve Levent Köker, **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s. 48-67.

²³ Ereker, a.g.e., s. 4.

²⁴ Anthony Joseph Coates, **The Ethics of War**, Manchester, Manchester University Press, 1997, s. 3.

²⁵ Yalçinkaya, a.g.e., s. 108-112.

St. Ambrose, Hıristiyanlığın pasifist yaklaşımdan haklı savaş öğretisine geçişini simgeler. Hıristiyanlıkta savaş ahlakı üzerine ilk düşünceler kendisine atfedilmiştir.²⁶

St. Augustine, beşinci yüzyılda, hocası St. Ambrose'un düşüncelerini geliştirmiş, Hıristiyan düşünüşünü felsefi temellere dayandırarak dünyevileştirmiştir. Düşünceleri ile haklı savaş kuramının babası kabul edilmektedir.²⁷ Savaşın haklılığından önce kaçınılmazlığını savunan St. Augustine'e göre haklı bir nedenin olması, savaşın meşru bir otorite tarafından gerçekleşmesi, iyi niyetle yapılması ve amacının barışı sağlamak olması, bir savaşın haklı sayılabilmesi için gerekli olan koşullardır.²⁸ St. Augustine'e göre haklı bir savaş girişimine karar verme yetkisi Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi kabul edilen egemen otoriteye aittir. Bu egemen otorite Tanrı'nın izin verdiği ölçüde hareket edeceği için aslında gerçek yetkili otorite daima Tanrı'nın kendisidir.²⁹

On üçüncü yüzyıl düşünürlerinden St. Thomas Aquinas, Ambrose ve Augustine'den sonra Hıristiyan haklı savaş anlayışını tutarlı bir şekilde analiz eden, sistematikleşmesinin önünü açan düşünür olmuştur. Haklı savaş kavramına ahlaki boyutun yanında siyasallık da kazandıran Aquinas'ın haklı bir savaş için ortaya koyduğu üç koşul vardır: haklı bir neden, savaşı yürütmeye muktedir bir otorite ve iyi niyet. Ortada cezalandırılmayı gerektirecek bir suç olmalı ve savaş, ilan edenin kişisel çıkarları için değil, toplumun genel çıkarı için yapılmalıdır.³⁰ Aquinas, savaş kurallarının ihlal edilmesi halinde haklı bir savaşın haksız duruma düşebileceğini öne sürmüştür.³¹ Haklı savaşın *jus ad bellum* boyutuyla daha fazla ilgilenen Aquinas, bu konudaki sorularını yanıtlarken *jus in bello* boyutuna da katkı sağlamıştır.

Kuvvetin haklı nedenlerle ve meşru yetkilerle kullanılması St. Augustine ve St. Thomas'ın önemle vurguladığı ilkelerdir. Günümüz insancıl müdahale yaklaşımı

²⁶ Demirbaş, a.g.e., s. 905-906.

²⁷ Ağaogulları ve Köker, a.g.e., s. 147.

²⁸ Ereker, a.g.e., s. 8-9.

²⁹ Mattox, a.g.e., s. 56-57.

³⁰ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 25-26.

³¹ Ereker, a.g.e., s. 11-12.

ile ilişkilendirdiğimizde, devlet, her iki düşünür için de politik topluluğu ifade etmekte ve bireyleri kaostan çıkaracak olan ortak iyilik olarak görülmektedir.³²

D. Erken Modern Dönem ve Sekülerleşen Haklı Savaş

Ortaçağ'da temellerini güçlü bir dinsel kaynaktan alan haklı savaş kuramının sistematik bütünlüğe kavuşması erken modern dönemde gerçekleşmiştir. Bu dönemin kurama en önemli katkısı kuramın uluslararası hukuk temeline dayandırılması olmuştur.³³ Ortaçağ'ın skolastik düşünce sistemi Rönesans ve Reform süreçleri ile birlikte etkinliğini kaybetmiş; din temelli düşünce yapısı terk edilmeye başlanmıştır. Modern dönem, savaşların din temelinde açıklandığı bir dünyadan ulus devlet temelinde değerlendirildiği bir dünyaya geçişi simgelemektedir. Modern ulus devletlerin doğuşuna giden süreçte erken modern dönem düşünürleri Ortaçağ'ın dine dayanan doğal hukuk anlayışı ile pozitif hukuk anlayışı arasında bir geçiş sürecini temsil etmiştir. Erken modern dönemin haklı savaş yaklaşımı laik doğal hukuk temelinde şekillenmiştir.

Erken modern dönemde siyasi gerçekçilik ve iktidar felsefesini öne çıkaran düşüncelerin yanı sıra, birey ve toplumun mutluluğu için barış ve özgürlüğün önemini vurgulayan düşünürler de ortaya çıkmıştır.³⁴ Haklı savaş kuramı bağlamında Ortaçağ ile modern dönem arasında bir köprü oluşturan Francisco de Vitoria'nın devlet egemenliği karşısında insanların doğuştan hakları olduğu ve bu ikisinin çelişebileceği yönündeki tezi, düşünsel olarak bir ilktir.³⁵ Vitoria'nın Ortaçağ düşüncesinin aksine, dini farklılıkları haklı savaşın nedenleri dışında bırakması bir dönüm noktasıdır. Bu konudaki fikirleri, haklı savaş kuramının erken modern dönemdeki sekülerleşme sürecinin önemli bir adımıdır. Haklı savaş kuramını doğal hukuk anlayışı ile temellendirerek normatif değerlerle birleştiren Vitoria, kuramın uluslararası hukukta yer edinmesinin önünü açmıştır.³⁶

³² Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 152.

³³ Ereker, a.g.e., s. 13.

³⁴ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 26.

³⁵ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 153.

³⁶ Ereker, a.g.e., s. 14.

Dönemin bir diğer önemli düşünürü olarak Francisco Suarez, savaşı haklı ve güven dolu bir barış yaratmak için araç olarak tanımlamıştır.³⁷ Suarez'e göre insanlar doğal bir ihtiyaç olarak toplumsal yapılanma oluşturur; farklı toplumsal yapılanmalar da bir araya gelerek uluslararası toplumu oluşturur.³⁸ Suarez, nasıl ki ulusal sınırlar içinde barışı sağlamak üzere her devlette suçu cezalandıracak bir güç varsa, uluslararası alanda da barış ve uyum içinde yaşamak için bir devletin diğerine yaptığı kötülüğü cezalandıracak bir güce ihtiyaç olduğunu savunmuştur. Fakat Suarez'in bu görüşü, bugünkü anlamıyla bir uluslararası örgüt ya da mahkeme önerisi olarak yorumlanmamış, daha ziyade egemen devletlerin saldırı savaşlarını haklı kılacak bir ölçüt sunma amacı olarak değerlendirilmiştir.³⁹

Hollandalı hukukçu ve filozof Hugo Grotius, hukuku dinsel temellerden arındırarak laik doğal hukuk anlayışının temsilcisi olmuştur. Grotius, yaşadığı dönemde filizlenen egemen devletlerin karşılıklı ilişkilerini hukuksal çerçevede değerlendirerek uluslararası hukuk kavramını geliştiren ilk düşünür olmuştur. Savaş ve barış hukuku üzerine düşüncelerini ortaya koyduğu *De Jure Belli ac Pacis* adlı eserinde uluslararası hukukun yanı sıra haklı savaş kuramına da önemli katkılar sağlamıştır. Bu eserde savaşı ve savaş kurallarını hukuksal boyutta sistematikleştiren Grotius, günümüz savaş hukukunun da temellerini atmıştır.

Grotius'a göre savaş, anlaşmazlıklarını zorlama yoluyla çözmeye çalışanlar arasındaki karşılıklı ilişki durumunu ifade eder. Grotius'a göre savaş doğal hukuka, uluslararası hukuka ve tanrısal iradeye dayanan kutsal hukuka aykırı değildir.⁴⁰ Grotius'a göre, özünde savaş için tek haklı neden daha önceden yapılmış bir haksızlık olmasıdır.⁴¹ Bu yorum günümüz uluslararası hukuk sisteminde tanımlanan meşru müdafaa hakkını hatırlatmaktadır. Grotius, bir savaşta yalnızca çıkar gözeten

³⁷ Ereker, a.g.e., s. 17.

³⁸ Feryal Kalkavan Taslamam, **Geçmişten Günümüze "Haklı Savaş" Kavramının Yorumu**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011, s. 140.

³⁹ Bernice Hamilton, **Political Thought in Sixteenth-Century Spain: A study of Political Ideas of Vitoria, De Soto, Suarez and Molina**, Oxford, Calerendon Press, 1963, s. 144'ten aktaran Ereker, a.g.e., s. 18.

⁴⁰ Hugo Grotius, **Savaş ve Barış Hukuku**, Çev. Seha L. Meray, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s. 22-25.

⁴¹ Grotius, a.g.e., s. 51.

nedenleri ise kesinlikle haklı sayılamayacak nedenler olarak değerlendirmiştir. Komşu bir devletin güçlenmesinden duyulan korku ile önce davranarak saldırıda bulunmak da çıkar gözetilen bir neden olarak kabul edilmiştir ve bu bağlamda Grotius'un kendisinden yüzyıllar sonra tartışılacak olan 'önleyici saldırı' fikrini hukuksuz bulduğunu söyleyebiliriz.⁴²

Grotius, haklı savaşı uluslararası hukuka eklememesinin doğal bir sonucu olarak haklı savaşın *jus in bello* boyutuyla ilgili kendinden önceki düşünürlerin aksine oldukça detaylı açıklamalarda bulunmuştur. Bir savaşın haklı sayılabilmesi için yalnızca haklı nedenlere sahip olması yeterli değildir. Haklı bir nedenle girişilen savaş, uygulayanın niyeti ve uygulamadaki kusurlar nedeniyle haksız bir savaşa dönüşebilir. Grotius özellikle masum-suçlu ayrımı ortaya koyarak masumların dokunulmazlığı üzerinde durmuştur.⁴³

Grotius'un seküler bakış açısına dayanan haklı savaş anlayışı ile insancıl müdahale kavramı arasında bazı benzerlikler ortaya koymak mümkündür. Grotius'a göre haksız davranışlar sergileyen bir egemeni cezalandırmak veya diğer halkların temel haklarını korumak için yapılacak bir savaş meşru sayılacaktır.⁴⁴ Bir egemen uyruğuna temel insan haklarını ihlal ederek kötü davranıyorsa bu egemene karşı koyulabilir. Ancak burada egemene karşı koyacak olan kendi halkı değil, onlar adına başka bir egemen olabilir. Grotius yönetenlerin egemenlik hakkına ve halklarının da bu egemenliğe itaat etmesine büyük önem vermektedir. Bu nedenle halkın egemene karşı koyması ya da yardım istemesi kabul edilemez. Bir egemene karşı koyacak olan ancak başka bir egemen olabilir. Bir devlet sadece kendi halkı değil, diğerleri için de sorumluluk hissetmelidir. Grotius bu tür bir savaşın çıkarlar için kötüye kullanılabilme olasılığını da görmezden gelmemiştir; fakat müdahale nedenlerinin dikkatli değerlendirilmesi ile bu sorunun aşılabileceğini savunmuştur. Görüldüğü

⁴² Yalçinkaya, a.g.e., s. 124-125.

⁴³ Grotius, a.g.e., s. 229-235.

⁴⁴ Simon Chesterman, **Just War or Just Peace: Humanitarian Intervention and International Law**, New York, Oxford Press, 2001, s. 14-16.

üzere bu düşüncenin her ne kadar kavramı hatırlatsa da günümüz insancıl müdahale anlayışıyla tamamen bağdaştığını söylemek mümkün değildir.⁴⁵

Haklı savaş kuramının on altıncı ve on yedinci yüzyıllardaki seküler gelişimine paralel olarak modern devlet sisteminin ortaya çıkması kuramın aynı zamanda hızlı bir şekilde önemini yitirmesine de neden olmuştur. 1648 Westphalia Antlaşması ile ulus devlet anlayışının ve devlet egemenliğinin kabulü, savaşı haklılık-haksızlık temelinde değerlendirilen bir kuram olmaktan çok egemen otoriteler arasındaki ilişkinin bir parçası haline getirmiştir. Bu nedenle erken modern dönem, Vitoria, Suarez ve Grotius gibi doğrudan haklı savaş düşüncesi ile ilgilenen ve kuramı hukuk temelinde değerlendiren düşünürlerin yanı sıra bu kuramı analizlerinin merkezine almayan; fakat savaş ve barışla ilgili fikirler ortaya koyan farklı düşünürlere de tanıklık etmiştir. Bir yandan haklı savaş geleneğinden uzak, ulusal çıkar merkezli görüşler; diğer yandan haklı savaş kuramını bile yetersiz gören hümanist düşünceler ve hatta barış planları üretilmiştir.⁴⁶

II. POZİTİF HUKUK ANLAYIŞI VE KUVVET KULLANMA

Erken modern dönemin siyasal gelişmeleri ile birlikte özellikle on sekizinci yüzyıldan itibaren doğal hukuk anlayışı yerini pozitif hukuka teslim etmiş; devletlerin görevleri ve hakları, anlaşmalarla ve uygulamadaki pratiklerle belirlenmeye başlamıştır. Böylece dinsel ya da seküler doğal hukuka dayanan haklı savaş algısı ortadan kalkarak devletlerin uygulamalarından kaynaklanan savaş yaklaşımı oluşmaya başlamıştır. Artık devletler özellikle dokunulmazlık sağlamak, meşru müdafaada bulunmak, zararlar karşılık vermek, anlaşma haklarını yerine getirmek ve kolektif müdahalede bulunmak üzere savaş ilan etme ve bunu meşrulaştırma hakkına sahiplerdir.⁴⁷

İyilik adına ve insancıl amaçlarla müdahale kavramı da bu gelişmelere bağlı olarak düşünsel anlamda kabul görmeye başlamıştır. İnsanlık adına müdahale

⁴⁵ Pekiardımcı, a.g.e., s. 21-22.

⁴⁶ Ereker, a.g.e., s. 22.

⁴⁷ Murphy, a.g.e., s. 47.

doktrinine göre bir devlet kendi egemenlik alanı içerisinde bile olsa uygarlığı ve gelenekleri rencide edecek şekilde insan haklarını ihlal ediyorsa bu devlete karşı müdahalede bulunmak meşrudur. Çünkü devletlerin egemenliği ve bağımsızlığından daha saygıdeğer olan bir şey varsa o da insan haklarıdır.⁴⁸ Özellikle on dokuzuncu yüzyılın politik koşullarında insancıl nedenlerle müdahalede bulunma fikri, geniş bir devlet desteği almamış; daha ziyade insanlık, ahlak ve adalet duygularına sarılarak savunulmuştur.⁴⁹

Haklı savaş kuramının tarihsel gelişimi açısından değerlendirildiğinde on dokuzuncu yüzyılda bu kavramdan öğreti alanında vazgeçildiğini söyleyebiliriz.⁵⁰ Fakat buna rağmen özellikle *jus in bello* boyutunun etkilerinin sona erdiğini söylemek de mümkün değildir. On dokuzuncu yüzyıldan başlayarak günümüz uluslararası hukukunda da devam edecek şekilde kuvvet kullanımının düzenlenmesi, şiddetin sınırlandırılması ve savaş sırasında uyulması gereken kuralların belirlenmesi yönünde birtakım gelişmeler de yaşanmıştır.

A. Avrupa Uyumu ve Sonrası Dönem

Her ne kadar uluslararası bir örgüt statüsüne sahip olmasa da, barışı sağlamak ve korumak adına işbirliği yürütmek üzere devletler arasında kurulan ilk birlik Avrupa Uyumu'dur. Napolyon Savaşlarının ardından 1815 yılında Avrupa'nın büyük güçleri bir araya geldikleri Viyana Kongresi'nde Avrupa'nın geleceğinin kendileri tarafından tayin edilmesi ve ilişkilerin diplomatik yollarla çözülmesi yönünde kararlar alarak Avrupa Uyumu dönemini başlatmışlardır. Bu birlik, temelde Avrupa monarşilerini ulusçuluk hareketlerine karşı korumayı ve Avrupa'nın hiçbir devletin egemenliğine girmemesini amaçlamıştır. Ancak birliği oluşturan devletlerin anlaşmazlıkları, çıkar çatışmaları ve karşılaştıkları ulusçuluk hareketleri nedeniyle birlik çok uzun ömürlü olamamıştır. Yine de birliğin karar ve eylemleri on dokuzuncu yüzyıl devletlerarası ilişkilerini, özellikle de Avrupa özelinde, ortaya koyması bakımından önemlidir.

⁴⁸ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 28-29.

⁴⁹ Murphy, a.g.e., s. 54.

⁵⁰ Ereker, a.g.e., s. 27.

Avrupa Uyumu, önceliği diplomasi ve barış yolu ile çözümlere verse de, bu yöntemler faydasız kaldığında kuvvet kullanımına başvurmayı da mümkün kılan bir sistemi ifade etmektedir. Viyana Kongresi sonrasında yapılan Trappau ve Laibach antlaşmalarında da eğer bir devrim tehlikesi varsa büyük güçlerin bir diğer devlete müdahale edebileceği savunulmuştur.⁵¹ Bu bağlamda on dokuzuncu yüzyıl, birliğe üye devletlerin çeşitli müdahalelerine tanıklık etmiştir. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Hıristiyan halkı korumak amacıyla yapıldığı kabul edilen müdahaleler konumuz itibariyle dikkat çekicidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun artık çöküş sürecine girdiği, Avrupa'nın ise gelişip güçlendiği bu dönemde, Avrupalı büyük güçler Osmanlı egemenliği altında yaşayan Hıristiyan azınlıkların haklarını öne sürerek bu devlete diplomatik müdahalelerde bulunmuşlar; diplomasinin yetersiz kaldığı durumlarda da askeri kuvvet kullanımına başvurmuşlardır. Osmanlı İmparatorluğu'na yönelik bu müdahaleler tarihte insancıl olarak anılan ilk müdahalelerdir.⁵² Bu tür müdahaleler, bu tarihten itibaren Birinci Dünya Savaşı'na kadar Avrupalı devletlerin dış politikalarının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.⁵³ Fransa ve İngiltere'nin Osmanlı idaresindeki Yunanistan'a (1827); Fransa ve İngiltere'nin İki Sicilya Krallığı'na (1856); Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya'nın Osmanlı idaresindeki Suriye'ye (1860); Avrupa devletlerinin Girit'e (1866), Bosna Hersek'e (1875), Bulgaristan'a (1877), Makedonya'ya (1887) müdahaleleri insanlık adına müdahale doktrini çerçevesinde değerlendirilmektedir.⁵⁴

Kuvvete başvurmanın devletler için bir hak olduğu görüşü on dokuzuncu yüzyılın başına kadar geçerliliğini korumuştur.⁵⁵ Ancak her ne kadar öğretilerde haklı savaş kavramından uzaklaşılsa da, uluslararası arenada tanık olunan savaşlar ve güç mücadelelerinin bir sonucu olarak şiddetin sınırlanması ve savaş sırasındaki kuralların düzenlenmesi yönünde adımlar da atılmıştır. 1868 yılında St. Petersburg

⁵¹ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 154.

⁵² Malbone W. Graham, "Humanitarian Intervention in International Law as Related to the Practice of the United States", **Michigan Law Review**, Cilt 22, 1923-1924, Sayı 4, s. 322.

⁵³ Hans Köchler, "Humanitarian Intervention in the Context of Modern Power Politics", **Studies In International Relations XXVI**, Viyana, International Progress Organization, 2001, s. 3.

⁵⁴ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 29.

⁵⁵ Funda Keskin, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998, s. 28.

Deklarasyonu ile bazı silahlar yasaklanmış; bu deklarasyon 1899 La Haye Konferansı'nda da benimsenmiştir. Bu konferansta savaşa başvurmada haklı-haksız ayrımı yapılmaksızın savaşın uygulanışı ve kuralları düzenlenmiştir.⁵⁶

1907 La Haye Barış Konferansı'nda da ilk konferansa benzer bir yaklaşım izlenmiş; anlaşmazlıkların barışçıl yöntemlerle çözümü ve silahlanma yarışının önüne geçecek kurallar üzerinde durulmuştur.⁵⁷ Bu konferansta sivillerin ve savaşçıların statüsü ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. O döneme kadar haklı savaş kuramcılar tarafından gerektiğinde meşru kabul edilebilen yağma ve düşmanın malına el koyma La Haye'de yasaklanmıştır. Yine haklı savaş kuramında bazı özel durumlarda öldürülmeleri gerekebilecek olan savaş esirleri hakkında La Haye'de savaştan uzak tutulmaları, iyi muamele görmeleri ve savaş sonunda anlaşma yoluyla değiştirilmeleri yönünde karar alınmıştır. Savaşta işgal edilen topraklardaki nüfusun durumu da değerlendirilmiş ve klasik haklı savaş kuramında yer alan bu kişilerin eğer suçlularsa öldürülebilecekleri yönündeki yaklaşımın gelişen savaş hukukuyla bağdaşır bir yanı görülmemiştir.⁵⁸

Yaşanan tüm gelişmelere rağmen devletler yüzyıllardır uyuşmazlıklarını çözmek için başvurdukları bu haktan kolayca vazgeçmemişlerdir. Eylemlerini savaştan ayırmak için savaşa varmayan kuvvet kullanma yöntemlerine başvurmayı ya da en azından uyguladıkları yöntemleri bu şekilde adlandırmayı seçmişlerdir. Bu sayede ortaya çıkan zararlar karşılık, karışma, barış içinde abluka, ambargo ve misilleme gibi kavramlar amaçlarının nispeten daha sınırlı olması bakımından savaştan ayrı tutulmuşlardır. Açıkçası devletler kuvvet kullanma haklarından vazgeçmeden bu haklarını savaş yerine başka adlar vererek devam ettirmişlerdir.⁵⁹

B. Milletler Cemiyeti Misakı

On dokuzuncu yüzyılda savaşın yıpratıcılığını azaltmaya yönelik girişimler ve alınan tedbirlerden çok kısa bir süre sonra insanoğlu Birinci Dünya Savaşı gibi

⁵⁶ Ereker, a.g.e., s. 28.

⁵⁷ Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2006, s. 472.

⁵⁸ Ereker, a.g.e., s. 29.

⁵⁹ Keskin, a.g.e., 1998, s. 29.

büyük bir yıkımı deneyimlemiştir. Artık sadece savaşın şiddetini sınırlamak değil; barışı korumak için savaşa başvurmaya yönelik kuralları düzenlemek de oldukça önemlidir. Buna bağlı olarak ortaya çıkan kolektif güvenlik sistemi ihtiyacı ile birlikte uluslararası hukuk ilk kez gerçek anlamda kurumsallaşmaya başlamıştır.⁶⁰ Bunun ilk örneğini 1920 yılında kurulan Milletler Cemiyeti (MC) oluşturmuştur. MC, dünya siyasetinde Avrupa dışındaki kıtalardan da devletlerin üye olduğu ilk uluslararası kuruluştur.⁶¹

MC Misakı çerçevesinde kuruluşun genel amacı uluslararası barış ve güvenliği korumak üzere işbirliği yürütmektir. Bu bağlamda devletlerin arasındaki uyuşmazlıkları çözmek için öncelik barışçı çözüm yollarına verilmiş; fakat savaşı da tamamen yasaklayan ya da savaşı devletlerin egemenliğinden çıkaran bir adım atılmamıştır. Sadece savaş yetkisini belirli koşullarda sınırlama yoluna gidilmiştir.⁶² Misak'ta savaşa başvurma teriminin kullanılması, kuruluşun etkinliğini azaltmış; devletler, resmi bir savaş ilanı olmadan başvurdukları savaşa varmayan kuvvet kullanımlarını barışçı çözüm yolu statüsünde göstererek Misak'ın getirdiği yükümlülükleri üzerlerinden atmaya çalışmışlardır.⁶³

MC, devletleri aynı anda harekete geçirebilecek bir denetim organından yoksun olması nedeniyle zorlama tedbirleri alma ve askeri müdahaleyi barışçıl amaçlarla gerçekleştirme konusunda kurumsal bir güven yaratamamış, uluslararası barışı sağlama ve iç çatışmaları önlemede başarısız olmuştur. Her ne kadar MC sisteminden doğan boşlukları kapatmak üzere 1924 Cenevre Protokolü, 1925 Lokarno Antlaşması ve Ren Misakı gibi düzenlemeler yapılsa da evrensel anlamda kuvvet kullanımının sınırlanmasında etkisiz kalmışlardır.⁶⁴

⁶⁰ Pekyardımcı, a.g.e., s. 32.

⁶¹ Oral Sander, **Siyasi Tarih 1918-1994**, Ankara, İmge Kitabevi, 2004, s. 35'ten aktaran Hoş, a.g.e., s. 110.

⁶² Sertaç Hami Başeren, **Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları**, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2003, s. 32'den aktaran Ereker, a.g.e., s. 29.

⁶³ Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 106.

⁶⁴ Levent Ersin Orallı, "Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu", **Tesam Akademi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2014, s. 109.

C. Briand-Kellogg Paktı

Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kuvvet kullanımının sınırlandırılmasına ilişkin bir diğer önemli belge ise Fransa ve ABD dışişleri bakanlarının girişimiyle 1928'de imzalanan ve 1929'da yürürlüğe giren Briand-Kellogg Paktı'dır. Bu pakt, savaşı genel olarak ve açık bir şekilde yasaklayan ilk belge olmuştur. Bu belge ile taraf devletler, uluslararası anlaşmazlıkların çözümü için savaşa başvurmaktan, savaşı bir politika aracı olarak kullanmaktan vazgeçmiş; çatışmaların çözümü için yalnızca barışçı yollara başvuracaklarını belirtmişlerdir.⁶⁵

Briand-Kellogg Paktı, eksik kaldığı bazı noktalarda eleştirilmiştir. İlk olarak paktın sadece savaşı yasaklaması tıpkı MC Misakı'na benzer bir boşluk yaratmış ve savaşa varmayan zorlama tedbirleri konusu yoruma açık kalmıştır. İkinci bir sorun ise savaş başvurma yasağına aykırı davranılması halinde uygulanacak önlemler ya da yaptırımlar sisteminin bulunmayışıdır. Son olarak savaş yasağının bir istisnası olarak meşru müdafaa hakkına ilişkin kapsamlı bir düzenlemeye gidilmemiştir.⁶⁶ Ayrıca meşru müdafaa dışında MC üyesi devletlerin isteği ve MC organlarının kararı ile saldırgan bir devlete karşı ortak bir hareket girişimi de istisna kabul edilmiştir.⁶⁷

MC Misakı'nda olduğu gibi Briand-Kellogg Paktı'nda da insan hakları ve insan hakları ihlallerine yönelik kapsamlı değerlendirmeler yapılmamıştır. Her iki belgede de insancıl müdahalenin ne yasaklandığı ne de izin verildiği yönünde herhangi bir atıf bulunmamaktadır. Özellikle Briand-Kellogg Paktı'nın ne sebeple olursa olsun savaşa başvurulamayacağını ifade etmesi insancıl müdahaleyi de yasakladığını düşündürülebilir.⁶⁸ Fakat iki belgede de seçilen terminolojinin sadece savaşa başvurma yönünde olması nedeniyle savaşa varmayan her türlü zorlama tedbirlerinin belirsiz kaldığı da bir gerçektir.

Kuvvet kullanımının devletler için doğal bir hal olduğu dönem boyunca kuvvet kullanımında uyulacak kuralları düzenleyen *jus in bello* ya da savaş hukuku altın çağını yaşamıştır. Ancak yirminci yüzyıl, özellikle de Birinci Dünya Savaşı

⁶⁵ Keskin, a.g.e., 1998, s. 32.

⁶⁶ Taşdemir, a.g.e., 2005, s. 107-108.

⁶⁷ Keskin, a.g.e., 1998, s. 32.

⁶⁸ Chesterman, a.g.e., s. 54.

sonrası dönem, savaşa başvurulmasına yönelik kuralları düzenleyen *jus ad bellum* için adeta bir canlanma dönemi olmuştur. MC Misakı ve Briand-Kellogg Paktı bu yöndeki ilk girişimlerdir. Birleşmiş Milletler Antlaşması ise bu konuda en detaylı düzenlemelerin yapıldığı belge olmuştur.⁶⁹

III. İNSANCIL MÜDAHALE KAVRAMI

Uluslararası hukukta müdahale, en geniş anlamda bir devletin diğer bir devletin egemenlik hakkını ilgilendiren meselelerine dahil olması olarak tanımlanabilir. Aslında hem uluslararası hukuk hem uluslararası ilişkiler devletlerin değişik seviyelerde birbirlerini etkilemeleri ve birbirlerinin işlerine karışmasından ibarettir.⁷⁰ Uluslararası sistem içinde devletlerin her biri kendi iradesini farklı araçlarla diğerlerine kabul ettirme çabası içindedir ve bu araçların hukuka uygun olup olmadığı da uluslararası hukuk tarafından denetlenmelidir.⁷¹ Müdahale, zorlayıcı hiçbir araç kullanmaksızın gerçekleştirilebileceği gibi zorlayıcı yöntemlere başvurularak da gerçekleştirilebilir. Bu bağlamda silahlı kuvvet kullanımını içeren bir müdahalenin hukuki çerçevesi özel bir rejime tabi kılınmasına neden olur ve bu rejime uymayan her türlü müdahale uluslararası hukuka aykırı kabul edilir.⁷²

Bir müdahale türü olarak insancıl müdahale, günümüz uluslararası hukuk metinlerinde yer almaması ve üzerinde uzlaşma sağlanmış tek bir tanımının bulunmaması nedeniyle tartışmalı doğasını korumaktadır. İnsancıl müdahalenin tanımına geçmeden önce kavramla ilgili birkaç nokta üzerinde durmakta fayda vardır. İnsancıl müdahalenin tanımı, sınırları ve çerçevesi hususunda genel kabul görmüş kurallar yoktur. Temelde müdahale edilmezlik ilkesinin ihlalini ifade

⁶⁹ Keskin, a.g.e., 1998, s. 17.

⁷⁰ Murphy, a.g.e., s. 10.

⁷¹ Özhan Hancılar, "Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale", **Çankaya University Journal of Law**, Cilt 7, Sayı 2, Şubat 2011, s. 98.

⁷² Yıldray Sak, "Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye'de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 11, Sayı 44, 2015, s. 123.

etmektedir. Kesinlikle insancıl amaçlarla gerçekleştirilmelidir. Her ne kadar insancıl kelimesiyle tanımlansa da askeri ve siyasi bir müdahaleyi içermektedir.⁷³

A. İnsancıl Müdahale Tanımı

İnsancıl müdahale kavramının literatürde pek çok tanımı bulunmaktadır. İnsancıl müdahale, Murphy'ye göre bir devlet tarafından uygulanan geniş çaplı insan hakları ihlalleri karşısında o devletin vatandaşlarını korumak için bir devlet, devletler grubu ya da uluslararası örgütler tarafından kuvvet kullanılması veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasıdır.⁷⁴ Buchanan'a göre insancıl müdahale, bir devletin sınırları içinde başka bir devlet veya devletler grubu tarafından kendi vatandaşları olmayan insanların temel haklarının yaygın ve ağır ihlallerini önlemek veya durdurmak üzere müdahale edilen devletin izni alınmadan kuvvet kullanılması veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasıdır.⁷⁵ Holzgrefe de insancıl müdahale kavramını tanımlarken büyük ölçüde Buchanan'ın tanımından faydalanmaktadır.⁷⁶ Wheeler ve Morris, insancıl müdahale kavramını başka bir devletin sınırları içerisindeki insanların acısını hafifletmek veya sona erdirmek amacıyla o devletin içişlerine karışılması olarak tanımlamaktadırlar.⁷⁷ Lewy, insancıl müdahaleyi bir devlet veya devletler grubu tarafından insan haklarına yönelik şiddete son vermek amacıyla kuvvet kullanılması olarak özetlemektedir.⁷⁸

İnsancıl müdahale Stowell'a göre, bir devletin kendi vatandaşlarına karşı sergilediği keyfi ve kötü muameleleri önlemek için başvuru haklı bir kuvvet kullanımı; Simon'a göre bir devletin egemenliğine dayanarak gerçekleştirdiği ancak

⁷³ Gül Seda Acet, "Uluslararası Hukukta Teamül Olarak İnsani Müdahale", **International Journal of Academic Value Studies (JAVStudies)**, Cilt 3, Sayı 13, 2017, s. 446, (Çevrimiçi) http://www.javstudies.com/Makaleler/475827705_490-Gül_Seda_ACET_445-453.pdf 25.07.2019.

⁷⁴ Murphy, a.g.e., s. 11-12.

⁷⁵ Allen Buchanan, "Reforming the International Law of Humanitarian Intervention", **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas**, Der. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 130.

⁷⁶ J. L. Holzgrefe, "The Humanitarian Intervention Debate", a.g.e., Der. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, s. 18.

⁷⁷ Nicholas J. Wheeler ve Justin Morris, "Humanitarian Intervention and State Practice at the End of the Cold War", **International Society after the Cold War**, Der. Rick Fawn ve Jeremy Larkins, Millennium Publishing, London, 1996, s. 135-136'dan aktaran Hancılar, a.g.e., s. 100.

⁷⁸ Guenter Lewy, "The Case for Humanitarian Intervention", **Orbis**, Cilt 37, Sonbahar 1993, s. 621.

insancıl hukuka aykırı olan eylemlerine karşı, bir başka devletin silahlı güç kullanarak uluslararası bir denetim kurma hakkıdır. Franck, insancıl müdahaleyi bir devletin kendi halkına uyguladığı katliamları, bir iç savaşı veya soykırımı durdurmak üzere devletler veya bölgesel örgütler tarafından kuvvete başvurma dayanağı olarak kullanılan bir kavram olarak görmektedir. Teson ise bir devlete karşı temel insan hakları ihlallerinin yaşanması nedeniyle, baskıcı yönetimlere başkaldıranların lehine olacak şekilde bir veya birden fazla devletin silahlı gücü de içerebilecek orantılı müdahalesi olarak yorumlamaktadır.⁷⁹

İnsancıl müdahalenin uluslararası alanda kabul görmüş tek bir tanımı yapılmasa da kavrama ilişkin fikirlerin birbirine oldukça benzediği görülmektedir. Bu bağlamda insancıl müdahale, bir devletin sınırları içerisinde gerçekleşen geniş çaplı ve ağır insan hakları ihlallerinden o devletin vatandaşlarını korumak amacıyla başka bir devlet, devletler grubu veya uluslararası örgütler tarafından kuvvet kullanılması veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunulması olarak tanımlanabilir.

Görüldüğü üzere uluslararası hukukta insancıl müdahale tanımları yapılırken üzerinde uzlaşılan ve farklı kaynaklarda benzer şekilde ifade edilen belli başlı unsurlar bulunmaktadır. Bunların her biri insancıl müdahale tanımının içinde yer alan temel unsurlardır ve birleştiklerinde kavramın kendisini oluştururlar. Bunlara ek olarak insancıl müdahalenin uluslararası hukuka uygun nitelendirilebilmesi ve kötüye kullanılmaması için birtakım ikincil unsurlar da geliştirilmiştir. Bunları da insancıl müdahalenin meşruiyetini sağlayacak ölçütler olarak değerlendirebiliriz. Temel unsurlar ve özellikle de meşruiyet ölçütleri, haklı savaş kuramı ile insancıl müdahale arasındaki bağları ortaya koymaktadır.

İnsancıl müdahale kavramının temel unsurlarını sıralamadan önce belirtmek gerekir ki insancıl müdahale bir devletin kendi vatandaşı olmayan insankarı kurtarmak üzere müdahalede bulunuyor olmasıdır. Bu nedenle bir devletin kendi vatandaşlarını başka bir devlet içinde karşılaştıkları tehlikelerden korumak üzere kuvvet kullanması insancıl müdahale kapsamında değerlendirilemez. Müdahalede bulunan devlet bu yöntemle müdahalede bulunduğu devletin vatandaşlarını da

⁷⁹ Sak, a.g.e., s. 123.

kurtarmış olsa da esas amaç kendi vatandaşlarını kurtarmak olduğu için insancıl müdahale olarak tanımlanamaz.⁸⁰

B. İnsancıl Müdahalenin Temel Unsurları

İnsancıl müdahalenin yukarıda yer verilen tanımını analiz ettiğimizde ortaya dört temel unsur çıkmaktadır. Bunlar sırasıyla, bir devletin sınırları içerisinde gerçekleşen geniş çaplı ve ağır insan hakları ihlallerinin varlığı, o devletin vatandaşlarını koruma amacıyla hareket edilmesi, bir devlet, devletler grubu veya uluslararası örgütler tarafından gerçekleştirilmesi, kuvvet kullanılması veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasıdır. Bu temel unsurları incelemek insancıl müdahale kavramının anlaşılmasını sağlayacaktır.

İnsancıl müdahaleyi diğer tüm müdahale yöntemleri arasında ayırıcı özelliği insancıl amaçlar adına gerçekleştiriliyor olmasıdır. Bunun için de öncelikle bir devletin kendi egemenlik sınırları içerisinde geniş çaplı şiddet eylemleri yaşandığı ve insan haklarının ihlal edildiği yönünde bir kanı oluşması ve bu ihlal gerçeğinin uluslararası toplum tarafından kabul edilmiş olması gerekmektedir.⁸¹ İhlale yönelik objektif kaynaklardan elde edilen kanıtlar, yine objektif otoritelere değerlendirilmelidir. Bu değerlendirmede en önemli nokta insan hakları ihlallerinin geniş çaplı olmasıdır. Sonuçta insancıl müdahale girişiminin de ağır can kaybı riski taşınması nedeniyle söz konusu şiddet eylemlerinin engellenemez boyuta ulaşması koşulu aranmalıdır.⁸² İnsancıl müdahaleye gerekçe gösterilebilecek türden ağır ve geniş çaplı insan hakları ihlallerinin içeriği ve kapsamı oldukça tartışmalı bir konudur. Ancak yine de yaşama hakkının, işkence ve soykırım yasaklarının ihlaline neden olan her türlü eylemin bir devletin geneline veya büyük bir bölümüne yayılmış olması o ülkede ağır ve yaygın insan hakları ihlalleri olduğunun göstergesidir.⁸³

⁸⁰ Başeren, a.g.e., s. 160'tan aktaran Hancılar, a.g.e., s. 101.

⁸¹ Peter Hilpold, "Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal", **European Journal of International Law**, Cilt 12, Sayı 3, 2001, s. 455, (Çevrimiçi) <http://ejil.org/pdfs/12/3/1527.pdf> 31.03.2019.

⁸² John J. Merriam, "Kosovo and the Law of Humanitarian Intervention", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Cilt 33, Sayı 1, Kış 2001, s. 130.

⁸³ Sak, a.g.e., s. 124.

İnsancıl müdahalenin diğere bir temel unsuru da, söz konusu ihlallerin engellenmesi ve müdahalede bulunulan devletin vatandaşlarının korunması amacıyla gerçekleştiriliyor olmasıdır. Öyle ki bir devletin içinde ağır ve geniş çaplı insan hakları ihlallerinin yaşanıyor olması müdahale için yeterli değildir. Müdahaleye başvuran taraf, hedef devletin vatandaşlarına veya hedef devletin topraklarında yaşayan yabancı devletlerin vatandaşlarına yönelik şiddet eylemlerinin sona erdirilmesini veya azaltılmasını amaçlamış olmalıdır.⁸⁴

Temelde bir devletin kendi ülkesi içinde vatandaşlarına nasıl davrandığı diğere uluslararası hukuk kişilerini ilgilendirmez. Bu durum devletlerin egemen ve eşitliği prensibinin bir gereği olarak müdahale edilmezliğine dayanır. Bu nedenle bir devletin egemenlik alanına müdahalede bulunmak için geçerli ve kabul edilebilir gerekçelere ihtiyaç vardır. Burada en önemli nokta, müdahalede bulunan tarafın amacının salt bir şekilde insancıl olup olmadığıyla ilgilidir. Bu müdahale ile kendi çıkarlarını gerçekleştirme arzusu varsa insancıl müdahaleden söz edilemeyecektir.⁸⁵ Ancak bir devletin hiçbir çıkar ilişkisi olmaksızın salt insancıl sebeplerle müdahaleye başvurmamasını beklemek de böyle bir müdahaleyi tespit etmek de oldukça zor görünmektedir.

İnsancıl müdahale kavramının uluslararası düzeyde belirli bir standardının olmayışı, müdahalenin her devletin kendi ulusal çıkarına göre keyfi şekilde kullanılmasına yol açabilmektedir. İnsanları maruz kaldıkları şiddet eylemlerinden korumak için müdahale etmeyi bir ülkeyi işgal etme girişimiyle karıştırmamak gerekir. Sivil halkın korunmasına yönelik önlemler alınırken söz konusu devletin egemenliğine saygı çerçevesinin sınırları aşılmamalıdır. Bir ülkenin topraklarını işgal etmek üzere insan haklarını korumak ve demokrasiyi desteklemek gibi ahlaki değerlere sığınılmamalıdır.⁸⁶ İnsancıl müdahalenin hukuksal bir gerekçe ile gerçekleştirildiğinde bile bir kural değil, istisna olduğu unutulmamalıdır. Hem müdahalede bulunan hem de müdahale edilen taraflar için can kayıplarına da yol

⁸⁴ A.P.V. Rogers, "Humanitarian Intervention and International Law", **Harvard Journal of Law and Public Policy**, Cilt 27, Sayı 3, 2004, s. 736'dan aktaran Pekiyardımcı, a.g.e., s. 75.

⁸⁵ Murphy, a.g.e., s. 15.

⁸⁶ Acet, a.g.e., s. 447.

açması nedeniyle insancıl müdahale her zaman ahlaki boyutuyla da ele alınması gereken bir kavramdır.⁸⁷

İnsancıl müdahalenin en belirgin unsuru, eylemin mutlaka bir devlet, devletler grubu veya uluslararası örgütler tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğidir. Uluslararası toplum tarafından tanınmayan, uluslararası hukuk kişisi niteliği taşımayan herhangi bir örgüt veya oluşum tarafından gerçekleştirilen eylemler insancıl müdahale olarak tarif edilemez.⁸⁸

İnsancıl müdahalenin son temel unsuru ise kuvvet kullanılması veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasıdır. İnsancıl müdahale genellikle her türlü kara, deniz, hava güçlerinin müdahalede bulunulan devletin sınırlarına girmesi ile doğrudan kuvvet kullanma şeklinde gerçekleşmektedir. Bu askeri güçlerin görevi insan hakları ihlallerini durdurmak, şiddet eylemlerine son vermek ve barış ortamını yeniden kurmaktır. Bunun yanında insancıl müdahale sınırların ötesine geçmeden kuvvet kullanma tehdidinde bulunarak da gerçekleştirilebilir. Bu askeri güçlerin ilgili devletin sınırları içine her an giriş yapabilecek şekilde konuşlanması, ihlaller sona ermezse kuvvet kullanmaya hazır olunduğunun göstergesidir. Uluslararası toplumda kuvvet kullanma tehdidi de kuvvet kullanma kadar zorlayıcı bir yöntem olarak kabul görmüştür. Ayrıca devletler özellikle insancıl müdahale uygulamalarında kuvvet kullanımı yerine daha az maliyetli olan kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı tercih edebilirler.⁸⁹

Kuvvet kullanma veya tehdidinde bulunma her ne kadar insancıl müdahalenin temel unsurlarından kabul edilse de kuvvet kullanımı içermeyen yöntemlerle de insancıl bir müdahale gerçekleştirilebileceğini savunanlar vardır.⁹⁰ Çok fazla itibar görmeyen bu yoruma göre bir devlet içindeki ağır insan hakları ihlallerini engellemek amacıyla caydırıcı ekonomik ve politik yaptırımlar uygulayarak da insancıl bir müdahale gerçekleştirebilirler. Ancak bu yöntemin kendi egemenlik

⁸⁷ Segah Tekin, “İnsanî Müdahale Kavramı ve Libya’nın Geleceği”, **SDE Analiz**, Nisan 2011, s. 7.

⁸⁸ Murphy, a.g.e., s. 12-14.

⁸⁹ Pekyardımcı, a.g.e., s. 76-77.

⁹⁰ Şaban Kardeş, “Humanitarian Intervention: The Evolution of the Idea and Practice”, **Journal of International Affairs**, Cilt 6, Sayı 2, 2001, s. 2.

alanında insan haklarını ihlal eden ya da gerçekleşen ihlallerden halkını koruyamayan bir devlet üzerinde caydırıcılığı ve amaca ulaşma olasılığı tartışmalıdır.

C. İnsancıl Müdahalenin Meşruiyeti

İnsancıl müdahalenin tanımında doğrudan yer almayan ikincil unsurlar kavramın meşruiyet ölçütleri olarak ele alınabilir. Bu ölçütler insancıl müdahalenin kötüye kullanılarak sıkça başvurulmuş bir uygulama olmasını engellemek ve uygulandığı zaman da uluslararası hukuka uygun şekilde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla ortaya konulmuştur. Kavramın meşruiyetini sağlayan bu ölçütler, haklı savaş kuramının *jus ad bellum* ve *jus in bello* boyutlarını akla getirmektedir. Bu ölçütler, hakları ihlal edilen halkın uluslararası toplumdan yardım talep etmesi, insancıl müdahaleye tüm barışçıl yollar denenip başarıya ulaşılmadığında son çare olarak başvurulması, uygulanan müdahalenin geçici olması, orantılılık ilkesine uyması, çok taraflılık esasına dayalı olması ve kuvvet kullanımının yetkili bir birim tarafından gerçekleştirilmesi olarak sayılabilir.

İnsancıl müdahale girişiminde bulunulması için yaşanan insani krizler karşısında uluslararası toplumdan yardım talep edilmiş olmalıdır. Bu bağlamda bir devletin sınırları içerisinde yaşanabilecek insani krizleri kaynakları bakımından ikiye ayırmak gerekir. Eğer bir devlet, kendi egemenlik alanında siyasi, dini ya da etnik nedenlerle farklı gruplar arasında ortaya çıkan insani krizleri engellemede yetersiz kalıyorsa uluslararası toplumdan yardım talep edebilir. Fakat devletlerin veya uluslararası örgütlerin bu yardım çağrısına cevap vererek gerçekleştirdiği müdahaleler insancıl müdahale kapsamında değerlendirilemez.⁹¹

Bir devlet içinde yaşanacak insani krizlerin diğer bir kaynağı ise söz konusu devletin bu şiddet eylemlerini direkt kendisinin gerçekleştiriyor olması veya gerçekleştiren grupla birlikte hareket ediyor olmasıdır. Bu durumda uluslararası topluma çeşitli yollarla seslerini duyurmaya çalışarak yardım talep eden taraf, şiddete maruz kalan vatandaşlardır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, müdahalenin

⁹¹ Murphy, a.g.e., s. 18.

hedef devletin rızası hilafına, yani izni olmaksızın gerçekleştiriliyor olmasıdır ki bu da insancıl müdahale kavramının barışı koruma operasyonlarından ayrılmasını sağlayan en önemli özelliktir.⁹² Bu tür yardım çağrılarının çok iyi değerlendirilmesi, objektif bir şekilde incelenmesi gerekmektedir. Eğer vatandaşların tüm yaşananlara rağmen uluslararası bir müdahale talebi yoksa başvurulacak müdahale meşru kabul edilemez.

Bir ülkede yaşanan insan hakları ihlalleri ve şiddet eylemleri karşısında kuvvet kullanımına başvurmadan önce diğer tüm barışçıl yollar denenmiş ancak bir sonuca varılamamış olmalıdır. İnsani yardım, ekonomik, politik ve diplomatik yaptırımların çözüm getirmemesi durumunda askeri müdahaleye son çare olarak başvurulmalıdır.⁹³

İnsancıl müdahalenin zaman, yer ve kullanılan kuvvetin büyüklüğü açısından sınırlı olması gerekmektedir.⁹⁴ Zaman bakımından sınırlı olması nedeniyle insancıl müdahale insani krizleri durdurmak üzere başvurulacak geçici bir eylemdir. Bu da amacına ulaştığı noktada sona ermesi gerektiği anlamına gelir. Müdahale mümkün olabilecek en kısa sürede gerçekleştirilmeli ve insani krizlere son verildiğinde askeri güçler geri çekilmelidir. Müdahaleci kuvvetlerin hedef devletin içinde uzun süre kalması müdahalenin güvenilirliğini sarsacaktır. Bu bağlamda müdahalede bulunan taraflar bölgede kalıcı bir çözüm sağlanamamış olsa da bir BM gücü oluşturulduğu an bölgeden çekilmek durumundadır.⁹⁵

İnsancıl müdahalenin yer ve kuvvet büyüklüğü bakımından sınırlı olması ise orantılılık esasına dayanarak yapılması gerektiği anlamına gelir. Bu tür insani krizler genellikle ülkenin belli bir bölgesinde yaşanır. Müdahalede bulunan taraflar sadece bu bölgeyi değil tüm ülkeyi hedef alırlarsa insani kriz yerine o ülkenin egemenliği ve toprak bütünlüğüne yönelik bir eyleme girişmiş sayılırlar.⁹⁶ İnsancıl müdahalede kuvvet kullanımının orantılı olması ise şiddet olaylarının iyi değerlendirilmesi ve

⁹² Kardaş, a.g.e., s. 2.

⁹³ Hilpold, a.g.e., s. 455.

⁹⁴ Bjorn Moller, "Kosovo and Just War Tradition", **CPRI Working Papers**, Copenhagen Peace Research Institute, 2000, s. 4-9.

⁹⁵ Merriam, a.g.e., s. 134-135.

⁹⁶ Merriam, a.g.e., s. 133.

insan hakları ihlallerini durduracak düzeyde kuvvet kullanılması anlamına gelmektedir. İnsancıl müdahale sırasında ağır can kaybına neden olacak silahların kullanımı, hedef devletin büyük maddi hasara uğratılması ve şiddet olaylarının yeniden yaşanması bu müdahaleyi insancıl olmaktan uzaklaştırır.

İnsancıl müdahaleye çok taraflılık esasına dayanarak başvurulması gerekir. Tek bir devletin alacağı müdahale etme kararında bu devletin ulusal çıkarlarının yaşanan insani krizlerin önüne geçme ihtimali oldukça yüksektir. İnsancıl müdahale ancak çok sayıda devlet tarafından üzerinde uzlaşılarak uygulandığında tek tek devletlerin çıkarları yerine gerçekten insancıl gerekçeler göz önüne alınmış demektir. Çünkü çok sayıda devletin her birinin çıkarlarının aynı konuda örtüşmesi oldukça düşük bir olasılıktır. Bu nedenle tek bir devlet veya çıkar birliği sağlamış az sayıda devlet yerine yalnızca insani amaçlarla yola çıkan çok sayıda devletin müdahalede bulunması daha tercih edilebilirdir.⁹⁷

İnsancıl müdahalenin uluslararası hukuka uygun kabul edilebilmesi için mutlaka yetkili bir birim tarafından gerçekleştirilmesi gerekir. Uluslararası hukukta kuvvet kullanma yasağının iki istisnası bulunmaktadır. İnsancıl müdahale bu istisnalardan meşru müdafaa kapsamında değerlendirilemeyeceği için Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) yetkilendirmesi ile gerçekleşmesi gerekir. Ancak BMGK karar alma mekanizmasının veto hakkının kullanımı nedeniyle sekteye uğraması ve böyle bir yetkilendirme sürecinin zaman kaybı olarak görülmesi devletleri yetkilendirme olmaksızın kuvvet kullanımına yönlendirmektedir.⁹⁸ Devletler bu tür tek taraflı kuvvet kullanma girişimlerinde bulunsalar da aslında meşru müdafaa dışında tüm kuvvet kullanma yöntemleri için ihtiyaç duyulan BMGK yetkilendirmesi koşulu açıkça belirtilmiştir. Diğer tüm ölçütleri yerine getirerek uygulanan bir insancıl müdahale dahi eğer BMGK tarafından yetkilendirilmemişse uluslararası hukuka aykırı kabul edilecektir.⁹⁹

⁹⁷ Merriam, a.g.e., s. 122.

⁹⁸ Pekyardımcı, a.g.e., s. 83-84.

⁹⁹ Vera Gowlland-Debbas, "The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance", **European Journal of International Law**, Cilt 11, Sayı 2, 2000, s. 378, (Çevrimiçi) <http://ejil.org/pdfs/11/2/531.pdf> 10.07.2019.

İKİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA İNSANCIL MÜDAHALE

Uluslararası ilişkilerin en tartışmalı kavramlarından biri olarak insancıl müdahalenin ortak kabul görmüş tek bir tanımı veya uygulama yöntemleri bakımından üzerinde bir fikir birliği yoktur. Bunun en önemli nedeni insancıl müdahale kavramının hiçbir uluslararası hukuk metninde yer almamasıdır. Bu da kavramın titizlikle yaklaşılarak incelenmesini ve uluslararası hukukun diğer kaynakları açısından değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Uluslararası hukuk, uluslararası toplumun üyeleri arasındaki ilişkileri düzenlemek üzere ortaya konulan ve tüm üyeleri ilgilendiren kurallar bütünüdür. Bu kurallar devletlerin eşitliği ilkesi gereği tüm üyelere eşit uygulanır ve aynı zamanda devletlerin egemenliği ilkesi gereği dokunulmazlıklarını koruma altına alır. Devletlerin dokunulmazlığı ve kuvvet kullanımının sınırlandırılmasına ilişkin uygulamalar göstermektedir ki aslında müdahalenin doğası hukuka aykırıdır.¹⁰⁰ Ancak yaşanan insani krizler ve insan hakları ihlalleri karşısında uluslararası toplumun ahlaki bir sorumluluğu olduğu inancı on dokuzuncu yüzyıldan başlayarak günümüze taşınmakta, insancıl müdahale fikrinin önünü açmaktadır.

Yirminci yüzyıldan itibaren savaş, bütünüyle uluslararası hukuk konusu haline gelmiştir. Önceki yüzyıldan başlayarak öğreti alanında artık önemini yitirmiş olan haklı savaş kuramı ise dönemin gelişmeleriyle birlikte akademisyenler ve filozoflar tarafından yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Modern haklı savaş kuramcıları analizlerini uluslararası hukuk çerçevesinde gerçekleştirirken insancıl müdahale uygulamalarına yönelik araştırmalar ve kavrama ilişkin incelemeler de yapmışlardır. İnsancıl müdahalenin uygulanabilirliği ve uluslararası hukuka uygunluğu konusunda tartışmalar ise genel olarak BM Antlaşması ilkeleri ve yapılageliş hukuku etrafında şekillenmektedir. Müdahale uygulamalarının insancıl açıdan değerlendirilmesi ise BM hukuk sistemi ve insancıl müdahale kriterleri çerçevesinde yapılmaktadır.

¹⁰⁰ Acet, a.g.e., s. 448.

I. BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANTLAŞMASI ÇERÇEVESİNDE İNSANCIL MÜDAHALE

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde savaşın galip devletleri, ülkeler arasında yaşanan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak ve güvenliği tehlikeye atabilecek herhangi bir savaşın tekrar yaşanmasının önüne geçmek amacıyla yeni bir örgüt kurulması fikrini gündeme getirmişlerdir. Savaş sırasında müttefik devletleri ifade etmek için ABD Başkanı Franklin Roosevelt tarafından kullanılan Birleşmiş Milletler terimi resmi olarak ilk kez 1941'de Atlantik Bildirisi'nde yer almıştır. Roosevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill'in bu tarihten itibaren yaptıkları girişimler sonucu 1945 yılında Birleşmiş Milletler (BM) kurulmuştur.

Savaştan galip çıkan ABD, İngiltere, Çin ve SSCB, 1943 yılında bir araya gelerek barış ve güvenliğin korunması için yeni bir kolektif güvenlik sistemi kurulması fikrini ele alan Dört Ulus Bildirisi'ni yayınlamışlardır. 1944 yılında Dumbarton Oaks'ta gerçekleştirilen ilk toplantıda aslında BM Antlaşması'nın da ilk adımları atılmıştır. Bu toplantıda temel olarak büyük devletlerin diğer devletlere karşı kuvvet kullanması veya tehdidinde bulunmasının yasaklanması gerektiği üzerinde durulmuş, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için bir konsey oluşturulması kararı alınmıştır. 1945 yılında Yalta ve San Francisco'da gerçekleşen konferanslarda bu düşünceler detaylandırılmış ve büyük ölçüde bugünkü BM Antlaşması'nın son hali oluşturulmuştur.

Yirminci yüzyılın ikinci uluslararası örgütü olarak BM, görüldüğü üzere ön görüşmelerden itibaren MC deneyiminden çıkarılan bazı derslerin üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda daha fazla üyenin katılımı ve daha kapsamlı bir hukuki statü ile devletlerin egemenliği ve eşitliği prensibi üzerine kurulmuştur. Hem BM Antlaşması'nın günümüz uluslararası hukukunun en önemli yazılı kaynaklarından biri olması hem de insancıl müdahale uygulamalarının kuvvet kullanımına dayanması, insancıl müdahalenin hukuka uygunluğu tartışmalarında ilk önce BM Antlaşması'nın referans alınmasına neden olmaktadır.

A. Kuvvet Kullanımının Yasaklanması ve İnsancıl Müdahale

MC Misakı ve Briand-Kellogg Paktı ile alınan kararların İkinci Dünya Savaşı gibi büyük bir yıkımı engelleyememiş olması, bu savaşı tecrübe eden ülkeleri, kuvvet kullanımı konusunda daha kapsamlı kararlar almaya yöneltmiştir. Bu noktada Birleşmiş Milletler sisteminin iki temel özelliğini vurgulamak gerekir. İlk olarak devletlerarası uyuşmazlıklarda her türden kuvvet kullanımı veya kuvvet kullanma tehdidinin yasaklanması yoluna gidilmiştir. İkinci olarak da bu yasağın olası ihlali halinde ihlal eden devlete karşı kuvvet kullanma yetkisine sahip merkezi bir otorite yaratılmıştır.¹⁰¹ Böylece kuvvet kullanımı, örgüt antlaşmasının belirttiği istisnalar dışında tamamen yasaklanmış, devletler kuvvet kullanma yetkilerini örgüt bünyesinde kurulan bir organa devretmeyi kabul etmişlerdir.

Birleşmiş Milletler, antlaşma metninde de ilk amaç olarak belirtildiği üzere uluslararası barış ve güvenliğin tesisi ve korunmasından sorumludur. Nitekim BM Antlaşması'nın 111 maddelik metni içinde 'savaş' kelimesine sadece bir kez yer verilmiştir ki bu da giriş kısmında BM halklarının iki defa insanlığa tarifsiz acılar yaşatan savaş felaketinden gelecek kuşakların korunmasına karar verdiklerinin ifade edilmesinden ibarettir. Bunun dışında metin boyunca kullanılan terimler, kuvvet kullanma, barışa yönelik tehdit ve barışın bozulması şeklindedir.¹⁰² Sadece savaşı değil, savaşa varmayan tüm kuvvet kullanma yöntemlerini de kapsayan bu tanımlar sayesinde, üzerinde uzlaşılması çok güç olan savaş kavramının içini doldurma zorunluluğu ortadan kalktığı gibi; dönemin savaş anlayışının ve bu kavramın kapsamının değişmesinden doğacak bulanıklıklar da giderilmeye çalışılmıştır.

Uluslararası hukukta kuvvet kullanımına yönelik yirminci yüzyılın başında yapılan ilk düzenlemelere rağmen kuvvet kullanma yasağının bugünkü şekli BM Antlaşması ile oluşmuştur. Uluslararası hukukta kuvvet kullanımının ve kuvvet kullanma tehdidinin yasaklanmasının somut ifadesi BM Antlaşması'nın 2/4 ilkesinde yerini bulmuştur. Bu ilkeye göre, *"Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı,*

¹⁰¹ Başeren, a.g.e., s. 48'den aktaran Hoş, a.g.e., s. 116.

¹⁰² Funda Keskin, "BM ve Kuvvet Kullanma", *Avrasya Dosyası - BM Özel*, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002, s. 149

gerekse Birleşmiş Milletler'in Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar."¹⁰³

İlkede belirtilen kuvvet kullanma yasağının niteliği ve kapsamına ilişkin olarak temelde iki farklı görüş bulunmaktadır. Bir tarafta bu yasağı kapsayıcı ve kesin bularak geniş yorumlayanlar; diğer tarafta ise yasağı bu ilkede geçen terimlerle sınırlayarak dar yorumlayan ve istisnaları da yapılageliş hukuku çerçevesinde açıklayanlar yer almaktadır.

1. Yasağın Niteliği ve Kapsamı

Antlaşma'nın 2/4 ilkesi gereğince hem kuvvet kullanımı hem kuvvet kullanma tehdidi yasaklanmıştır. Fakat ne bu hükümde ne Antlaşma'nın diğer hükümlerinde 'savaş' yerine kullanılan kuvvet kullanma, kuvvet kullanma tehdidi, barışın bozulması, barışa yönelik tehdit ve silahlı saldırı gibi terimlerin tanımına yer verilmemiştir. 2/4 ilkesinin niteliğine ilişkin tartışmalar da bu boşluktan doğmakta, hangi tür kuvvet kullanımının yasak olduğu konusunda farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Siyasi ve ekonomik önlemlerin de bu yasağa dahil edilip edilemeyeceği tartışılmaktadır.¹⁰⁴ İlk görüşe göre kuvvet kullanma yasağı, siyasi ve ekonomik baskıları içermeksizin sadece silahlı kuvvet kullanımının yasaklanmasına yöneliktir. İkinci görüş ise daha çok sosyalist dünya ve gelişmekte olan ülkeler tarafından savunulan, siyasi ve ekonomik zorlamaları da bu yasağa dahil eden görüştür.¹⁰⁵

2/4 ilkesine yönelik olarak üzerinde görüş ayrılığı bulunan bir diğer husus da yasağın kapsamına ilişkindir. Bu ayrılık, ilkede yer alan "*gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletler'in Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde*" terimlerinin yasağın kapsamını daraltıp daraltmadığı noktasında çıkmaktadır. Antlaşmanın klasik

¹⁰³ Birleşmiş Milletler Antlaşması Madde 2/4.

¹⁰⁴ Hüseyin Özer, **11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 25.

¹⁰⁵ Yousif Elagab, **The Legality of Non-Forcible Counter-Measures in International Law**, Oxford, Clarendon Press, 1988, s.198'den aktaran Keskin, a.g.e., 1998, s. 35.

yorumuna göre yasak herhangi bir boşluk içermez ve bu terimler yasağı sınırlamak için değil, güçlendirmek üzere konulmuştur.¹⁰⁶ Diğer görüş ise yasağın kapsayıcı olmadığını, sadece bu terimlerle sınırlandırıldığını savunmaktadır.

İlk görüşe göre yasağı bu terimlerle kısıtlamak antlaşmanın ilk maddesinde yer verilen kuruluş amacına da aykırı olacaktır. Antlaşmanın barış ve güvenliğin korunmasını amaç edinirken kuvvet kullanımını sadece belli durumlarda yasaklaması ve geri kalan kuvvet kullanma yöntemlerine izin vermesi beklenemez.¹⁰⁷ Ayrıca bu tezi destekleyenlerin en önemli dayanaklarından biri de antlaşmanın hazırlık aşamasında yaşanan gelişmelerdir. Bu terimler, San Francisco görüşmeleri sırasında maddenin ilk halini kuvvetlendirmek üzere eklenmiştir.¹⁰⁸

Yasağın her türden kuvvet kullanımını kapsadığını savunan bu görüş, insancıl müdahaleyi de bu yasağa dahil edecektir. Bu görüşe göre, bir devlete kendi vatandaşlarına uyguladığı muamele nedeniyle dışarıdan müdahalede bulunmak antlaşma hükümlerine açıkça aykırı kabul edilmektedir.¹⁰⁹ Böyle bir müdahale hem kuvvet kullanma yasağı ve devletlerin egemenliği prensibini ihlal edecek, hem de tüm devletlerin bağımsızlığı ve güvenliğini tehlikeye düşürecektir.¹¹⁰

İkinci görüş ise yasağı dar yorumlayarak yalnızca ilkede yer verilen koşullarla sınırlı tutmaktadır. Öyle ki antlaşma amaçları ile aykırı düşmeyen, bir devletin toprak bütünlüğünü veya siyasi bağımsızlığını tehdit etmeyen tüm kuvvet kullanımları bu yasağın dışında değerlendirilmiştir.¹¹¹ Bu durumda insancıl müdahale de kuvvet kullanımını yasağı kapsamına girmeyecektir; çünkü bu görüşü savunanlara göre bir devlete insancıl nedenlerle müdahalede bulunmak, ilgili devletin toprak

¹⁰⁶ Başeren, a.g.e., s. 194-196'dan aktaran Pekyardımcı, a.g.e., s. 45

¹⁰⁷ Murphy, a.g.e., s. 72.

¹⁰⁸ Dumbarton Oaks görüşmelerinde maddenin ilk hali: "Örgütün bütün üyeleri, uluslararası ilişkilerinde, BM amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir şekilde kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaktan veya kuvvet kullanmaktan kaçınacaklardır." Chesterman, a.g.e., s. 62.

¹⁰⁹ Richard A. Magnan, "An Examination of the Legal Authority for the 1999 NATO Air Campaign Against the Federal Republic of Yugoslavia", **Foreign Service Institute**, Mart, 2000, s. 26'dan aktaran Pekyardımcı, a.g.e., s. 47.

¹¹⁰ H.O. Agarwal, **International Law**, Delhi, Asia Press, 1992, s. 382'den aktaran Pekyardımcı, a.g.e., s. 47-48.

¹¹¹ Keskin, a.g.e., 1998, s. 79.

bütünlüğü ve siyasal bağımsızlığına zarar vermek amacıyla yapılmamakta ve antlaşma amaçları ile çelişmemektedir.¹¹²

Bu görüşe göre antlaşma, kabul edildiği günün koşullarında tasarlandığı için çağımızın gereklerine uygun olmadığı noktalarda değerlendirilmeye ve yeniden yorumlanmaya açık olmalıdır. Ancak bu türden bir değerlendirmenin bazı riskleri de beraberinde getireceğini ifade etmek gerekir. Antlaşmanın asıl amacı barış ortamı yaratmak ve korunmasını sağlamaktır ve kuvvet kullanımı konusunda yasaklayıcı hükümlere de bu nedenle yer verilmiştir. Yeniden yorumlama halinde bu hükümler etkisini ve önemini yitirmeye başlayacaktır. Yine bu görüşün bir diğer eleştirisi ise BM Antlaşması'nda öngörülen ortak güvenlik sistemine yöneliktir. BMGK yetkilendirmesinde yaşanan sorunlar, veto hakkının kullanımındaki aksaklıklar, devletlerin bu hakkı kullanırken politik gerekçelere başvurmaları bu sistemin başarılı bir şekilde işletilememesine neden olmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre güvenlik sisteminin işletilemediği noktalarda devletler kendi çıkarlarını kendileri korumak için kuvvet kullanımına başvurmak durumunda kalmaktadır.¹¹³ Ancak böyle bir bakış açısı kuvvet kullanımı konusunda devletlerin keyfi davranışlarının da önünü açacaktır. Yasak kapsamının dar tutulması güçlü olan devletler karşısında küçük devletlerin mağdur olmasına neden olacaktır.¹¹⁴

2. Kuvvet Kullanımına İzin Verilen İstisnalar

BM Antlaşması, kuvvet kullanımını yasaklarken kuvvet kullanımına başvurulabilecek bazı özel durumlar da belirlemiştir. Bu istisnalar; barışın tehdidi halinde BMGK işletilene kadar Dört Ulus Bildirisi'nin tarafları olan devletler ve Fransa'ya her türlü tedbiri alma yetkisinin verilmesi, İkinci Dünya Savaşı'ndaki düşman devletlere karşı gerçekleştirilecek eylemler, meşru müdafaa ve BMGK kararı ile uygulanan zorlama yollarıdır. Bu istisnalardan ilk ikisi her ne kadar kağıt üzerinde

¹¹² Anthony D'amato, "International Law and Kosovo", **United Nations Law Reports 112-114**'ten aktaran Pekiyardımcı, a.g.e., s. 48-49.

¹¹³ Pekiyardımcı, a.g.e., s. 50-51.

¹¹⁴ Murat Yılmazarslan, **Kuvvet Kullanma: NATO'nun Uluslararası Güvenlikte Artan Rolü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 23.

geçerliliğini korusa da uygulama alanı bulması pek mümkün değildir.¹¹⁵ Bu nedenle uygulanabilir olan diğer iki istisna üzerinde durmak ve bunların insancıl müdahale kavramı ile bağlantılarını incelemekte fayda vardır.

a. Meşru Müdafaa Hakkı

Uluslararası hukuk açısından meşru müdafaa, bir devletin hukuk dışı bir saldırıya maruz kalması halinde gerekirse güce başvurarak kendini koruma durumu olarak ifade edilebilir. Özellikle uluslararası hukukun merkezileşmesi ve kuvvet kullanımının yasaklanması ile birlikte devletler için meşru müdafaa, çeşitli koşullara bağlanan istisnai bir hak olarak önem kazanmıştır. Meşru müdafaa amaç saldırıyı durdurmaktır; saldırıyı cezalandırmak, topraklarını işgal etmek, zararı tamir etmek gibi işlevleri yoktur. Bu nedenle meşru müdafaa için kuvvet kullanmanın uluslararası hukuk açısından sınırları bulunmaktadır.¹¹⁶

Meşru müdafaa hakkı, BM Antlaşması 51. maddede düzenlenmiştir. Buna göre: *“Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”*¹¹⁷ Silahlı saldırıya maruz kalan bir devlet BMGK harekete geçene kadar saldırgan devlete karşı kuvvet kullanmak suretiyle kendisini korumayı doğal bir hak olarak saklı tutar ve bu hakkını tek başına ya da müşterek olarak kullanabilir.

Bu madde ile meşru müdafaa hakkı üç yönde geliştiğini söyleyebiliriz. İlk olarak bu hakkın kullanımını silahlı saldırının varlığı koşuluna bağlanarak kötüye

¹¹⁵ Keskin, a.g.e., 1998, s. 41.

¹¹⁶ İlyas Doğan, **Devletler Hukuku**, Ankara, Seçkin Kitabevi, 2008, s. 156'dan aktaran Özer, a.g.e., s. 47.

¹¹⁷ BM Antlaşması Madde 51.

kullanımlardan uzak tutulmaya çalışılmıştır. İkinci olarak BMGK gerekli tedbirleri alıncaya kadar geçen zamanla sınırlandırılarak geçici bir nitelik kazandırılmıştır. Üçüncü olarak bireysel meşru müdafaanın yanı sıra müşterek şekilde başvurulabilecek meşru müdafaayı da kapsamaktadır ki yapılageliş hukukunda böyle bir ortak savunma yolu yoktur. Bu maddede yer almamakla birlikte yapılagelişten kaynaklanan bir orantılılık ilkesi de mevcuttur. Meşru müdafaa hakkına dayanarak kuvvete başvuran devlet, ihlalle orantılı şekilde güç kullanılmalı ve amacı da statükonun korunması veya yeniden kurulması ile sınırlı olmalıdır. Ayrıca kuvvet kullanma eylemini ilk saldırıdan hemen sonra ya da makul bir süre içerisinde gerçekleştirmelidir. Müşterek meşru müdafaa hakkına başvurulabilmesi için bireysel meşru müdafaada gereken tüm şartlara ek olarak saldırıya uğrayan devlet tarafından bu saldırı karşısında açıkça yardım talep edilmiş olması da gerekmektedir.¹¹⁸

Meşru müdafaa hakkının işlevine ilişkin olarak 51. madde ve yapılageliş hukuku açısından iki farklı görüş ortaya çıkmaktadır. 51. maddeyi dar yorumlayan ilk görüşe göre, bu madde meşru müdafaa hakkının kapsamını belirlemekte ve kısıtlamaktadır. Bu hakkın doğabilmesi için silahlı saldırıya maruz kalınması gerekir. Bu durumda karşı tarafın kuvvet kullanmak üzere hazırlık yaptığı gerekçesine dayanarak ondan önce kuvvet kullanma durumunu ifade eden önleyici meşru müdafaa 51. madde kapsamında değerlendirilemez. Bir devletin kendi ülkesi dışında yaşayan vatandaşlarını korumak için kuvvete başvurusu da bu madde kapsamına girmez. Devletin çıkarlarını korumak adına başvurulacak meşru müdafaa hakkı da bu görüşte temelden reddedilmektedir.¹¹⁹

51. maddeyi geniş yorumlayan ikinci görüşe göre ise bu madde sadece hakkın varlığını belirler, kapsamını kısıtlamaz. Bu hakkı doğal bir hak olarak düzenleyerek BM Antlaşması öncesi yapılageliş hukukunda var olan meşru müdafaa hakkını saklı tutar. Bu görüşe göre meşru müdafaa hakkı sadece silahlı saldırı gerçekleştiğinde değil, gerçekleşme ihtimalinin yüksek olduğu durumlarda da vardır.¹²⁰ Yapılagelişte tehdit o anda mevcutsa ve bu tehditle orantılı araçlar kullanılıyorsa, önleyici meşru

¹¹⁸ Keskin, a.g.e., 2002, s. 158.

¹¹⁹ Keskin, a.g.e., 1998, s. 50-52.

¹²⁰ Fatma Taşdemir, “Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 2, Sayı 5, 2006, s. 81-82.

müdafaa, yurt dışında tehdit altında olan vatandaşlarını veya devletin çıkarlarını korumak adına kuvvet kullanma yöntemleri meşru müdafaa hakkı kapsamına dahil edilir ve hukuksal kabul edilir.¹²¹

Sonuç olarak meşru müdafaa hakkı hem yapılageliş hem BM Antlaşması tarafından korunan bir haktır. Devletler bu hakkın kapsamını geniş yorumlama ve bunu da yapılagelişe dayandırma eğiliminde olsalar da BM Antlaşması'nın bu yorumu desteklediği söylenemez. Çünkü yapılageliş de BM kurulduğundan beri bu antlaşmanın etkisi altındadır. Kuvvet kullanımının yasaklanması antlaşmanın temel amaçlarından olduğuna göre bu ilkenin ihlal edilmesi ya da 51. maddenin bu ilkenin ihlal edilmesine olanak verecek şekilde geniş yorumlanması antlaşmanın amaçlarıyla çelişecektir.¹²² Ayrıca geniş yorumlama meşru müdafaa hakkının en önemli zaafını ortaya çıkaracaktır. Devletlerin kendi çıkarları söz konusu olduğunda bu hakkı geniş yorumlama eğiliminde olmaları meşru müdafaa'nın bu ilkenin dışına çıkarak kötüye kullanılmasına neden olacaktır. Bu da ne BM Antlaşması ne yapılageliş hukukuna dayandırılabilir.¹²³

BM Antlaşması 51. madde kapsamında meşru müdafaa hakkı silahlı saldırıya uğrama koşuluna dayandırıldığı için insancıl müdahale bir meşru müdafaa yöntemi olarak kabul edilemez. Çünkü insancıl müdahalede saldırıya uğrayanlar kuvvet kullanan devletin değil, müdahaleye hedef olan devletin vatandaşlarıdır. Fakat maddenin geniş yorumu insancıl müdahalenin de ortak meşru müdafaa hakkı kapsamına alınmasını sağlamaktadır. Eğer bir ülkede yaşanan insan haklarının geniş çaplı ihlali dünya barışına tehdit olarak görülüyorsa müşterek bir meşru müdafaa beraberinde getirebileceği düşünülerek insancıl müdahaleye meşru müdafaa hakkı kapsamında yer açılmaktadır. Fakat bu yorumun kuvvet kullanmayı yasaklayan hükümleri esneteceğini de belirtmek gerekir.

¹²¹ Antonio Cassese, **Violence and Law in the Modern Age**, tr. S.J.K. Greenleaves, Princeton, Princeton University Press, 1988, s. 36-37'den aktaran Keskin, a.g.e., 2002, s. 159.

¹²² Keskin, a.g.e., 1998, s. 55-56.

¹²³ Ayşe Özkan, "Uluslararası Hukukta Birleşmiş Milletler ve Afganistan Operasyonu", **Avrasya Dosyası**, Cilt 23, Sayı 1, İlkbahar 2002, s. 242.

b. Güvenlik Konseyi Yetkilendirmesi ile Kuvvet Kullanma

Kuvvet kullanımının belirtilen istisnalar dışında yasaklanması ile birlikte BM Antlaşması gereğince örgüte üye devletler kuvvet kullanma yetkilerini örgüt bünyesinde bulunan merkezi bir organa devretmişlerdir. 24. maddeye göre, örgütün hızlı ve etkili hareket edebilmesi için uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında başlıca sorumluluk BMGK'ya aittir. BMGK bu görevini yerine getirirken örgüte üye devletler adına Antlaşma'nın amaç ve ilkelerine uygun şekilde hareket eder.¹²⁴

BM Antlaşması'nın "Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler" başlıklı VII. bölümünde yer alan 39. maddeye göre "*Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır.*"¹²⁵

40. maddede de ifade edildiği üzere BMGK diğer maddelere dayanarak alınacak tedbirlerin kararlaştırılmasından önce durumun ağırlaşmasına engel olmak üzere gerekli olan ya da uygun gördüğü geçici önlemler belirleyebilir ve ilgili tarafları bu önlemlere uymaya çağırabilir. BMGK öncelikli olarak kuvvet kullanımını gerektirmeyen önlemlere başvuracak, bu önlemlerin yerine getirilmediği, sonuç vermediği ya da veremeyeceği durumlarda kuvvet kullanma yolunu seçecektir.¹²⁶ Bu bağlamda 41. ve 42. maddeler sırasıyla silahlı kuvvet kullanımını gerektirmeyen ve gerektiren yaptırımlar olarak iki çeşit zorlayıcı tedbirler dizisini kapsamaktadır.

41. maddeye göre BMGK silahlı kuvvet içermeyen ne gibi önlemler alınacağını kararlaştırabilir ve üye devletleri bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ambargo, iletişim ve ulaştırma araçlarının kesintiye uğraması, diplomatik ilişkilerin durdurulması olarak sıralanabilir.¹²⁷ 42. maddeye göre ise eğer BMGK öngörülen bu önlemlerin yetersiz kaldığı ya da kalacağı kanısına varırsa

¹²⁴ BM Antlaşması Madde 24.

¹²⁵ BM Antlaşması Madde 39.

¹²⁶ Orallı, a.g.e., s. 116.

¹²⁷ BM Antlaşması Madde 41.

uluslararası barış ve güvenliğin korunması için hava, deniz ve kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli gördüğü her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler BM üyeleri tarafından yapılacak başka operasyonları da içerebilir.¹²⁸

BM kararıyla ve BM tarafından kuvvet kullanılmasının dışında bir de yan istisnai durum olarak bölgesel örgütlerin müşterek zorlama tedbirlerine başvurması söz konusudur.¹²⁹ BMGK'dan izinli ve aynı zamanda geçici olan bu yöntem, Antlaşma'nın "Bölgesel Antlaşmalar" başlıklı VIII. bölümde yer alan maddelerle düzenlenmiştir. 52. maddede BM amaç ve ilkeleriyle uyum içinde olmak kaydıyla bölgesel antlaşmalar ve bölgesel örgütlerin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında rol oynamasına izin verilebileceği belirtilmektedir.¹³⁰

53. maddede ise BMGK izni olmadan bu bölgesel antlaşma ve örgütler tarafından zorlama tedbirlerine başvurulamayacağı ortaya konmaktadır: "*Güvenlik Konseyi, gerekirse kendi yetkisi altında alınan zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölgesel anlaşma ya da kuruluşlardan yararlanır. Bununla birlikte, Güvenlik Konseyi'nin izni olmaksızın, bölgesel anlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından hiçbir zorlama eylemine girilmeyecektir...*"¹³¹ Bu maddede düzenlenen izin koşulu, bölgesel örgütlerin kendi inisiyatifleriyle BMGK yetkilendirmesi olmaksızın zorlama eylemlerine başvurma olasılığını ortadan kaldırmaktadır.¹³² 54. maddede bölgesel antlaşmalar çerçevesinde ve bölgesel örgütlerce gerçekleştirilen ya da tasarlanan her türlü eylemden BMGK'nın her an ve tam olarak haberdar edileceği belirtilmektedir. Bu durumda bölgesel örgütlerin kuvvet kullanımı yalnızca BMGK izni veya yetkilendirmesi ya da müşterek meşru müdafaa hakkının kullanılması durumunda kabul edilmiştir.¹³³

İnsancıl müdahalenin hukuka uygunluğu tartışmaları ekseninde uluslararası hukukun katı ve pozitivist yorumu müdahaleyi hukuka aykırı nitelendirmektedir. Bu görüşe göre ancak BMGK bir ülkedeki insan hakları ihlallerinin BM Antlaşması 39.

¹²⁸ BM Antlaşması Madde 42.

¹²⁹ Berdal Aral, **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1999, s. 13-14.

¹³⁰ BM Antlaşması Madde 52.

¹³¹ BM Antlaşması Madde 53.

¹³² Yılmazarslan, a.g.e., s. 32.

¹³³ Gowlland-Debbas, a.g.e., s. 364.

maddeye göre ‘barışa yönelik tehdit’ olduğuna kanaat getirirse ve buna karşı bir devlete ya da devletler grubuna kuvvete başvurma izni ve yetkisi verirse girişilen bu müdahale hukuka uygun kabul edilmektedir. Bu bağlamda bazı ülke içi çatışmalar, insan haklarının kapsamlı ve sistematik olarak ihlal edildiği insancıl ve acil durumlar olarak belirlenmiştir. Konsey yetkilendirmesi ile yapılan bu tür müdahalelerin en önemli özelliği, kapsamlı insani yardım operasyonlarının birer parçası olmaları ve müdahale edilen ülkenin sivil halkına yardım sağlamalarıdır.¹³⁴

Bunun karşısında uluslararası hukukun katı yorumunun yanlış olduğuna inanan ve BMGK yetkisi olmadan da BM Antlaşması’na ya da yapılageliş hukukuna dayanarak insancıl müdahalenin mümkün olduğunu savunan görüş yer almaktadır. Bu görüş, ‘temel insan haklarına saygı’ gereğine dayandırılmaktadır. Eğer BMGK insan haklarını korumak adına birlikte girişilecek bir BM operasyonuna karar vermiyor ya da veremiyorsa bu durumda devletlerin tek-tarafli olarak kuvvet kullanımına izin veren bir yapılageliş hukuku çerçevesinde de müdahaleye olanak tanımaktadır. Ancak bir yapılageliş kuralı oluşabilmesi için iki kıstastan söz etmek gerekir. Devletler bu kuralı istikrarlı uygulamalı ve bunu yaparken bir hukuk kuralı uyguladığı inancını taşımalıdır. Yani devletler, yapılageliş hukukunu bir hak olarak görmemeli ve yükümlülük yerine getirir gibi uygulamalıdır.¹³⁵ Fakat devletlerin tek-tarafli şekilde gerçekleştirdiği insancıl müdahale pratiklerinde bu unsurlara rastlamak mümkün değildir.

İnsancıl müdahale tartışmalarının etrafında şekillendiği bu iki ana görüşün yanında bunlara ek olarak yer verilebilecek olan üçüncü görüş, özellikle Kosova müdahalesi ile sıkça savunulmaya başlanmıştır. Bu görüş, BMGK yetkilendirmesi olmadan yapılacak olan müdahalelerin hukuka aykırı; fakat etik olabileceği yönündedir. Bu görüşe sahip olanlar da kendi içlerinde genel olarak ikiye ayrılmaktadırlar: bir yanda insancıl müdahaleye izin veren kuralların oluşturulmasına ve dolayısıyla kavramın hukukileştirilmesine çabalayanlar, diğer yanda ise kavramı

¹³⁴ Funda Keskin, “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 12, Kış 2006-2007, s. 53-54.

¹³⁵ Keskin, a.g.e., 2006-2007, s. 56.

hukukileştirmeye çalışmayı anlamsız bularak hukuka aykırı kalmaya devam etmesi gerektiğini savunanlar.¹³⁶

BM Antlaşması'nda öngörülen bu mekanizma kurulamamış, BMGK içinde beş daimi üyede bulunan veto yetkisi nedeniyle bu organ işlevini öngörüldüğü gibi yerine getirememiştir. BMGK kararı ile zorlama tedbirlerine başvurulması da hedeflenenden çok farklı bir görünüm kazanmıştır.¹³⁷ BM sosyal konularda başarılı olan, ekonomik konularda kısmi başarıya sahip, askeri çatışmaların önleminde ise başarısı BMGK daimi üyelerinin tutumuyla şekillenen bir örgüt haline gelmiştir.¹³⁸

B. İçişlerine Karışmama İlkesi ve İnsancıl Müdahale

İnsancıl müdahale kavramına ilişkin tartışmalar belirtildiği gibi bu kavramın kuvvet kullanma yasağının bir istisnası olup olmadığına ilişkin temel argümanla başlatılır. Bir tarafta BM Antlaşması'na istinaden müdahalenin kuvvet kullanma sınırlarında esneme yaratamayacağını düşünenler, diğer tarafta ise insan hakları ihlallerinin uluslararası barışı tehdit ettiği ve hukukun güvenilirliğini zedelediği gerekçesiyle müdahaleyi kuvvet kullanma yasağının bir istisnası olarak görenler yer almaktadır. İlk grubun görüşlerindeki dayanaklar sadece BM Antlaşması'nın kuvvet kullanımını düzenleyen maddeleriyle sınırlı olmayıp aynı zamanda devletlerin egemenliği ve eşitliği ilkesine de vurgu yapmaktadır.

Uluslararası sistem içinde egemenliğin pratik anlamı devletin iç ve dış tüm ilişki biçimlerini yürütürken mutlak karar alıcı olmasıdır. Bu sistemin parçaları olarak her bir devletin kendi başına egemen olması da devletlerin eşitliğini beraberinde getirmektedir. Uluslararası hukukun temel ilkesi olarak devletlerin egemen eşitliği BM Antlaşması'nda da kabul edilmiştir.¹³⁹ BM Antlaşmasınının 2/1 ilkesine göre “*Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur.*”¹⁴⁰

¹³⁶ Keskin, a.g.e., 2006-2007, s. 52.

¹³⁷ Keskin, a.g.e., 2002, s. 162.

¹³⁸ Fikret Birdişli, “Birleşmiş Milletler (BM)’in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 3, Sayı 11, Bahar 2010, s. 181.

¹³⁹ Hancılar, a.g.e., s. 104.

¹⁴⁰ BM Antlaşması Madde 2/1.

Devletlerin egemenliği ve eşitliğinin uluslararası hukuk açısından en önemli sonucu içişlerine karışmama ilkesidir. İçişlerine karışmama konusu BM Antlaşması'nın 2/7 ilkesinde ifade edilmektedir. Bu ilkeye göre, *“İşbu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi i yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörölmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.”*¹⁴¹ Bu ilke ile BM'nin ve tüm devletlerin başka devletlerin içişlerine müdahale etme yetkisi bulunmadığı kabul edilmektedir.

Modern ulus devletler sisteminin doğuşunu ifade eden Westphalia Antlaşması ile devletlerin egemen ve eşit olduğu, buna bağlı olarak başka devletlerin içişlerine karışmanın mümkün olmadığı bir düzen öngörölmüştür. İçişlerine karışmama ilkesi de beraberinde başka bir devlete müdahale etme yasağını getirmiştir. Westphalia sisteminden yüzyıllar sonra bu fikirler BM Antlaşması'nın temel ilkeleri olarak açıkça düzenlenmiştir.¹⁴²

BM Antlaşması'nın 2/7 ilkesi gereği bir devletin kendi ülkesi içinde vatandaşlarına nasıl davrandığı uluslararası hukuku ilgilendirmez. İnsancıl nedenlerle müdahaleyi uluslararası hukuka uygun görenler, burada ifade edilen karışmama ilkesinin bir sınırı olduğunu savunurlar. Eğer söz konusu devlet, vatandaşlarının insan haklarını reddediyor ve insanlığın vicdanını sarsacak şekilde hareket ediyorsa, mevcut konu artık onun i işi olmaktan çıkar ve insancıl gerekçelerle müdahale etmek mümkün olacaktır.¹⁴³ Bu görüşe karşılık BM Antlaşması'nın amaçlarındaki öncelik sıralamasına bakıldığında temel insan haklarını korumak maksadıyla bile olsa kuvvet kullanımına başvurmak, Antlaşma'nın en temel amacı olan uluslararası barış ve güvenliği koruma ilkesi ile çelişmektedir. Bu yorumdan hareketle insancıl müdahalenin de hukuka aykırı olduğu kabul edilmektedir.¹⁴⁴

¹⁴¹ BM Antlaşması 2/7.

¹⁴² Çağatay Oğuzhan Aytoğu, **Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016, s. 49.

¹⁴³ Keskin, a.g.e., 2006-2007, s. 50.

¹⁴⁴ Başeren, a.g.e., s. 194'ten aktaran Özer, a.g.e., s. 76.

II. YAPILAGELİŞ HUKUKU VE İNSANCIL MÜDAHALE

Uluslararası hukuk, uluslararası toplumun hukuki sorumluluğunu belirleyen hukuk kurallarından oluşmaktadır. Uluslararası hukukun temel kaynaklarına Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nün 38. maddesinde yer verilmiştir. Bu kaynaklar, uyumsuzluk halinde olan devletlerin karşılıklı kabul ederek imzaladıkları genel veya özel nitelikli uluslararası antlaşmalar, hukuk kuralı kabul edilen uluslararası yapılageliş kuralları (örf ve adet, teamül), uygar uluslarca kabul edilen genel hukuk prensipleri ve kabul görmüş öğretiler (doktrin) olarak sıralanmıştır.¹⁴⁵

Uluslararası antlaşmalar yazılı olmaları ve tarafları üzerinde bağlayıcı etkileri nedeniyle uluslararası hukukun başlıca kaynaklarından. Yapılageliş kuralları ise uluslararası hukuk kişilerinin tutum ve davranışlarına dayanarak oluşan ve yazılı olmayan hukuk kuralları bütünüdür. Bu kurallar zaman içerisinde bağlayıcı nitelik kazanarak sözleşmeye dönüştürülebilirler. Genel hukuk prensipleri, uluslararası toplum içinde adaleti hedefleyen, her alandaki somut ilişkileri bütüncül bir yaklaşımla düzenleyen, yazılı veya yazılı olmayan hukuk kurallarıdır. Doktrinler ise başlı başına bir hukuk kuralı ifade etmeyen, hukukçular, uzmanlar ve yetkili kişiler tarafından genel kabul görmüş öğretilerdir. Uluslararası antlaşmalar ve yapılageliş kuralları uluslararası hukukun asli kaynakları olarak bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Genel hukuk prensipleri ve doktrinler ise gerektiğinde başvurulacak yardımcı kaynaklardır.¹⁴⁶

Uluslararası bir yapılageliş kuralından söz edebilmek için maddi ve manevi unsurların bir arada bulunması gerekmektedir. Aynı yönde yapılan davranışların tekrarlanarak bir gelenek haline gelmiş olması (maddi unsur) ve bu geleneğin hukuki veya ahlaki bir gereklilik olduğuna dair inanışın olması (manevi unsur) gerekmektedir. Maddi unsurun oluşabilmesi için farklı devletler aynı durumla karşılaştıklarında istikrarlı bir şekilde aynı uygulamaya başvuruyor olmalıdır. Söz konusu uygulamanın sürekli aynı devlet ya da sadece birkaç devlet tarafından gerçekleşmesi yeterli değildir. Manevi unsurun oluşabilmesi için ise devletler bu

¹⁴⁵ Uluslararası Adalet Divanı Statüsü Madde 38.

¹⁴⁶ Acet, a.g.e., s. 448.

geleneğin hukuki gerekliliğine inanmalı ve gerekliliğin kendilerine getirdiği sorumluluğu kabul etmelidir.¹⁴⁷

İnsancıl müdahale, kuvvet kullanımını gerektirmesi nedeniyle temelde uluslararası hukuka aykırıdır. Uluslararası hukukun çeşitli kaynaklarında kuvvet kullanma açıkça yasaklanmıştır. Ancak uluslararası toplumda meydana gelen olaylar ve artan insan hakları ihlalleri karşısında insancıl müdahale başvuru bir uygulama haline gelmiştir ve böyle bir kavramın uluslararası hukukun dışında kalmaması gerekir. Kavramın herhangi bir uluslararası hukuk metninde yer almaması ve hala üzerinde tartışmaların sürmesi nedeniyle doktrin olarak kabul edildiği görülmektedir. Hatta doktrinde de üzerinde bir fikir birliği ya da yasallaşması yönünde bir uzlaşma olmaması nedeniyle genel hukuk ilkeleri kapsamında da değerlendirilmektedir.¹⁴⁸

İnsancıl müdahale, her ne kadar uygulamada yer edinse de, sürekli ve istikrarlı bir uygulama olduğuna ve hukuk kuralı olarak kabul edildiğine dair göstergelerin yokluğu nedeniyle yapılageliş kuralı olarak kabul edilemeyecektir. İnsancıl müdahalenin bir hak şeklinde düzenlenmesi halinde egemenliklerinin sarsılacağından endişe eden pek çok devlet bu konuda bir anlaşma yapılmasına da olanak vermemiştir.¹⁴⁹ Gerçekleşen bu tür müdahalelerin hemen hepsinde insancıl kaygılardan söz edilse de bu kaygıların önüne geçen siyasi etkenler göz ardı edilemez. Devletlerin uygulamaları doğrudan insancıl nedenlere değil, farklı argümanlara dayanarak gerçekleştirilmiştir. Üstelik dünya tarihinde ciddi insan hakları ihlalleri yaşanmasına rağmen devletlerin müdahalelerine konu olmayan pek çok örnek de mevcuttur. Bu da insancıl müdahaleyi büyük devletlerin takdirine kalmış seçici bir uygulama haline getirmektedir.¹⁵⁰ Ayrıca gerçekleşen müdahalelerin çoğu uluslararası toplum onayından yoksun kalmaktadır. Tüm bu nedenlerle insancıl müdahalenin yapılageliş kuralı sayılabilecek bir kuvvet kullanma yöntemi olduğunu söylemek mümkün değildir.

¹⁴⁷ Pekiardımcı, a.g.e., s. 63-65.

¹⁴⁸ Acet, a.g.e., s. 449.

¹⁴⁹ Berdal Aral, "Egemenlik ve İnsan Hakları Açısından Küreselleşme ve Uluslararası Hukuk", **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 24, 2005, s. 65.

¹⁵⁰ Hancılar, a.g.e., s. 119-121.

III. KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMI

Soğuk Savaş döneminde yaşanan gelişmeler klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. 1970'li yıllarda Helsinki Zirvesi ile başlayan süreçte insan hakları örgütleri devlete odaklanmak yerine bireysel hakları vurgulamaya başlamıştır. Uluslararası bir insan hakları rejimi oluşturma yönünde adımlar atılmıştır.¹⁵¹ Soğuk Savaş sonrasında insan hakları ve insan güvenliğinin artan önemiyle birlikte devlet egemenliğinin korunmasına yönelik içişlerine karışmama ilkesinin sınırları esnetilmiştir. Yönetimsel sorunlar yaşayan devletlerin insancıl krizlere varan iç çatışmalarını sonlandırmak üzere bu devletlere karşı müdahalelerde bulunulmuştur.

1990'lı yıllarda dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan ağır insan hakları ihlalleri karşısında doğrudan insancıl müdahale uygulamalarına başvurulması egemenliğin bir sorumluluk olarak algılanmasının uluslararası bir norm şeklinde yükseldiğini göstermektedir.¹⁵² Dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan 20 Eylül 1999'da uluslararası topluma seslenerek bu önemli konuyu gündeme getirmiştir: “...eğer insancıl müdahale, gerçekten, egemenliğe karşı kabul edilemez bir saldırı ise, Ruanda ve Srebrenitsa gibi...büyük ölçekli ve sistematik insan hakları ihlallerini nasıl yanıtlamalıyız?”¹⁵³

2000 yılında Kanada hükümetinin öncülüğünde kurulan Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (International Commission on Intervention and State Sovereignty - ICISS), 2001 yılı Aralık ayında çalışmalarını tamamlayarak “Koruma Sorumluluğu Üzerine Rapor” yayınlamıştır. Raporun konusu insancıl müdahale hakkı olmakla birlikte devletleri tarafından yaşam hakları tehlikeye atılan insanları korumak adına ne zaman zorlayıcı önlemlere başvurulacağı, ne zaman kuvvet kullanılacağı sorularını cevaplamayı amaçlamaktadır. İnsancıl müdahalede zaman zaman bir hak olarak algılanan kuvvet kullanımının tek taraflı ya

¹⁵¹ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 160-161.

¹⁵² Türkmen, a.g.e., 2006, s. 258.

¹⁵³ ICISS, **The Responsibility to Protect: The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty**, Ottawa, International Development Research Center, 2001, s. vii.

da BMGK yetkilendirmesi olmadan uygulanmasının istismara açık olması nedeniyle yeni bir kavram ortaya koymaktadır: koruma sorumluluğu.¹⁵⁴

İnsancıl müdahale kavramı insancıl kriz durumlarında devletler tarafından kötüye kullanılma olasılığı nedeniyle eleştirilmektedir. Bu bağlamda koruma sorumluluğu kavramının temel oluşturduğu yeni bir normatif çerçeve oluşturulmak istenmiştir.¹⁵⁵ Bu raporda insancıl müdahale yerine koruma sorumluluğu kavramının kullanılması, müdahale yerine koruma, hak yerine sorumluluk kelimelerinin seçilmesinin iki önemli özelliği vardır. Öncelikle olaya müdahale eden taraf açısından değil, desteğe ihtiyaç duyan taraf açısından bakılmasını sağlamaktadır. İkinci olarak da bu ifade biçimi sorumluluğun önce ilgili devlette olduğu yaklaşımını ortaya koymaktadır.¹⁵⁶ Bu kavramla birlikte insancıl müdahalenin kötü ününden kurtulmak istenildiği açıktır.¹⁵⁷ Hem insancıl müdahalenin meşru olduğu argümanından hem de koruma sorumluluğundan beklenen, başvurulacak bir müdahalenin kötüye kullanılmasını engellemektir.¹⁵⁸

Devlete dayanan egemenlik anlayışı ile halka dayanan egemenlik anlayışını bağdaştırmaya çalışan ICISS raporu çerçevesinde devlet bir yandan güvenliği, diğer yandan insan haklarının korunmasını sağlamalıdır. Dolayısıyla devletin halkını koruyamadığı ya da korumadığı anlarda, müdahale mümkün olmalıdır. ICISS ilk aşamada yetkilendirme sağlayacak birim olarak Güvenlik Konseyi'ne alternatif bulmaya çalışmamış, sadece daha iyi çalışabileceğini öngörmüştür.¹⁵⁹ Buna göre eğer bir müdahale ihtiyacı karşısında duruma karşı BMGK müdahale kararı almıyor ya da alamıyorsa devletlerin müdahalesi veya ad hoc koalisyon fikri direkt göz ardı edilmemelidir. Tabii bu, müdahalenin hukuka uygunluğu anlamına gelmeyecektir.

¹⁵⁴ Pınar Gözen Ercan, "İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P", **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2015, s. 167.

¹⁵⁵ Thomas G. Weiss, "The Responsibility to Protect in a Unipolar Era", **Security Dialogue**, Cilt 35, Sayı 2, Haziran 2004, s. 137.

¹⁵⁶ Azime Telli, "İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram", **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, 2012, s. 215.

¹⁵⁷ 2005 Mart BM reformuna ilişkin raporunda koruma sorumluluğu kavramının "silahlı kuvvet kullanma" değil "onurlu yaşam" bölümünde ele alınmış olması önemlidir. Füsün Arsava, "Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, 2011, s. 115.

¹⁵⁸ James Pattison, "Legitimacy and Humanitarian Intervention: Who Should Intervene?", **The International Journal of Human Rights**, Cilt 12, Sayı 3, 2008, s. 395.

¹⁵⁹ Gareth Evans, "From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect", **24 Wisconsin International Law Journal**, 2006-2007, s. 712.

Ancak diğer ölçütlerin de yerine getirilmesi ve uluslararası kamuoyu tarafından başarılı sayılması halinde meşru sayılabilecektir.¹⁶⁰

Koruma sorumluluğu kendi içinde üç aşamalı sorumluluk barındırmaktadır. Bunlar sırasıyla önleme sorumluluğu, tepki sorumluluğu ve yeniden inşa sorumluluğudur.¹⁶¹ İlk aşamada, ülkesi içinde meydana gelebilecek ve bir müdahaleye haklılık kazandıracak türden eylemler gerçekleştirilmeme ve gerçekleştirilmesini önleme sorumluluğu devletin kendisine aittir. İkinci aşama devletin bu sorumluluğu yerine getirememesi durumunda diğer devletler için yarattığı tepki sorumluluğudur.¹⁶² Üçüncü aşamada ise müdahale sonrası iyileştirme, uyumlaştırma, bozulan ilişkileri düzeltme ve müdahale zararlarının devam etmesini durdurmak üzere yeniden inşa sorumluluğudur.¹⁶³

Koruma sorumluluğu da insancıl müdahale unsurlarında olduğu gibi yalnızca insancıl nedenlerle kısıtlanmıştır. Hatta bu nedenlerin neler olduğu da açıkça belirtilmiştir. Buna göre insan hakları ihlalleri yalnızca soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve etnik temizlik ile sınırlandırılmıştır. Ekonomik haklar ve politik özgürlükler gibi diğer hakları kapsamamaktadır.¹⁶⁴ Koruma sorumluluğu da amacı itibarıyla insancıl müdahale ile aynı çizgidedir. Bu doğrultuda ICISS tarafından hukuka uygunluk sağlamsa da meşruiyet yaratacak altı ölçüt ortaya konulmuştur. Bu ölçütler hem haklı savaşın boyutlarını hem de insancıl müdahalenin tanımını yaparken sayılan unsurları hatırlatır niteliktedir. Müdahale kararını bu yetkiye sahip bir birim vermeli, yapılan müdahale haklı nedenlere dayanmalı, doğru niyetle yapılmalı, müdahaleye en son yol olarak başvurulmalı, müdahalede kullanılan araçlar orantılı olmalı, müdahalenin sonunda bölgedeki insan hakları ihlallerinin durdurulacağı yönünde makul göstergeler bulunmalıdır.¹⁶⁵

ICISS tarafından ortaya konulan koruma sorumluluğu kavramı, dönemin genel sekreteri Kofi Annan tarafından sunulan “BM Reformu Üzerine Rapor” içinde

¹⁶⁰ Keskin, a.g.e., 2006-2007, s. 62-63.

¹⁶¹ ICISS, a.g.e., s. 17.

¹⁶² Sak, a.g.e., s. 139-140.

¹⁶³ Evans, a.g.e., s. 709.

¹⁶⁴ ICISS, a.g.e., s. 32-33.

¹⁶⁵ ICISS, a.g.e., s. 32-37.

ele alınmıştır. Üzerinde çeşitli değişiklikler yapılarak 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nde yer almış ve Genel Kurul tarafından oybirliğiyle kabul edilmiştir. Bu belgede, ICISS'in yüz sayfayı aşkın raporu iki paragrafa indirgenerek yeniden tanımlanmıştır.¹⁶⁶ 138. paragrafta tüm devletlerin soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar karşısında kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğu olduğunu ortaya konulmaktadır. 139. paragrafta ise bu sorumluluğun yerine getirilmesinde uluslararası toplumun rolü vurgulanmaktadır. İnsancıl müdahale veya kuvvet kullanımı yönünde açık bir referans yer almamaktadır.¹⁶⁷ Bu belgede ICISS raporunun Güvenlik Konseyi'ne yüklediği sorumlulukların ağırlığı azaltılmıştır.¹⁶⁸ Buna rağmen belgede yer alması bile koruma sorumluluğu kavramının kısa tarihinde bir kilometre taşı oluşturmaktadır.¹⁶⁹ Kavramın başlangıçta bazı devletler tarafından, gelişmiş devletlerin kendi isteklerini gerçekleştirmek ve müdahalelerini meşrulaştırmak üzere şekillendirilmiş bir araç olarak yorumlandığı¹⁷⁰ ve şüpheyile karşılandığı düşünüldüğünde, sonunda gelinen nokta dikkate değerdir.

IV. İNSANCIL AÇIDAN MÜDAHALE ÖRNEKLERİ

İnsancıl müdahale kavramını ahlaki ve siyasi açıdan etkileyen en önemli gelişmeler, sömürgeciliğin sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılması olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda ortaya çıkan devletlerde yönetim bozuklukları, istikrarsızlık ve iç meşruiyet eksikliği nedeniyle ulusal, etnik veya dinsel kökenli çatışmalar yaşanmış, 1945'ten itibaren gerçekleşen savaşların dörtte üçü iç savaş niteliği taşımış ve bu savaşlardan en çok sivil halk etkilenmiştir.¹⁷¹

¹⁶⁶ Gözen Ercan, a.g.e., 2015, s. 169-170.

¹⁶⁷ Aidan Hehir, **Hollow Norms and the Responsibility to Protect**, Londra, Palgrave Macmillan, 2019, s. 36-37.

¹⁶⁸ Alex J. Bellamy, "Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit", **Ethics & International Affairs**, Cilt 20, Sayı 2, 2006, s. 164-165.

¹⁶⁹ Pınar Gözen Ercan, **Debating the Future of the 'Responsibility to Protect': The Evolution of a Moral Norm**, Londra, Palgrave Macmillan, 2016, s. 1.

¹⁷⁰ Alex J. Bellamy, "Responsibility to Protect or Trojan Horse? The Crisis in Darfur and Humanitarian Intervention after Iraq", **Ethics & International Affairs**, Cilt 19, Sayı 2, 2005, s. 31.

¹⁷¹ Danish Institute of International Affairs, **Humanitarian Intervention**, 1999, s. 29-31, (Çevrimiçi) https://www.diiis.dk/files/media/publications/import/extra/humanitarian_intervention_1999.pdf 13.11.2019.

Soğuk Savaş döneminde sömürge yönetimleri ve manda sistemine karşı yükselen bağımsızlık hareketleri üzerinden tanımlanan Üçüncü Dünya olgusunun ortaya çıkışına tanıklık edilmiştir. İki kutup içinde de yer almayan ülkeleri tanımlamak üzere kullanılan Üçüncü Dünya, bir yandan devletlerarası ilişkilerde ayrı bir sistemleşmeyi, diğer yandan bu toplumların dünya siyasetindeki farklı duruşlarını temsil etmektedir. Bu devletlerin büyük kısmı 1955'te düzenlenen Bandung Konferansı'na katılmış ve daha sonra kurumsal kimlik kazanan Bağlantısızlık Hareketi'ne dahil olarak dünya politikasında seslerini duyurmuştur.¹⁷²

Soğuk Savaş boyunca iki blok tarafından kontrol altında tutulan Üçüncü Dünya, Soğuk Savaş sonrası dönemde sadece sınır güvenliğini değil, yaşam hakkını da tehdit eden gelişmelere maruz kalmıştır. Açlık, susuzluk, barınma sorunu, yoksulluk, etnik temizlik, mikro milliyetçilik, zorunlu göç ve kaçakçılık gibi tüm olgular doğrudan bu devletlerin gündemine yerleşmiştir. Soğuk Savaş sonrası oldukça tartışmalı bir kavram olarak literatüre geçen “başarısız devletler” teriminin de büyük oranda bu devletleri kapsadığını söyleyebiliriz.¹⁷³ Devletlerarası ilişkilerde konumlandıkları yer ve içsel dinamikleri, bu devletlerin çatışma alanlarına dönüşmesine neden olmaktadır.

Danimarka Dışişleri Bakanlığı tarafından 1999 yılında insancıl müdahale üzerine hazırlanan raporda devletlerin yaşadığı iç çatışmalar ele alınmıştır. Rapor kapsamında bu çatışmaların insancıl felaketlere yol açtığı, düzen ve adalet arasında denge kurmayı zorlaştırdığı, ekonomik yaptırımların işlevsiz kalması ve diplomatik girişimlerin sonuç vermemesi halinde ise sivil halkın kurtarılmasının insancıl müdahale ile mümkün olduğu tespit edilmiştir.¹⁷⁴

Tarihte yaşanan müdahaleleri değerlendirme girişiminde bulunurken günümüz uluslararası hukuk sistemini temsilen BM Antlaşması ve insancıl müdahale kavramını tanımlarken ortaya konulan kriterler referans alanı oluşturacaktır. Bu bağlamda insancıl müdahale örneklerini Soğuk Savaş dönemi, Soğuk Savaş sonrası ve 11 Eylül sonrası olmak üzere üç farklı dönemde değerlendirmek gerekir. Çalışma

¹⁷² Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 115-120.

¹⁷³ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 119.

¹⁷⁴ Danish Institute of International Affairs, a.g.e., s. 32-33.

konusu itibariyle daha geniş yer verilen 11 Eylül sonrası müdahale örneklerine geçmeden önce, Soğuk Savaş dönemi ve sonrası gerçekleşen müdahaleler BM hukuk sistemi çerçevesinde ve insancıl müdahale kriterleri düzeyinde incelenecektir.

Soğuk Savaş dönemi, sömürgeciliğin sona ermesi ile birlikte bağımsızlık, kendi kaderini tayin hakkı ve egemenlik kavramlarıyla tanımlanarak dolaylı müdahale örneklerine; Soğuk Savaş sonrası dönem, Sovyetler Birliği'nin dağılması ve komünizmin çöküşü ile birlikte liberal demokrasi ve bireysel haklar kavramlarıyla tanımlanarak doğrudan müdahale örneklerine; 11 Eylül sonrası dönem ise küresel terör ve kitle imha silahlarının kullanımı tehlikesi ile birlikte önleyici güvenlik ve genişletilmiş demokrasi kavramlarıyla tanımlanarak önleyici müdahale örneklerine tanıklık etmiştir.¹⁷⁵

Bir müdahalenin insancıl müdahale olarak kabul edilebilmesi için belli kriterlere göre değerlendirilmesi gerekir. Her zaman salt insancıl nedenlerle gerçekleşme de bir müdahale, amacı, uygulama yöntemi ve sonucu bakımından insancıl unsurlar içerebilmektedir. Söz konusu kriterlere uygun olan müdahale örneklerine Soğuk Savaş sonrası dönemde rastlamak mümkünken Soğuk Savaş dönemi ve 11 Eylül sonrası uluslararası siyasi ortamın farklı nedenlerle de olsa bu kriterleri büyük oranda kısıtladığını söyleyebiliriz.¹⁷⁶

A. Soğuk Savaş Dönemi Müdahale Örnekleri

Soğuk Savaş dönemindeki gerilimli atmosfer, insan hakları rejimindeki temel tartışmaların kaynağını oluşturur. Bu dönemin insani yardım politikaları çeşitli bölgesel krizlerin etkisiyle yönetilmiş, yardımlar çeşitli örgütler aracılığıyla yönlendirilmiştir. İnsani yardım hareketleri, Soğuk Savaş döneminde devletlerin doğrudan müdahil oldukları süreçler olarak değil, daha çok kurumlar üzerinden ilerleyen uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır. İnsani yardım hareketlerinin profesyonelleşmesi, devlet dışı yapılara dönüşmesi ve askeri güçten ayrışması, bu

¹⁷⁵ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 92.

¹⁷⁶ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 92-93.

dönemin belirleyici özelliğidir.¹⁷⁷ Soğuk Savaş dönemi boyunca gerçekleşen müdahalelerde insancıl nedenlerin etkisi en düşük seviyededir. Bu müdahalelerde dönemin siyasi çekişmeleri ve bloklar arası rekabet çok daha etkili bir motivasyon yaratmaktadır.¹⁷⁸

Soğuk Savaş döneminde yaşanan dolaylı insancıl müdahalelere örnek olarak Hindistan'ın Doğu Pakistan müdahalesi (1971), Vietnam'ın Kamboçya müdahalesi (1979), Tanzania'nın Uganda müdahalesi (1979) gösterilebilir. Ayrıca, insancıl müdahale kriterleri dikkate alındığında Türkiye'nin Kıbrıs Barış Harekâtı (1974) da dönemin dikkate değer bir müdahale örneğidir.

Hindistan'ın 1947 yılında İngiliz sömürgesinden kurtularak bağımsızlığına kavuşmasının ardından bölünmesi ile Hindistan ve Pakistan olmak üzere iki ayrı devlet ortaya çıkmıştır. Pakistan da kendi içinde etnik ve ekonomik anlamda birbirinden oldukça farklı iki bölgeye ayrılmıştır. Batı Pakistan'ın giderek gelişmesi, sanayileşmesi ve siyasi üstünlüğünü artırması ve Doğu Pakistan'ın siyasi haklarını göz ardı etmesi Doğu Pakistan'da bölgesel bağımsızlık hareketlerini tetiklemiştir.¹⁷⁹ Pakistan yönetiminin bu bağımsızlık girişimleri karşısında sıkıyönetim ilanı ve müzakere girişimlerinden sonuç alamaması üzerine Doğu Pakistan'a karşı şiddetli saldırılara başvurulmuştur. Bu saldırılar karşısında atağa geçen gerillalara, Hindistan tarafından yardım edildiği de bilinmektedir.¹⁸⁰

Bölgede yaşanan insan hakları ihlalleri karşısında milyonlarca mültecinin Hindistan'a sığınması, çatışmanın Pakistan'ın iç sorunu olmaktan çıkıp uluslararası nitelik kazanmasına yol açmıştır. Ancak Soğuk Savaş dönemine damgasını vuran kutuplaşma bu konuyu da etkilemiştir. Çin ve ABD'nin Pakistan'ı, SSCB'nin ise Hindistan'ı desteklemesi BMGK içinde tıkanıklık yaşanmasına neden olmuştur. Durumun insancıl bir felaket haline gelmesi ile dönemin BM Genel Sekreteri U Thant, BMGK üyelerine Pakistan'ın uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği ve

¹⁷⁷ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 160-164.

¹⁷⁸ Thomas G. Weiss, **Humanitarian Intervention**, Cambridge, Polity Press, 2012, s. 40'tan aktaran Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 164-165.

¹⁷⁹ Murphy, a.g.e., s. 97-98.

¹⁸⁰ Keskin, a.g.e., 2006-2007, s. 55.

Güneydoğu Asya'nın savaşa sürüklenebileceği yönünde uyarıda bulunmuştur.¹⁸¹ Bu gelişmeler, Hindistan ve Pakistan arasındaki gerilim ve çekişmeyi durdurmaya yetmemiştir. Nitekim 3 Aralık 1971'de Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahalesi ile başlayan ve yaklaşık iki hafta süren savaşın sonunda Pakistan yenilgiye uğramıştır.¹⁸² Bu müdahale sonrasında Bangladeş bağımsız bir devlet olarak tanınmıştır.

Müdahalenin başlamasını takip eden süreçte birçok kez toplanan BMGK, Hindistan'ın Doğu Pakistan'a müdahalesini meşru bulmamıştır.¹⁸³ Nitekim bu toplantılar sırasında Hindistan, ne meşru müdafaa ne de insancıl müdahale hakkına doğrudan atıfta bulunmuştur. Bir yandan Pakistan'ı mülteci saldırısı ile suçlamış, diğer yandan Doğu Pakistan halkının kendi kaderini tayin hakkını vurgulamıştır.¹⁸⁴ 21 Aralık 1971 tarihli 307 sayılı kararıyla BMGK, kalıcı bir ateşkes sağlanarak çatışmaların sonlandırılmasını, tüm silahlı kuvvetlerin çekilmesini ve mültecilerin dönmesini talep etmiştir.¹⁸⁵

SSCB ve bazı Doğu Bloku üyeleri dışında uluslararası toplum, Hindistan'ın müdahalesini onaylamamıştır. BM'nin konuya ilişkin kararları ortaya koymaktadır ki Doğu Pakistan'daki insan hakları krizi, Hindistan'ın müdahalesini meşru kılmamaktadır.¹⁸⁶ İnsancıl müdahale açısından değerlendirildiğinde bu müdahale, kriterleri büyük ölçüde yerine getirmektedir; fakat esas amaç itibariyle ve tüm barışçıl yollar tüketilmeden başvurulması nedeniyle de tartışmaya açıktır. Yine de devlet egemenliğinin kutsal kabul edildiği bir dönemde insan haklarından bahsedilmiş olması açısından bile bu müdahale dikkate değer bir örnek oluşturmaktadır. Ayrıca her ne kadar müdahale uluslararası hukuka aykırı görülse de, Bangladeş, bu müdahale sonucu kurulmuş ve bağımsızlığı tanınmış bir devlet olarak karşımıza çıkmaktadır.

¹⁸¹ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 96.

¹⁸² Hancılar, a.g.e., s. 108.

¹⁸³ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 165-166.

¹⁸⁴ Nicholas J. Wheeler, **Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society**, Oxford, Oxford University Press, 2000, s. 63.

¹⁸⁵ United Nations Security Council, **Resolution 307 (1971)**, 21 Aralık 1971, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/307> 18.11.2019.

¹⁸⁶ Murphy, a.g.e., s. 100.

1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi, devlet egemenliğine karşı Batı desteği alınmadan yapılması¹⁸⁷, Soğuk Savaş dinamiklerini arka plana itmesi, yıllar sonra farklı coğrafyalarda yaşanacak etnik çatışmaların habercisi olması¹⁸⁸ ve insancıl müdahale kriterlerine uygun olması bakımından dikkate değerdir.

Kıbrıs'ta yüzyıllarca birlikte yaşayan Türk ve Rum halkları arasında, 1930'lu yılların başında Kıbrıs Rum Ortodoks Kilisesi'nin Yunanistan'la birleşme (ENOSİS) fikrine öncülük etmesiyle başlayan gerginlik, 1955 yılında kurulan EOKA'nın terörist faaliyetlerinde Kıbrıslı Türkleri hedef almasıyla iyice artmıştır. 1959 yılında Londra'da Türk, Yunan ve İngiliz başbakanları ile Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplumlarının liderleri arasında sorunların çözümü için Kıbrıs Cumhuriyeti'nin kurulmasına yönelik antlaşma, garanti antlaşması ve ittifak antlaşması imzalanmıştır. Garanti Antlaşması kapsamında Yunanistan, Türkiye ve İngiltere, bu devletin bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve güvenliğinin garantörü durumundadır. Buna göre ortaklaşa veya anlaşmayla harekete geçmek mümkün değilse garantör devletlerden her biri tek-tarafli olarak da müdahale hakkını saklı tutarlar.¹⁸⁹

Yaşanan diplomatik gelişmeler Kıbrıs'taki şiddetin önüne geçememiştir. Cumhurbaşkanı Makarios'un öncülüğünde artan gerilim, toplumlararası çatışmalara dönüşmüştür.¹⁹⁰ İngiltere'nin girişimleri ile 1964 tarihinde alınan kararlar Kıbrıs'ta kurulan BM Barış Gücü de çatışmaları durduramamıştır.¹⁹¹ Aynı yıl Makarios tarafından İttifak Antlaşması'nın tek tarafli feshedilmesi, uzlaşmaz tavırlarının devam etmesi ve şiddet eylemlerinin durdurulmaması, her iki devletin de birbirlerinin azınlıklarına karşı sert politikalarını beraberinde getirmiştir.¹⁹²

¹⁸⁷ John Holbrook, "Humanitarian Intervention and the Recasting of International Law", Ed. David Chandler, **Rethinking Human Rights-Critical Approaches to International Politics**, New York, Palgrave Macmillian, 2002, s. 141'den aktaran Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 166.

¹⁸⁸ Henry Kissinger, **Years of Renewal**, New York, Simon and Schuster, 1999, s. 194-196'dan aktaran Türkmen, a.g.e., 2006, s. 100.

¹⁸⁹ Fusun Türkmen, "Cyprus 1974 Revisited: Was It Humanitarian Intervention?", **Perceptions**, Kış 2005, s. 70-71.

¹⁹⁰ Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", **Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 720-723.

¹⁹¹ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 103.

¹⁹² Fırat, a.g.e., s. 737.

1967 tarihinde Yunanistan'da askeri darbe ile başa geçen Albaylar Cuntası'nın politikaları Kıbrıs'taki şiddeti tırmandırmıştır. Nitekim 15 Temmuz 1974 tarihinde Kıbrıs'ta Makarios'u deviren, Nicos Sampson'ı yönetime getiren darbe de Albaylar Cuntası desteğiyle gerçekleşmiştir. Bu darbe, Türkiye'nin Türk toplumu üzerindeki insani ve güvenlik kaygılarını derinleştirerek 20 Temmuz 1974 tarihinde dönemin koalisyon hükümetinin (Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Selamet Partisi) kararıyla Kıbrıs Barış Harekâtı'nın gerçekleştirilmesine neden olmuştur.¹⁹³

Bu müdahalede Türkiye, Ada'nın ilhakını değil, Türk toplumunun yok edilmesini önlemeyi amaçlamıştır. Müdahalenin temel hukuki referansı, Garanti Antlaşması'nın 4. maddesi olmuştur. Bu maddede öngörülen harekete geçme hakkının hukuki dayanağı ise özünde meşru müdafaa hakkıdır.¹⁹⁴ Kıbrıs Barış Harekâtı karşısında uluslararası toplum bölgesel stratejik dengeler, çıkarlar ve devlet egemenliğini öne çıkaran bir tutum sergilemiş, insancıl açıdan atıfta bulunmamıştır. Kıbrıs müdahalesi, Soğuk Savaş sürecinde gerçekleşen diğer müdahaleler arasında insancıl müdahale kriterlerine uygunluğu ile dolaylı insancıl müdahale örneğinin ötesine geçmiştir. Müdahale öncesi bölgede geniş çaplı insan hakları ihlallerinin varlığı, müdahaleye son çare olarak başvurulması, uygulamanın orantılılığı, müdahaleye neden olan olayın bölgesel istikrarsızlığa yol açabilecek seviyede olması, müdahalenin geniş çaplı bir savaşa dönüşmemiş olması, sivil halkın baskı ve şiddetten kurtarılması yoluyla insancıl sonuçlar doğurması ile tüm kriterlere uygunluk sağlamaktadır.¹⁹⁵

Kamboçya ile Vietnam arasında yaşanan savaş, iki devletin halkları arasındaki tarihsel rekabetten kaynaklanmaktadır. Çağdaş tarihin en kanlı diktatörlüklerinden biri olan Pol Pot yönetimindeki Kızıl Khmer rejimi 1975 yılında iktidara geldiğinde Vietnam ile sınır sürtüşmeleri de başlamıştır. Bu konuda iki devlet arasındaki uyuşmazlığın çözümüne yönelik girişimler sonuçsuz kalmış; Kamboçya'daki milliyetçiliğin daha da sertleşmesine neden olmuştur.¹⁹⁶ Kamboçya'da idari ve ekonomik alanda başlatılan yeniden yapılanma süreci ve iç

¹⁹³ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 166.

¹⁹⁴ Türkmen, a.g.e., Kış 2005, s. 79-80.

¹⁹⁵ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 110-115.

¹⁹⁶ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 167.

muhalefeti saf dışı bırakma çabaları, yoğun insan hakları ihlalleri, katliam, işkence, açlığa sevk etme ve zorla yer değiştirme ile sonuçlanmıştır. Bu kırım hareketi sadece kendi sivil halkına yönelik olmakla kalmamış, sınır boylarındaki Vietnam köylerini de etkilemiştir. Uluslararası toplumun bu durum karşısında etkili bir önlem almadığı söylenebilir.¹⁹⁷

Vietnam'ın Kamboçya ile süregiden çatışmanın çözümüne yönelik olarak önceliğinin diplomatik girişimler olduğunu söylemek mümkündür. Fakat Kızıl Khmer rejiminin Vietnam'ın barış önerisini reddetmesi ve BMGK içinde Kamboçya'yı destekleyen Çin'in veto hakkı ve doğrudan bir saldırı halinde Vietnam'ın karşısında yer alacağı gerçeği, Vietnam'ı Kamboçya içinde rejime muhalif güçleri dolaylı olarak desteklemeye itmiştir. Topraklarına sığınan mültecileri de bu rejime karşı eğitip silahlandırmıştır.¹⁹⁸ Pol Pot şiddetinin devam etmesi sonucunda 1978 yılında Vietnam ordusu, Demokratik Kamboçya'ya karşı müdahalede bulunmuş ve birkaç gün içinde Pol Pot yönetimi yıkılmıştır. Vietnam, bu müdahaleyi hem meşru müdafaa hakkına hem de istisnai insancıl müdahale hakkına dayandırabilecekken ülkedeki rejimin kendi müdahalesi ile değil, Kamboçya Ulusal Kurtuluş Cephesi tarafından yenilgiye uğratıldığı tezini savunmayı seçmiştir.¹⁹⁹

Vietnam, aslında dolaylı da olsa bir insancıl müdahalede bulunmuştur. Soykırım ve ağır insan hakları ihlallerinin varlığı, öncelikle barışçıl çözüm yollarının denenmiş olması, bölgesel istikrarsızlığın önlenmesi, müdahalenin orantılılığı, mağdurların şiddet ve baskıdan kurtarılmış olması bakımından gerekli insancıl müdahale kriterlerinin yerine getirildiğini söyleyebiliriz. Ancak dönemin bloklar arası rekabeti ve siyasi ortam nedeniyle bu müdahale uluslararası hukukta temel bulamamış, müdahaleye karşı olumsuz tepkiler büyümüştür. Sonuç olarak müdahalenin insancıl boyutu hem müdahalede bulunan devlet hem de uluslararası toplum tarafından göz ardı edilmiştir.²⁰⁰

¹⁹⁷ Hancılar, a.g.e., s. 109.

¹⁹⁸ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 117-118.

¹⁹⁹ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 167.

²⁰⁰ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 120-122.

1971 yılından itibaren Uganda'da, İdi Amin'in baskı ve işkencelere dayalı yönetimi başlamıştır. Saldırgan tutumunu yıllar içinde artıran İdi Amin, 1978 yılında Tanzanya'nın bir kısmını istila etmiş; fakat Tanzanya kendini korumayı ve işgalcileri geri püskürtmeyi başarmıştır.²⁰¹ Tanzanya, 27 Ocak 1979 tarihinde Uganda'ya karşı saldırıya geçmiştir. Birkaç ay içinde Uganda'nın başkenti Kampala ele geçirilmiş; İdi Amin yönetimi sona ermiştir.

Tanzanya'nın Uganda müdahalesi BMGK gündeminde yer edinmemiştir. Uluslararası alandaki bu tepkisizliğin nedeni, çatışmanın jeopolitik dengeleri sarsacak denli güçlü olmayışı, Soğuk Savaş konjonktürünü etkilemeyişi, Vietnam-Kamboçya krizi ile eşzamanlı ilerlemesi ve İdi Amin'in dikta yönetimine karşı ortak tepkidir. Tanzanya'nın Uganda müdahalesinde insancıl müdahale kriterlerinin büyük bir kısmıyla örtüşme yakalanabilir; ancak her ne kadar ilk günden itibaren Tanzanya, insan hakları ihlalleri konusunda tepkisini ortaya koymuş olsa da insancıl nedenleri müdahale gerekçesi olarak sunmamıştır.²⁰²

Pakistan, Kamboçya ve Uganda'ya yönelik müdahaleler, tek taraflı ve meşru müdafaa sınırları içerisinde değerlendirilmelidir.²⁰³ Soğuk Savaş dönemi boyunca ağır insan hakları ihlalleri yaşanan daha pek çok ülke olmasına rağmen müdahalede bulunulmamıştır. Hem diğer bölgelere müdahale edilmemiş olması hem de gerçekleşen müdahalelerin de kolektif değil tek taraflı gerçekleşmesi, meşru bir zeminin BM rejiminde yaratılamamış olmasından kaynaklanır. BMGK içinde böyle bir kararın çıkması, bloklar arası çatışmanın hakim olduğu Soğuk Savaş döneminde oldukça güçtür. Dönemin müdahale algısı, insani koşullarla değil, sonucun devlet açısından ne olduğuyla ilgilidir.²⁰⁴

B. Soğuk Savaş Sonrası Müdahale Örnekleri

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, yarım yüzyıla yakın süre ideolojik, siyasi ve askeri rekabet içindeki iki bloğun dolaylı savaş alanı haline gelen Üçüncü Dünya

²⁰¹ Keskin, a.g.e., 2006-2007, s. 55.

²⁰² Türkmen, a.g.e., 2006, s. 124-125.

²⁰³ Weiss, a.g.e., 2012, s. 41'den aktaran Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 169.

²⁰⁴ Wheeler, a.g.e., s. 106.

lkeleri ve karşılıklı vetolarla işlevini yitirmeye yüz tutan BMGK için yeni bir fırsat yaratmıştır. Ancak bahsi geçen ülkelerde yaşanan ulusal, etnik ve dinsel çatışmalar, müdahaleyi gerektiren boyutlara ulaşmıştır. İnsan haklarının giderek önem kazandığı dünyada, medyanın rolü ve kamuoyunun tepkisi sayesinde çatışmaların yaşanmasına engel olunamıyorsa da müdahale etme imkanı doğmaya başlamıştır.²⁰⁵

Soğuk Savaş sonrası dönemin insancıl müdahale rnekleri, BMGK tarafından kuvvet kullanımını insancıl gerekçelerle yasallaştıran kararların alınması ve müdahaleci tarafın yine bu insancıl gerekçelerle harekete geçen Batılı gler koalisyonu olması bakımından önceki dönemin müdahale örneklerinden ayrılmaktadır.²⁰⁶ İnsancıl müdahale kavramı yaşadığı kurumsallaşmayı 1990'ların sonunda devlet dışı aktörlerin dünya siyasetinde etkisinin artması, insan hakları rejiminin önem kazanması ve uluslararası toplumda kamuoyu bilincinin oluşmasına borçludur.²⁰⁷

1991 tarihli Körfez Savaşı ve Irak müdahalesi sırasında yaşananlar, 2003 Irak müdahalesinin de arka planına ışık tutması açısından önemlidir. 1980-1988 tarihleri arasında yaşanan İran-İrak savaşı sonunda Saddam Hüseyin, büyük güçlerin desteğini kazanmıştır. Ancak hem Körfez ülkelerine hem de Fransa'ya ağır bir borç yükü altına giren Irak, 1990 tarihinde Kuveyt'i işgal etmiştir. ABD'nin öncülüğünde BMGK gündemine taşınan bu konuyla ilgili olarak BM Antlaşması VII. bölümüne istinaden pek çok karar alınmıştır. Irak'ın Kuveyt topraklarından çekilmesi, ilhakin kabul edilemeyeceği, bölgeye insani yardım gönderilmesi, Irak'ın yarattığı durumun kınanması ve son olarak Kuveyt'in işgaline son verilmediği takdirde uluslararası barış ve güvenliği sağlamak üzere gereken her türlü yola başvurulacağı yönünde uyarı niteliği taşıyan bir karar alınmıştır.²⁰⁸

İrak yönetiminin tüm kararlara tepkisiz kalması sonucu 16 Ocak 1991 tarihinde ABD öncülüğünde kolektif yürütülen l Fırtınası Harekti başlatılmıştır. Ağır tahribatın ardından Irak'ın konsey kararlarına uyacağını bildirmesiyle müdahale

²⁰⁵ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 127-128.

²⁰⁶ Wheeler, a.g.e., s. 139.

²⁰⁷ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 173.

²⁰⁸ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 128-130.

sona ermiştir. Fakat ilerleyen günlerde kuzeyde Kürt ve güneyde Şii halkların ayaklanmaları kısa sürede yönetim tarafından bastırılmış, yüzbinlerce Iraklı ilticaya sürüklenmiştir.²⁰⁹ Irak'ta yaşanan katliam, ağır insan hakları ihlalleri ve mülteci krizi BMGK gündemine taşınmıştır. 5 Nisan 1991 tarihinde alınan 688 sayılı kararla, Irak'taki şiddet uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği gerekçesiyle kınanmış, Irak'ın uluslararası insancıl örgütlere kapılarını açması istenmiş, tüm üye devletler insani yardıma davet edilmiştir.²¹⁰ Irak'ın toprak bütünlüğü, egemenliği ve bağımsızlığını vurgulayan bu kararda kuvvet kullanımına izin verildiği ya da eylem çağrısında bulunduğu yönünde herhangi bir hükme rastlamak mümkün değildir. Her ne kadar müdahale yönünde açık bir ifade içermese de bu karar, Irak'a yönelik müdahalede ABD ve müttefikleri tarafından dayanak alınmış ve Irak'ta güvenli bölgeler oluşturulmaya başlanmıştır.²¹¹

Havadan yürütülecek insani yardımlar nedeniyle ABD'nin 36. paralelin kuzeyinde Irak Hükümeti'ne uçuş yasağı getirmesi ve güvenli bölge oluşturma çabaları Huzur Harekâtı adıyla gerçekleşmiştir. Operasyonun ikinci aşamasında koalisyon güçleri geri çekilip yerlerini BM kuvvetlerine bırakmıştır. Mültecilerin ülkelerine güvenli dönüşlerini sağlamak üzere bir kısım kuvvetin Çekiç Güç adı altında Türkiye'de konuşlanmasına karar verilmiştir.²¹² İkinci aşamanın sona ermesiyle birlikte 1997 yılı itibariyle bölgede ABD, İngiltere ve Türkiye'nin silahlı kuvvetleri tarafından yürütülen Kuzeyden Keşif Harekâtı başlamıştır. Bu yeni güç, uçuş yasağının devamını ve Irak'ın 678, 687 ve 688 sayılı BMGK kararlarına uyduğunu denetlemek görevini üstlenmiştir.²¹³

688 sayılı karar insancıl müdahalenin dönüşümünü ve BM araçlarının ilk kez kullanılmasını ifade etmektedir. Devlet egemenliği ve müdahale edilmezlik ilkesi açısından bu karar uzun süre tartışılmıştır. Soğuk Savaş'ın hemen ertesinde devlet egemenliğinin insani nedenlerle kısıtlanması yönünde değerlendirilebilecek ilk

²⁰⁹ Sak, a.g.e., s. 133.

²¹⁰ United Nations Security Council, **Resolution 688 (1991)**, 5 Nisan 1991, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/688> 18.11.2019.

²¹¹ Hilpold, a.g.e., s. 445.

²¹² Berdal Aral, "Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik", **Analiz**, SETA Yayınları, Sayı 72, Eylül 2013, s. 13.

²¹³ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 140.

Güvenlik Konseyi kararıdır.²¹⁴ Kararın kuvvet kullanımına işaret eden herhangi bir hükmü bulunmamasına rağmen, müdahaleye itiraz edilmemesi uluslararası toplum tarafından dolaylı olarak onaylandığı anlamına gelmektedir. Yirminci yüzyılda salt insancıl gerekçelere dayanarak gerçekleştirilen ilk müdahale olarak Irak, insancıl müdahale kavramı açısından bir dönüm noktasıdır.²¹⁵

Irak müdahalesi, Irak'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını savunarak gerçekleşmesi, geçici olması ve rejim değişikliği yaratmamış olması nedeniyle BM Antlaşması'na aykırı görülmemektedir. Aynı zamanda insancıl müdahale kriterleri açısından değerlendirildiğinde, geniş çapta insan hakları ihlallerinin varlığı, iç çatışmanın bölgesel istikrarı tehlikeye atması, kuvvet kullanımına diplomatik çözüm yollarından sonra başvurulmuş olması, uygulanan müdahalenin krizle orantılı olması, müdahalenin savaşa dönüşmemesi ve krizin mağdurlarını şiddetten kurtarması nedeniyle Irak müdahalesi, bir insancıl müdahale örneği oluşturmaktadır.²¹⁶

1992 yılında gerçekleşen Somali müdahalesi, BMGK tarafından bir iç savaşta insancıl gerekçelere öncelik verilmesi ve doğrudan kuvvet kullanımı kararına bağlanması nedeniyle dikkate değerdir.²¹⁷ Somali'de Siad Barre hükümetinin uyguladığı şiddete karşı başlatılan klan ayaklanmaları sonucunda kurulan Birleşik Somali Kongresi, Barre ile mücadeleye girişmiş, 1991 yılının başında Siad Barre hükümeti devrilmiştir. Ancak bu sefer de klanların kendi aralarındaki mücadele başlamış, Birleşik Somali Kongresi'nin iki öncü ismi, Muhammed Farah Aidid ve Ali Mehdi arasında iktidar çekişmesi yaşanmıştır.²¹⁸

Aylar süren çatışma ortamında BMGK başlarda tepkisiz kalmış, hatta bölgedeki yardım örgütleri bile güvenlik nedeniyle geri çekilmiştir. Bir yandan eş zamanlı Irak krizi diğer yandan Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Somali'nin bloklar arası rekabetin çatışma alanlarından biri olmaktan çıkarak stratejik değerini kaybetmesi, bu kayıtsızlığın nedenleridir.²¹⁹ Somali'deki insancıl kriz büyüdükçe

²¹⁴ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 178-181.

²¹⁵ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 138.

²¹⁶ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 143-144.

²¹⁷ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 181.

²¹⁸ Aytoğu, a.g.e., s. 64-65.

²¹⁹ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 145.

BM uluslararası toplumun hedefi haline gelmiştir. 1992 yılının başından itibaren silah ambargosu uygulanması, ateşkes anlaşması imzalanması, acil yardım ulaştırılması yönündeki BMGK kararları krizi çözmeye yetersiz kalmıştır.

3 Aralık 1992 tarihinde BMGK üyeleri tarafından oybirliğiyle alınan 794 sayılı karar, Somali'deki krizin uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturması gerekçesiyle net olarak kuvvet kullanımının önünü açmaktadır.²²⁰ Bu karara dayanarak ABD öncülüğünde Birleşik Eylem Gücü (Unified Task Force - UNITAF) oluşturulmuş ve Umut Operasyonu başlatılmıştır. Ancak bu operasyon sürecinin kontrolünde sorunlar yaşanmış, BM ve ABD arasında tutum farklılıkları görülmüş, ABD askerlerine yönelik saldırılarla birlikte çatışmalar artmış, salt insancıl gerekçelerle başlatılan bu müdahale kısa zamanda askeri niteliğe bürünmüştür.²²¹ Böylece müdahale siyasi açıdan tam bir başarıya ulaşmadan sonlanmıştır.

Somali müdahalesinin dayandırıldığı 794 sayılı kararla BM, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması noktasında insan haklarına da atıfta bulunarak devlet egemenliğine karşı müdahalenin kapsamını genişletmiştir.²²² Geniş çaplı insan hakları ihlallerinin varlığı ve mağdurların bu krizden az da olsa kurtarılmaları dışında bu müdahale, insancıl müdahale kriterlerine uymamaktadır. Somali'de yaşanan bu başarısızlık deneyimi Ruanda soykırımını insancıl bir felakete dönüştürecektir.

Ruanda, İkinci Dünya Savaşı'nı takiben yıllar boyunca Hutu ve Tutsi halkları arasında yaşanan şiddetli mücadeleye tanıklık etmiştir. 1973 yılında askeri bir darbe ile başa gelen Habyarimana, Tutsilerin ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Sürgündeki Tutsilerin 1990 yılında gerçekleştirdikleri istila Belçika ve Fransa'nın da destekleriyle sonlandırılmıştır. 1993 yılında sürgündeki Tutsilerin kurduğu Ruanda Vatansever Cephesi ile barış antlaşması imzalayan Habyarimana, bunu hazmedemeyen Hutular tarafından 6 Nisan 1994'te suikaste uğramıştır. Şiddet

²²⁰ United Nations Security Council, **Resolution 794 (1992)**, 3 Aralık 1992, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/794> 18.11.2019.

²²¹ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 151.

²²² Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 181.

eylemlerinin zirve noktası ise bu tarihten itibaren yaklaşık bir milyon Tutsi'nin katledilmesi olmuştur.²²³

Somali deneyimi, uluslararası toplumu Ruanda soykırımı karşısında kayıtsız bırakmıştır. BMGK, yardım misyonu ve tarafsız güç sevki gibi girişimlere rağmen müdahale yönünde herhangi bir karar almamıştır. Bu pasif tutuma karşılık Fransa, Ruanda'daki sivilleri korumak ve güvenliklerini sağlamak üzere BMGK onayı ile çok uluslu bir müdahale başlatmak için öneride bulunmuştur. Bu önerinin kabul edilmesiyle 23 Haziran 1994'te Turkuaz Harekâtı başlatılmıştır.²²⁴ Beklenenden daha kısa sürede sonlanan bu müdahale, sadece sembolik bir girişim olarak görülmüş, insani krizi tam anlamıyla sonlandıramamıştır.

Ruanda'da yaşananlar, soykırım ve geniş çaplı insan hakları ihlallerinin varlığı ve bölgesel istikrarsızlık yaratması dışında insancıl müdahale kriterleri ile örtüşmemektedir. Bu krizin uluslararası hukuk açısından en önemli sonucu BMGK tarafından alınan 8 Kasım 1994 tarihli 955 sayılı kararlar VII. bölüm çerçevesinde Ruanda için Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin kurulması ve soykırım suçuna karşı yargılama sürecinin başlatılması olmuştur.²²⁵

Soğuk Savaş döneminde bağlantısızlık hareketinin öncülerinden olan, sosyalist dünyanın en özgürlükçü ülkesi olarak Sovyet nüfuzuna karşı çıkan ve etnik çeşitliliğine rağmen uyum içinde yaşayan Yugoslavya, Tito'nun ölümünün ardından iç savaşa doğru sürüklenmiştir. İç savaşın ilk ateşi 1987 yılında iktidara gelen Slobodan Milošević'in "Büyük Sırbistan" idealini dile getirmesiyle yakılmıştır. Bu uğurda bir yandan Hırvatistan hedef alınmış, diğer yandan Bosna Hersek'in ilhaki düşüncesi uygulamaya konulmuştur.²²⁶

BMGK, 21 Şubat 1992 tarihinde 743 sayılı kararıyla bölgeye BM Koruma Gücü (United Nations Protection Force - UNPROFOR) sevk etmiştir.²²⁷ Bosna'da iç

²²³ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 160-163.

²²⁴ Keskin, a.g.e., 2002, s. 170.

²²⁵ United Nations Security Council, **Resolution 955 (1994)**, 8 Kasım 1994, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/955> 18.11.2019.

²²⁶ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 181.

²²⁷ United Nations Security Council, **Resolution 743 (1992)**, 21 Şubat 1992, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743> 18.11.2019.

savaşın, yaşanan katliamın ve insan hakları ihlallerinin devam etmesi üzerine BMGK 13 Ağustos 1992 tarihinde 770 sayılı kararı almıştır. Buna göre, üye devletler Bosna'ya insani yardım ulaştırabilmek adına ulusal düzeyde veya bölgesel örgütler aracılığıyla gereken her türlü önlemi alabilecektir.²²⁸ Bu ibareler nedeniyle bu kararın insancıl amaçlarla müdahalede bulunmanın önünü açtığını söyleyebiliriz.

1993 yılında Bosna Sırp ordusunun saldırılarını devam ettirdiği bazı kentlerde BMGK kararları doğrultusunda güvenli bölgeler oluşturulmuş, UNPROFOR'a bu bölgelere karşı yürütülen saldırıları caydırma görevi yüklenmiştir. Fakat bu girişimler de sonuç vermemiş, 1994 yılında BM Genel Sekreteri NATO Genel Sekreterliğine başvuruda bulunmuştur. Bunun üzerine Nisan 1994'te başlatılan NATO hava müdahalesinin başarılı yönleri olmakla beraber saldırıları durdurmada yetersiz kalmıştır. Srebrenica'da 1995 yazında Bosna Sırp ordusu tarafından başlatılan saldırı, İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren Avrupa'nın tanıklık ettiği en büyük kitlesel katliam olarak tarihe geçmiştir.²²⁹

NATO'nun hava müdahalesi devam ederken beklenmedik bir şekilde Hırvatlar tarafından Sırlara karşı girişilen bir saldırı zaferle sonuçlanmış, bu sayede bölgedeki güç dengesinde yaşanan değişim NATO müdahalesini güçlendirmiştir. Nitekim bu süreç müzakere girişimlerini de yoğunlaştırmış ve sonunda Dayton Antlaşması'yla bölgedeki ateşkesin kalıcı barışa dönüşmesi ve multi-etnik bir devlet kurulmasına karar verilmiştir.²³⁰

Bosna krizi, örneğine rastlanılmadık bir insancıl felaket olarak yirminci yüzyıla damgasını vurmuştur. İlk defa NATO tarafından insancıl gerekçelerle gerçekleşen bir müdahaleye tanıklık edilmiştir. Ayrıca Bosna müdahalesini insancıl müdahale kriterleri açısından değerlendirdiğimizde, soykırımın varlığı, iç çatışmanın bölgede istikrarsızlık yaratması, kuvvet kullanımının son çare olarak başvurulmuş olması, müdahalenin geniş çaplı bir savaşa dönüşmemesi dikkate değerdir.

²²⁸ United Nations Security Council, **Resolution 770 (1992)**, 13 Ağustos 1992, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/770> 18.11.2019.

²²⁹ Richard Holbrooke, **To End a War**, New York, Random House, 1998, s. 69'dan aktaran Türkmen, a.g.e., 2006, s. 185.

²³⁰ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 185-187.

Ancak müdahalenin orantılılığı ve mağdurların kurtarılması noktasında siyasi nedenler yüzünden verim alınmadığını söylemek mümkündür.²³¹

1990'ların sonunda yaşadığı etnik şiddetle gündeme gelen Kosova, Yugoslavya savaşında göz ardı edilmiş krizli bölgelerden biri olmuştur. Kosova sorunu, Dayton Antlaşması ve antlaşmaya giden uluslararası uzlaşma sürecinin dışında bırakılmıştır.²³² Sırp yönetiminin yarattığı ağır insan hakları ihlallerinin gölgesinde kalan Kosova, Arnavut halkın mücadelesi ile uluslararası ortamda sesini duyurmuştur. Sırp yönetimine karşı direnen Kosovalı Arnavutları temsil eden Kosova Kurtuluş Ordusu, halk eylemlerini silahlı mücadeleye dönüştürmüştür.²³³ Ancak bu girişimler, Sırp'ların daha fazla şiddetiyle karşılaşmıştır.

BMGK tarafından verilen 31 Mart 1998 tarihli 1160 sayılı karar bölgedeki çatışmaların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği²³⁴, 23 Eylül 1998 tarihli 1199 sayılı karar ise barış ve güvenliğin tehlikeye düştüğü, çatışmaların sonlanması ve insancıl bir felaketin önlenmesi gerektiği²³⁵ yönündedir. 13 Ekim 1998 tarihinde NATO, BMGK kararlarına istinaden Sırp güvenlik güçlerinin 96 saat içinde Kosova'dan çekilmemesi durumunda hava saldırılarını başlatacağını açıklamıştır. Ancak bu karar hemen uygulamaya geçirilmemiş, öncelikle barış müzakereleri yoluna başvurulmuştur.²³⁶ Girişimlerin sonuç vermemesi ve hatta Sırp ordusunun uluslararası topluma meydan okurcasına bölgedeki şiddet eylemlerini artırması nedeniyle müdahale artık kaçınılmazdır.

24 Mart 1999 tarihinde üye ülkelerin ortak kararıyla Müttefik Kuvvet Harekâtı adıyla NATO'nun hava saldırısı başlamıştır. Müdahale süresince şiddet eylemlerini sürdüren ve müzakere önerilerini reddeden Sırp Hükümeti, Haziran ayı başında barış planı teklifini kabul etmiş ve 10 Haziran 1999 tarihinde NATO

²³¹ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 191.

²³² Aytoğu, a.g.e., s. 75.

²³³ Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 182.

²³⁴ United Nations Security Council, **Resolution 1160 (1998)**, 31 Mart 1998, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1160> 18.11.2019.

²³⁵ United Nations Security Council, **Resolution 1199 (1998)**, 23 Eylül 1998, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1199> 18.11.2019.

²³⁶ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 197-198.

müdahalesi sona ermiştir.²³⁷ Aynı tarihli 1244 sayılı BMGK kararı ile tüm Yugoslav silahlı kuvvetlerinin Kosova'dan çekildiği, BM'ye ait sivil bir yönetim ve NATO'ya bağlı bir silahlı kuvvetin bölgede konuşlandığı yeni bir dönem başlamıştır.²³⁸

NATO'nun Kosova'ya müdahalesi kimi devletler tarafından BMGK gündemine uluslararası hukukun ve BM Antlaşması'nın ihlali olarak sunulmuş ve kınama talep edilmiştir. Buna karşılık NATO müdahalesinin temel aldığı en önemli dayanak, BM Antlaşması'nın VII. bölümü kapsamında uluslararası barış ve güvenliğin tehdit edilmesidir. Buna göre, Kosova'daki iç savaşın bölgedeki istikrarsızlığı ve daha büyük sorunları tetikleyebilecek olması karşısında müdahaleden başka çare kalmamıştır.²³⁹ NATO'nun Kosova müdahalesi, BMGK yetkilendirmesi olmaksızın gerçekleşmesi bakımından uluslararası hukuka aykırı, fakat insancıl gerekçelerle etik açıdan değerlendirildiğinde meşru bir müdahale olarak tarihe geçmiştir. Müdahalenin BM yetkilerini aşarak gerçekleşmesi istisnai bir durum olarak yorumlanmış ve ileride gerçekleşebilecek müdahalelere örnek teşkil etmemesi amaçlanmıştır.²⁴⁰

Kosova müdahalesi, uluslararası ortak kuvvet kullanımı tekeli BMGK elinden alması bakımından bir ilk yaratmıştır ve mevcut siyasi denklemin insancıl nedenler söz konusu olduğunda yeterli olamayacağını ortaya koymuştur. Buna bağlı olarak BM Antlaşması'nın insan haklarına yönelik hükümlerinin kuvvetlendirilmesi ve uluslararası ortak güvenlik sistemi içinde öncelikli bir yerde konumlandırılması gerektiği ortaya çıkmaktadır.²⁴¹ Kosova müdahalesi ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte tanık olunan diğer tüm müdahaleler, BM araçlarının değişen insan hakları rejimi ile uyumlanma sorunu yaşadığını göstermektedir.²⁴²

²³⁷ Keskin, a.g.e., 2002, s. 171; Keskin, a.g.e., 2006-2007, s. 58.

²³⁸ United Nations Security Council, **Resolution 1244 (1999)**, 10 Haziran 1999, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1244> 18.11.2019.

²³⁹ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 201-203.

²⁴⁰ Michael Byers ve Simon Chesterman, "Changing the Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law", a.g.e., Der. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, s. 198-199.

²⁴¹ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 204.

²⁴² Bilgin Aytaç, a.g.e., s. 184.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

11 EYLÜL SONRASI ABD MÜDAHALECİLİĞİ

I. 11 EYLÜL SONRASI DEĞİŞEN GÜVENLİK ALGISI VE DIŞ POLİTİKA YAKLAŞIMI

A. ABD Dış Politika Gelenekleri

11 Eylül sonrası ABD müdahaleciliğini anlayabilmek için ABD güvenlik stratejisini ve dış politikasını kavramak, bunun için de öncelikle Amerikan dış politik kültürünü ve dış politika geleneklerinin tarihsel gelişimini incelemek gerekir. Dış politik kültür bir devletin dış politikasına hakim olan davranış biçimini ifade etmekte ve dış politika analizlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Her devletin iç politik süreçleri gibi dış politik süreçleri de birbirinden farklıdır. Amerika'nın da kendine özgü değerlerle şekillenen siyasi gelişimi dış politikasına ışık tutmaktadır.²⁴³

ABD dış politikasının ilkeleri ve öncelikleri her ülkede olduğu gibi büyük ölçüde tarihsel geçmişi ve içinde bulunduğu coğrafya tarafından belirlenmiştir. On altıncı yüzyılda dinsel inançlarını özgürce yaşamak için Anglikan kilisesinin baskısından kaçarak bu kıtaya göç eden Püritenlerin ilk hedefi dünyaya örnek olacak bir toplum yaratmak olmuştur. Böylece ahlaki değerlere dayalı siyasal bir kültür oluşumuna da öncülük etmişlerdir. Ayrıca doğu ve batıda iki okyanusla, kuzey ve güneyde tehlike yaratmayan komşularla çevrelenmiş kıta topraklarına ve zengin doğal kaynaklara sahip olması ABD için bağımsız ve korkusuz bir gelişme ve genişleme fırsatı yaratmıştır.²⁴⁴ Bu tarihsel değerler ve coğrafi özellikler Amerikalıların İngiliz sömürgeciliği karşısında başkaldırısını beraberinde getirmiş, 1776 yılında 13 koloninin yayımladığı Bağımsızlık Bildirgesi ile ABD kurulmuştur.

²⁴³ Gültekin Sümer, “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 19, Güz 2008, s. 120-121.

²⁴⁴ Füsun Türkmen, “ABD'nin Dış Politikası: Devamlılık ve Değişim”, **Doğu Batı**, Cilt 8, Sayı 32, 2005, s. 158.

Amerikan dış politika gelenekleri, öncelikle geçmişinde verdiği bağımsızlık savaşı ve buna bağlı olarak gelişen siyasal felsefenin yarattığı özgüven duygusuna dayanmaktadır. Amerikan kuruluş felsefesinde dinsel ve siyasal özgürlükler iç içe geçen değerler olmuştur. Amerikalıların özgürlük, demokrasi ve bağımsızlık değerlerini yeryüzünde geliştirmek üzere Tanrı'nın seçilmiş halkı olduğu inancı, toprakların genişlemesinin doğal bir hak olarak görülmesi ve bu devlet kurulmadan önceki dönemin karanlık bir çağ olduğu anlayışı kuruluş felsefesini özetlemektedir. Bu eşsizliğin dış politikaya yansması ise ABD'nin kurucusu George Washington'ın görevinden ayrılırken yaptığı konuşmada ABD'nin Avrupalı güçlerle ittifak kurmaktan uzak durması gerektiği yönündeki düşüncesinde yatmaktadır. ABD'nin eşsiz olduğu inancı güvenlik arzusu ile birleştiği anda dış politikada tek taraflılık yaratmaktadır.²⁴⁵

Başkan James Monroe tarafından 1823 yılında ortaya konulan Monroe Doktrini bu tek taraflılığın en belirgin yansması olmuştur. Bu doktrinin George Washington'ın siyasi bir vasiyet niteliği taşıyan konuşması ile özdeşleştiğini söyleyebiliriz. Bu doktrin, Amerika kıtasını ABD'nin sahiplenmesi ve bu alana dış güçlerin müdahale etmesinin önlenmesi üzerine kurulmuş katı bir izolasyon (yalnızcılık) politikasına dayanmaktadır.²⁴⁶ Bu politika, ABD'nin ilk defa Amerika kıtasında kendi sorumluluğunu ilan etmesi anlamına gelmektedir.²⁴⁷ Monroe Doktrini Avrupa kıtası ile Amerika'yı birbirinden uzaklaştırarak Amerika topraklarında yürütülen Avrupa sömürgecilik mücadelesini de sona erdirmeyi amaçlamıştır.

Amerikan siyasal felsefesinde dikkate değer bir kavram olarak “açık yazgı”²⁴⁸ da bu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkmıştır. Bu kavram, temelde ABD'nin üstünlüğünün ve ekonomik gücünün diğer tüm devletlerin üzerinde olması gerektiği, buna bağlı olarak da diğer ulusları eğitme ve yönlendirme gibi doğal bir hakkı

²⁴⁵ Sümer, a.g.e., s. 122-123.

²⁴⁶ Burak S. Gülboy, “Pax Britannica'dan Pax Americana'ya?”, **Kartal'ın Kanat Sesleri, ABD Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ed. Toktamış Ateş, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004, s. 86.

²⁴⁷ Selçuk Çolakoglu, “Asya Pasifik'te Amerika: ABD'nin Batı'ya Açılma Macerası”, **Doğu Batı**, Cilt 8, Sayı 32, 2005, s. 184.

²⁴⁸ Orijinali *Manifest Destiny* olan ve ilk olarak gazeteci John O'Sullivan tarafından 1845 yılında ortaya atılan bu kavramın Türkçe'de “açık yazgı”, “kaçınılmaz yazgı”, “kaçınılmaz kader” gibi farklı karşılıkları bulunmaktadır. Ayrıca “Amerikan istisnacılığı” (American Exceptionalism) olarak da yorumlanmaktadır.

olduğu görüşüne dayanmaktadır.²⁴⁹ Amerikan siyasi tarihinin köşe taşlarından kabul edilen bu anlayışın ilerleyen dönemlerde de bir hegemonya dayanağı ve Amerikan çıkarlarının meşrulaştırılmasında araç olduğu düşünülmektedir.²⁵⁰ Bu anlayışa göre ABD doğal yayılma hakkını Tanrı'dan aldığına göre dünyanın diğer yerlerini özgürleştirmeye de muktedirdir.

Amerika'da bir yandan siyasal felsefeyi biçimlendiren söylemler üretilirken bir yandan da bağımsızlığın kazanılması ile başlayan ve giderek artan ekonomik bir gelişme içine girilmiştir. ABD, kuzey ve güney eyaletleri arasında yaşanan iç savaş sona erdiğinde daha büyük bir ekonomik atılım yaşamış, askeri gücü ciddi bir büyüklüğe ulaşmış ve savaş sanayisi de hızla gelişmiştir.²⁵¹ On dokuzuncu yüzyılın sonlarına kadar Monroe doktrinine dayanan izolasyon politikası ve sömürgecilik karşıtı anlayış korunmaya çalışılsa da ABD ekonomisinin kazandığı bu ivme kuruluş felsefesi ile birleşince yeni bir dış politika geleneğinin doğması da kaçınılmaz olmuştur. Bu gelenek “ilerici emperyalizm” olarak ortaya çıkmıştır ve ABD'nin diğer devletlere karşı uygarlaştırıcı bir misyonu olduğunun altını çizmektedir.²⁵²

ABD, 1898 yılında İspanya ile arasındaki savaş sona erdiğinde artık sadece ekonomik olarak güçlü bir devlet değildir, dünya güç dengesinin de önemli bir parçası haline gelmiştir. Genişleyen topraklar ve gelişen deniz gücü ile artık pasif bir dış politika yetersizdir. Ekonomik gücün siyasi güce dönüştürülmesi gerekmektedir. İlerici emperyalizm düşüncesinin de etkisiyle özellikle başkan Theodore Roosevelt döneminde daha aktif bir dış politika yaklaşımı üretilmiştir. Bu politika, Avrupa güçleri ile Amerika ülkeleri arasındaki anlaşmazlıkların ABD tarafından çözüleceği düşüncesini de beraberinde getirmiştir.

Başkanlığı döneminde Birinci Dünya Savaşı'na tanıklık eden Woodrow Wilson ABD dış politikasında ayrı bir yeri temsil etmektedir. Özellikle uluslararası ilişkiler disiplinine getirdiği idealizm katkısı ile anılmaktadır. Ancak Wilson da

²⁴⁹ Engin Akçay ve Özdemir Akbal, “ABD Güvenlik Politikasında Söylem ve Pratik”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 11, Sayı 22, 2013, s. 10-11.

²⁵⁰ Bülent Şener, “Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: ‘Amerikan İstisnacılığı’ ya da ‘Açık/Kaçınılmaz Yazgı’”, **The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)**, Sayı 26, Yaz 2014, s. 411-415.

²⁵¹ Gülboy, a.g.e., s. 83-85.

²⁵² Sümer, a.g.e., s. 124.

geçmişteki geleneklere sadık kalarak seçilmiş olduğunu düşündüğü bu halkın bazı görevleri olduğuna inanmıştır. Buna göre, savaşa neden olan Avrupa diplomasisi ve güç politikası olduğu için savaş sonrası oluşacak düzen ABD tarafından belirlenmeli ve yeni uluslararası düzenin örgütü olarak Milletler Cemiyeti'nde başat rolü üstlenerek dünya barışını sağlama misyonunu da yine ABD yerine getirmelidir.²⁵³ Savaş sonrasında yaşanan gelişmeler ve ABD'nin Avrupa diplomasisi karşısındaki konumu bu hayali gerçekleştirmek açısından büyük bir hüsrana yaratmıştır. Wilson'ın yeni uluslararası düzene yönelik teklifi Kongre'de reddedilmiş, MC kurulmasına rağmen ABD bu örgütün dışında kalmıştır.

ABD'nin kurulduğu yıldan itibaren dış politikası incelendiğinde küresel hakimiyete giden sürecin çeşitli aşamalardan geçtiğini söyleyebiliriz. Monroe Doktrini ile kabul edilen ve yüz yılı aşkın süre Amerikan güvenlik ve dış politikasının belirlenmesini sağlayan izolasyonizm tarihsel süreç içinde zaman zaman kopuşlar yaşanılsa da (İspanya savaşı sonrası ve Birinci Dünya Savaşı sırası) bütünüyle terkedilmemiş, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı'na katılmasına kadar sürekliliğini koruyan bir politika olmuştur. Her ne kadar 1823'te doktrin haline gelse de izolasyonizmin kökleri kuruluş felsefesinde yatmaktadır. Bu bağlamda Amerikan dış politikasında izolasyonizmin hakim olduğu 1776-1941 arası dönem üç aşamadan oluşan bir dış politikayla sürdürülmüştür. Bunlar, bağımsızlığın kazanılmasından sonra ulusal bütünlüğü sağlama mücadelesi, batı yarım kürede üstünlüğü ve güvenliği sağlamaya yönelik kıtasal güç olma mücadelesi, ekonominin güçlenmesi ve toprakların genişlemesiyle birlikte küresel güç olma mücadelesidir.²⁵⁴

ABD Birinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan uluslararası sorunlar karşısında kayıtsız kalmamıştır. Bir yandan savaş sonrası Avrupa'da ortaya çıkan güç boşluğu diğer yandan dünyadaki ekonomik bunalımın karşılıklı bağımlılığı giderek artırması ABD'nin izolasyonizm politikasını yürütmesine fırsat vermemiştir. Japonya'nın 1941 yılında ABD donanmasına karşı gerçekleştirdiği Pearl Harbour Saldırısı sonucunda ABD İkinci Dünya Savaşı'na katılmıştır. ABD'nin savaşa katılması dış

²⁵³ Gülboy, a.g.e., s. 94-96.

²⁵⁴ Muhittin Ataman ve Özkan Gökcan, "Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi", **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2012, s. 202-206.

politikasının da dönüşümüne işaret etmektedir. Artık kendisinin ve müttefiklerinin güvenliğini temin etmek için aktif bir politika izleyecektir. Buna yönelik olarak Başkan Franklin Roosevelt'in savaşın ardından oluşacak dünya düzenini temsil etmek üzere ortak bir güvenlik sistemi ve uluslararası bir örgüt kurulması girişimleri sonucu BM kurulmuştur. Aynı dönemde uluslararası alanda ekonomik işbirliği sağlamak üzere Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund - IMF) da hayata geçirilmiştir. ABD'nin hem BM hem de IMF örgütlerinin merkezlerine ev sahipliği yapması da yeni dönemin dış politikası bakımından dikkate değerdir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin yaşadığı siyasal ve ekonomik gelişme, Batı dünyasında oluşan güç boşluğunu doldurmasına olanak sağlamıştır. Başlangıçta Almanya'ya ve Avrupa'daki Nazi tehlikesine karşı ABD ve Sovyetler Birliği birlikte hareket etse de kısa sürede iki devlet arasında yarım yüzyıla yakın sürecek olan küresel hegemon güç olma mücadelesi başlamıştır. Bu dönemde Sovyetler Birliği'nin ideolojik yayılma siyaseti ABD dış politikasının yapılanmasına neden olmuştur. Amerikan değerler sisteminde yer alan unsurlar dönemin ideolojisini oluşturmuş ve dış politikasına öncülük etmiştir. Buna göre özgürlük ve demokrasi gibi temel değerler komünizm tehlikesinden korunmalıdır. Sovyetler Birliği'nin yayılması siyasetine engel olarak kendi sınırları içine kapanması ve komünizm etkisinin azaltılması için uygulanan "çevreleme"; Amerikan hakimiyeti karşısında direnç gösteren Sovyetler Birliği ve diğer tüm güçlerin bu girişimden vazgeçirilmesi için uygulanan "caydırma" politikaları ABD dış politikasının merkezine alınmıştır.

Soğuk Savaş döneminde özgür uluslara karşı girişilen silahlı saldırı veya dış tehditlere destek verilmesini içeren Truman Doktrini, savaş sonrası Avrupa'nın kalkınmasına yönelik Marshall Planı ve batı blokunun güvenliğini sağlamak üzere NATO'nun kurulması yeni dönem ABD dış politikasının sonuçlarıdır. Kore Savaşı, Küba Füze Krizi ve Vietnam Savaşı da dönemin askeri alandaki çatışmalarını temsil etmektedir. Yine bu dönemde stratejik açıdan önemli coğrafyalarda, özellikle de Ortadoğu'da istikrar yaratmak, kontrolsüz silahlanmayı azaltmak ve uluslararası

sorunların çözümünde ulusal çıkarlara katkı sağlamak da dış politikayı şekillendiren gelişmeler olmuştur.²⁵⁵

Bağımsızlık savaşından günümüze kadar ABD güvenlik ve dış politika gelenekleri açısından başkanların politikalarında ve söylemlerindeki sertlik ya da esneklik payı birbirinden farklı olmakla birlikte, aslında ABD dış politik kültürü her dönem benzer özellikler göstermiştir. ABD'nin iradesi, dünyanın ortak refahı görüntüsüyle -farklı dayanaklarla da olsa- her dönem tekrar ve tekrar aklanmaya çalışılmıştır.²⁵⁶

B. Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik ve Dış Politika Yaklaşımı

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ilk bakışta kendini bir ABD zaferi gibi göstermektedir. Oysa rakipsiz kalan bir güç yok olmak ya da kendini yenilemek zorundadır. ABD de kendini yenileyebilmek için yeni bir rakibe, düşmana ve tehdit boşluğunu doldurmaya ihtiyaç duymuştur. Elde ettiği başarının tam bir zafer olabilmesi için yalnızca askeri, ekonomik, ideolojik gücü yeterli değildir, aynı zamanda bu gücü kabul edilebilir kılacak olan rıza unsuru da gereklidir. Soğuk Savaş sonrasının gelişmeleri, ABD tarafından iyi değerlendirilerek hegemonyanın korunması -ya da belki yeni dinamiklerle tekrar elde edilmesi- sağlanmıştır.

Uluslararası hegemonyanın ihtiyaç duyduğu dayanaklardan biri olan rıza, Soğuk Savaş sona erdiğinde ABD'yi terk etmiş gibi görünmektedir. Kendini ve güdümündeki uluslararası kuruluşları, komünizm tehlikesi ve Sovyet tehdidi üzerinden tanımlayan ve bu sayede meşruiyetini sağlayan ABD hegemonyası için yeni dönem, rıza oluşumunu sağlayan bu dışsal dayanaktan yoksunluk anlamına gelmektedir. Ancak ABD hegemonyasının işleyiş sürecinde güç ve rıza arasındaki dengede meydana gelen bu yapısal kayma, pratikte on yıl kadar gizli kalmış, 1990'lı yılların uluslararası gelişmeleri bu problemi maskeleymiştir. Hatta beklenenin aksine,

²⁵⁵ Ataman ve Gökcan, a.g.e., s. 207.

²⁵⁶ Perry Anderson, "Enternasyonalizm", **New Left Review 2002 Türkiye Seçkisi**, Çev. Derya Kömürcü, İstanbul, Everest Yayınları, 2003, s. 29.

bu gelişmelerle birlikte Amerikan diplomasisinin rızaya dayalı ufku daha da genişlemiştir.²⁵⁷

Yarım yüzyıla yakın süren Soğuk Savaş tecrübesinden sonra dünya yeni bir siyasal atmosfere bürünmüştür. ABD tek süper güç olarak kalmanın yarattığı güven artışını ve aynı zamanda şaşkınlığını bir arada yaşamıştır.²⁵⁸ Başkan George H. W. Bush tarafından yeni dünya düzeni olarak adlandırılan bu dönem, ABD'nin ulusal güvenlik anlayışını ve dış politikasını yenilemesine neden olmuştur. Bu değişimi anlamak için Soğuk Savaş sonrası açıklandıkları tarih ve içerikleri bakımından kritik olan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgelerini incelemek gerekmektedir.

1991 tarihinde Başkan Bush tarafından açıklanan “ABD'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi” Sovyetler Birliği'nin resmen ortadan kalkmadığı ve Körfez Savaşı'nın henüz sona erdiği bir dönemde hazırlanmıştır. Bu belgeye göre önceki dönemin tek ve somut düşmanı, yerini belirsiz tehlikelere bırakmıştır. Yeni düzende tehdidin nereden geleceği belli olmadığı için temkinli olunması gerekmektedir. Çeşitlenen ve şekil değiştiren bu tehditler karşısında mücadele edebilmek için Amerikan ordusu ve NATO yeniden yapılanmalıdır. Bu belgeye göre ABD, siyasal, ekonomik ve askeri anlamda dünyayı etkileme potansiyeli olan tek küresel güçtür; fakat dünyadaki tüm güvenlik sorunlarını çözme misyonu yoktur. Sadece zor durumda olan ülkelerin yüzlerini dönebileceği bir ülkedir. Böylece ABD'nin artık uluslararası sorunlara müdahale etmede daha seçici bir tutum izleyeceğinin altı çizilmiştir.²⁵⁹

1996 tarihinde Başkan Bill Clinton döneminde açıklanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde ABD'nin dünya liderliğinin hiç olmadığı kadar gerekli olduğu belirtilmiştir. Belgede hedeflenen, savaşmaya hazır bir silahlı kuvvetle güvenlik sağlamak, ülkeyi iktisadi anlamda canlandırmak ve ülke dışında da demokrasiyi teşvik etmektir.²⁶⁰ ABD, ulusal güvenliği güçlendirmek, devlet içinde ve tüm dünyada ekonomik refah ortamı yaratmak ve demokrasinin yaygınlaşmasını

²⁵⁷ Perry Anderson, “Güç ve Rıza”, **New Left Review 2002 Türkiye Seçkisi**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Everest Yayınları, 2003, s. 34.

²⁵⁸ Çağrı Erhan, “ABD'nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 56, Sayı 4, 2001, s. 82.

²⁵⁹ Erhan, a.g.e., 2001, s. 82-83.

²⁶⁰ Özer, a.g.e., s. 83.

sağlamak üzere çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Bu belgenin en önemli özelliği ABD'nin uluslararası sorunlara müdahalede bulunma konusunda seçici davranacağının açık ve net bir şekilde ifade edilmiş olmasıdır.²⁶¹ Buna göre ABD, ulusal çıkarları ve güvenliği tehdit edildiğinde önce diplomasi, fakat zorunlu kaldığında kuvvet kullanma yoluna başvuracaktır. Bu kuvvet kullanımında mümkünse çok taraflı, fakat gerekirse tek başına da hareket edecektir. Fakat her şeye rağmen sorunlar karşısında kesin çözüm olmayan bu yöntem ancak ulusal çıkarlar ve değerler tehlikeye girdiğinde kullanılacaktır. Aksi şekilde davranmak hem stratejide sıralanan hedefleri hem de askeri birliklerin can güvenliğini tehlikeye atmaktan başka bir işe yaramayacaktır.

1997 tarihli “Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi” ile daha önceki belgelerde açıklanan hedefler ve ilkelerin geçerliliğini koruduğu ifade edilerek ABD çıkarlarına yönelik tehditlerin sınıflandırılması yapılmıştır. Bunlar, bölgesel ya da devlet merkezli tehditler, ulus ötesi tehditler ve kitle imha silahlarından kaynaklanan tehditler olmak üzere üç ayrı başlıkta toplanmıştır. Bu belgenin önemli bir özelliği bu tehditlerle hiçbir ülkenin tek başına mücadele edemeyeceğinin vurgulanmasıdır. ABD de gerektiğinde bu tehlikeler karşısında dünyanın önde gelen devletleriyle işbirliği yapabilecektir. Bu belgenin diğer önemli yanı uluslararası ortamı şekillendiren ABD'nin bu görevi yerine getirirken başvuracağı yöntemlerin sıralanmasıdır. Buna göre ABD'nin tehditler karşısında ilk savunma yolu diplomatik yöntemlerdir. İkinci aşama ulusal ve bölgesel istikrarsızlıkların ABD çıkarlarını tehlikeye atmaması için gerekli görülen yerlere yardım götürülmesidir. Üçüncü aşama silahların kontrolü ve silahsızlandırılmasıdır. Son aşamada ise en etkili yol olan askeri gücün kullanılması yer almaktadır.²⁶²

1998 tarihli “Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi” ABD çıkarlarını üçe ayırarak ele almaktadır: “yaşamsal çıkarlar”, “önemli ulusal çıkarlar”, “insani ve diğer çıkarlar”. İnsani ve diğer çıkarlar başlığı altında insan hakları ihlallerine son verme, demokratikleşmeyi destekleme ve sürdürülebilir kalkınma

²⁶¹ Erhan, a.g.e., 2001, s. 84-85.

²⁶² Çağrı Erhan, “Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları”, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Der. Refet İnanç ve Hakan Taşdemir, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002, s. 66.

amacıyla ABD'nin başka devletlerle ya da tek başına harekete geçebileceği belirtilmektedir. Bu belgede bir önceki stratejiye ek olarak casusluk faaliyeti girişimleri ile kendi halklarını yönetemeyen, sınırları içindeki iç karışıklıkları önleyemeyen, insancıl ve bölgesel krizler yaratan “başarısız devletler” de ABD çıkarları karşısındaki tehditler olarak anılmıştır.²⁶³

1999 tarihinde yine Clinton döneminde açıklanan “Yeni Bir Yüzyıl İçin Ulusal Güvenlik Stratejisi” neredeyse tamamı küreselleşmeye dayanan bir söylem geliştirmiştir. Bu belgeye göre de ABD'nin güvenliğini sağlamak, ekonomik refah yaratmak, demokratikleşmeyi teşvik etmek gerekmektedir. Terörizm, uluslararası suçlar ve kitle imha silahları tüm dünya için endişe vericidir. ABD, uzun menzilli kitle imha silahları geliştiren devletleri tehdit olarak algılamaktadır ve ‘serseri devletlerin’ kıtalararası bir balistik füze saldırısına başvurma tehlikesi her geçen gün büyümektedir.²⁶⁴

Küreselleşme özellikle Soğuk Savaş sonrası dünyanın şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Soğuk Savaş sonrası ABD politika yapıcılarını iki hedefe odaklanmıştır. Biri Rusya'nın küresel sermaye düzenine kilitletmesini sağlamak, diğeri Sovyet nüfuzuna açık iki bölge olarak Doğu Avrupa ile Ortadoğu'yu güvenlik altında tutmaktır. Soğuk Savaş dönemi blok yapılanmasının sona ermesiyle yeni dönemin ideolojik ana hatları ortaya çıkmış olsa da, esas itibarıyla belirleyici olan gelişmeler güvenlik altına alınmak istenen bu coğrafyalarda meydana gelecektir. Körfez ve Balkan Savaşları, serbest piyasayı serbest seçimlere ve insan haklarına bağlamıştır. İlk ikisi kapitalizmi pekiştirirken, üçüncüsü ulusal egemenlik kapısını açacaktır. Bush döneminde dile getirilen yeni dünya düzeni, Clinton döneminde uluslararası adalet ve insan hakları açısından meşru bir dava haline gelmiştir. Demokratik barışın koşulu olarak, bunların tehlikeye girmesi halinde devlet sınırları tanınmaksızın müdahale hakkı doğmaktadır. 1990'lı yılların gelişmeleri bu müdahale hakkının kullanılmasına olanak sağlamıştır.²⁶⁵

²⁶³ Erhan, a.g.e., 2001, s. 85-86.

²⁶⁴ Erhan, a.g.e., 2002, s. 72.

²⁶⁵ Anderson, “Güç ve Rıza”, 2003, s. 37-39.

C. 11 Eylül Sonrası Dış Politika Yaklaşımı

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin biri ekonomik, diğeri ise askeri güç merkezi olan Dünya Ticaret Merkezi ve ABD Savunma Bakanlığı'na (Pentagon) düzenlenen saldırılar ABD'nin iç ve dış politikasında yaşanacak değişimi tetiklemiştir. Bu saldırılar ABD'nin tarihi boyunca anavatanında maruz kaldığı ilk saldırılardır. 11 Eylül sabahı iki yolcu uçağı ile Dünya Ticaret Merkezi'nin iki kulesine, bir yolcu uçağı ile Pentagon'a saldırılmış, kaçırılan bir başka yolcu uçağı ise Pensilvanya eyaleti Pittsburgh yakınlarına düşmüştür. Washington'daki Dışişleri Bakanlığı binası önünde, Washington Mall alışveriş merkezinde ve ABD Kongre Binası Capitol Hill'de de bombalı saldırılar düzenlenmiş, binlerce insan hayatını kaybetmiştir.

Saldırıların yaşandığı gün George Bush, ülkenin açıkça terörist saldırıya uğradığını ifade etmiştir. Saldırlardan hemen sonra savaş hali ilan edilmiş, Washington'daki tüm hükümet kuruluşları boşaltılmış, ABD hava sahası tüm uluslararası uçuşlara kapatılmış ve hava sahasına girecek olan tüm uçakların vurulacağı açıklanmıştır.²⁶⁶ 15 Eylül 2001 tarihinde yaptığı "Ulusa Sesleniş" konuşmasında Bush, ABD halkına ve dünya kamuoyuna hitap etmiştir. Yaşanılanın ulusal bir trajedi olduğunu, sabırlı, azimli ve kuvvetli olunması gerektiğini, ABD'ye savaş açanların yıkımlarını kendi elleriyle seçtiğini, hem teröristlere hem de onları barındıranlara karşı kararlı eylemlerle kapsamlı, güçlü ve etkili bir karşılık verileceğini söylemiştir. Bu savaşın sorumlularının bulunacağı, saklandıkları yerden çıkarılarak adalete teslim edileceği, Amerika ve Amerikan halkının korunması için gereken her şeyin yapılacağını açıklamıştır.²⁶⁷ ABD yetkilileri saldırılardan El Kaide terör örgütü ve örgüt lideri Usame Bin Ladin'i sorumlu tutmuştur. Böylece gözler Afganistan'daki Taliban yönetimine çevrilmiştir.

20 Eylül 2001 tarihinde Kongre'de yaptığı konuşmada Bush, Taliban yönetiminden isteklerini sıraladıktan sonra "...Her bölgedeki her ulus şimdi bir karar vermek zorundadır. Ya bizimle birliktesiniz ya da teröristlerle. Bugünden

²⁶⁶ Özer, a.g.e., s. 122.

²⁶⁷ BBC, "Başkan Bush'un 11 Eylül'de Ulusa Seslenişi", 6 Eylül 2011, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2011/09/110906_vid_bush_two 19.11.2019

itibaren terörizmi barındırmaya ya da desteklemeye devam edecek herhangi bir ulus ABD tarafından bir düşman rejim sayılacaktır” diyerek Amerikan hükümetinin, bu saldırıyı gerçekleştiren teröristlerle onları sınırları içerisinde barındıranlar arasında ayırım yapmayacağını da belirtmiştir.²⁶⁸ ABD'nin yeni düşmanlarının tarifi olan bu söylem aynı zamanda ‘serseri devlet’ iddiasını da kuvvetlendirmektedir.²⁶⁹

4 Ekim 2001 tarihinde İngiliz hükümeti tarafından “11 Eylül 2001’de ABD’deki Terörist Vahşetler için Sorumluluk” adlı bir belge yayınlanmıştır. Daha sonra ABD’nin de onayladığı bu belgede Usame Bin Ladin ve El Kaide’nin Taliban yönetimi ile ilişkileri ortaya konulmuştur. Nitekim Taliban yönetimi ABD’nin taleplerini reddettiğinde 7 Ekim 2001 tarihinde ABD ve İngiltere, Afganistan’a karşı ortak ve kapsamlı bir askeri müdahale başlatmışlardır.²⁷⁰ Saldırıların ardından BM ve NATO nezdinde alınan kararlar ve bu kararların ABD’nin bu tarihten itibaren yürüteceği politikalarındaki belirleyiciliği daha sonra tartışılacaktır. ABD’nin Afganistan’a ve daha sonra Irak’a yönelik gerçekleştirdiği müdahaleler BM hukuk sistemi ve insancıl müdahale çerçevesinde ele alınacaktır.

George W. Bush yönetiminin iktidara geldiğinde hedefi ABD’nin geleneksel dış politika çizgisinden farklı bir yöne işaret etmesi de 11 Eylül saldırıları şok etkisi yaratarak hedefe giden yolu değiştirmiştir. Bir yandan ‘ya bizimlesiniz ya da teröristlerle’ felsefi ile dış dünyadan destek sağlanmaya, diğer yandan iç kamuoyunda sürekli olarak dışarıda bir düşmanın varlığına dair inanç yaratılmaya çalışılmıştır. Ve bu politikanın dayanağı olacak ideolojik söylem olarak da ‘terörizme karşı savaş’ ortaya çıkmıştır.

Hegemonyasının rıza dayanağını sağlamak için ABD’nin artık şansa ihtiyacı yoktur. Varlığının ve edindiği uluslararası misyonun meşruiyetini sağlamak için ihtiyaç duyduğu somut söyleme kavuşmuştur. 11 Eylül ile ABD’nin tehdit eksikliği sorunu çözülerek terörizme karşı savaş ABD dış politikasının dayandırılacağı güvenlik politikası için zemin hazırlamış ve Soğuk Savaş sırasındakine benzer

²⁶⁸ Taşdemir, a.g.e., 2005, s. 165.

²⁶⁹ Akçay ve Akbal, a.g.e., s. 20.

²⁷⁰ Taşdemir, a.g.e., 2005, s. 166.

evrenselleştirici eğilimleri tekrar ortaya çıkarmıştır.²⁷¹ Uluslararası ilişkilerde güvenlik kaygılarının arttığı zamanlar, dış politikada etik standartların düştüğü zamanlardır.²⁷² Dolayısıyla salt kendi çıkarına yönelik güvenlik politikasının tahripkarlığı karşısında, ulusal güvenlikten uzaklaşıp uluslararası güvenliğe yapılan vurgunun artırılması daha faydalıdır.²⁷³ Bu, uluslararası hegemonyanın ihtiyaç duyduğu rızayı sağlar ve tahakkümün kabul edilebilirliğine işaret eder. Bu saldırıların sadece ABD'yi hedef almadığı, aslında tüm dünyayı tehdit ettiği, eşitlik, özgürlük ve demokrasi gibi değerlere yönelik olduğu düşüncesi ile ABD de uluslararası güvenliğe vurgu yapmaktadır.

ABD için kendi ulusal güvenliği söz konusu olduğunda gerekirse uluslararası işbirliğinden uzaklaşarak tek taraflı hareket etme yolunu da seçebilmektedir. 11 Eylül saldırıları ve ardından ilan edilen terörizme karşı savaş da George W. Bush yönetiminde yürütülen saldırgan ve müdahaleci üslubun meşrulaşmasını sağlamıştır.²⁷⁴ Clinton'ın demokratik barış ve uluslararası adalet vurgusu yerine gelen terörizme karşı savaş söylemi sayesinde askeri kuvvet kullanımı önündeki engeller de ortadan kalkmıştır.²⁷⁵ Ancak bu meşruiyetin 11 Eylül saldırılarının ağır tahribatından kaynaklandığını ve ABD'nin ilerleyen dönemde sergilediği dış politika pratikleri sonucunda muhalefete dönüştüğünü de belirtmek gerekir.

D. 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi Belgesi

11 Eylül ile birlikte ABD doğrudan anavatanında saldırıya maruz kalarak güvenlik kaosunun içine çekilmiştir. Böylece ABD küresel jandarmalık misyonunda ileri bir aşamaya geçerek sorunlarla bizzat ilgilenecektir.²⁷⁶ Böylece Clinton dönemi

²⁷¹ Barry Buzan, "Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008, s. 119.

²⁷² Sümer, a.g.e., s. 136.

²⁷³ John Baylis, "Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008, s. 77.

²⁷⁴ Hakan Tunç, **Amerika'nın Irak Savaşı**, İstanbul, Harmoni Yayınevi, 2004, s. 78'den aktaran Özer, a.g.e., s. 125.

²⁷⁵ Ömer Kurtbağ, **Amerikan Yeni Sağ ve Dış Politikası**, Ankara, USAK Yayınları, 2010, s. 305'den aktaran Ataman ve Gökcan, a.g.e., s. 216.

²⁷⁶ Henry Kissinger, **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?**, Çev. Tayfun Evyapan, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2002, s. 263.

ekonomik güç olma ve diğer devletlerle uluslararası kuruluşlar aracılığıyla ilişki kurulmasına dayanan çok taraflılık yerine terörizme ve kitle imha silahlarının yayılmasına karşı tek taraflılık siyaseti izlenmiştir.²⁷⁷ Bu durum 11 Eylül sonrası ABD'nin yasal düzenlemelerine ve ulusal güvenlik stratejilerine de yansıtacaktır.

11 Eylül saldırılarından bir yıl sonra ABD tarafından yeni ulusal güvenlik stratejisi açıklanmıştır. Başkan George W. Bush'un bu tarihe kadarki konuşmaları ve bu belge birleştiğinde ortaya Bush Doktrini olarak anılan kavramın çıktığını söyleyebiliriz. 20 Eylül 2002 tarihli "Amerika Birleşik Devletleri'nin Ulusal Güvenlik Stratejisi" belgesi dünyayı sadece daha güvenli bir yer haline getirmeyi değil, aynı zamanda iyileştirmeyi de amaçlamaktadır. ABD tarafından tanımlanan bu strateji yeni güvenlik ve dış politikalarını yönlendiren ve aynı zamanda uluslararası ilişkileri de etkileyen belli başlı unsurlara dayanmaktadır. Terörizme karşı savaş söylemi etrafında şekillenen bu unsurlar tek taraflılık, önleyici vuruş ve demokrasi yaymak olarak sıralanabilir.

Bush Doktrini'ndeki tek taraflılığa öncelikli olarak 'ya bizimlesiniz ya da teröristlerle' söylemi ile ulaşılabilir. Bu ifade kayıtsız şartsız ABD'nin yanında yer alınması beklentisini de ortaya koymaktadır. ABD'nin 11 Eylül sonrası dış politikası, yalnızca hegemonyasına tehdit oluşturan rakiplerin gelişmesine engel olmak değil, uluslararası sistemde mutlak gücünü ve egemenliğini de kabul ettirmek yönünde olmuştur. Bu da saldırgan ve tek taraflı yöntemleri benimsemesine neden olmuş ve ABD tarihinde ilk defa aşırı yayılmaya başlamıştır. 11 Eylül saldırıları ve yeni tehdit algıları bu aşırı yayılma için gerekli zemini yaratmıştır.²⁷⁸ Amerikan yeni dış politikanın benimsenmesi için belgede de serseri devletler tehdidine odaklanılmıştır. Bu bağlamda 'şer eksenli' ilan edilen ülkelerin (Irak, İran, Kuzey Kore) sahip oldukları kitle imha silahları ABD'nin ve dünyanın güvenliğini tehdit edeceği için cezalandırılmaları gerekmektedir.

Bush Doktrini'nin diğer bir unsuru olarak önleyici vuruş kavramı da belgede önemli yer tutmaktadır. Buna göre ABD, uluslararası terörizmi destekleyen,

²⁷⁷ Hasan Kösebalaban, "Yeni Amerikan Güvenlik Doktrini ve Uluslararası İlişkiler", **2023 Dergisi**, Sayı 2, Kasım 2002, s. 34-36'dan aktaran Özer, a.g.e., s. 95.

²⁷⁸ Ataman ve Gökcan, a.g.e., s. 217.

teröristleri kendi topraklarında barındıran, nükleer silahlar, biyolojik silahlar veya kitle imha silahlarına sahip olduğu düşünülen herhangi bir devlete karşı askeri saldırı gerçekleştirme hakkına sahiptir. Soğuk Savaş döneminde belirlenebilir tehditler karşısında çevreleme ve caydırma politikaları yeterli kalırken artık tehlikelerin belirsizliği ve tehditlerin asimetrikliği karşısında klasik yöntemlere başvurmak mümkün değildir. Nereden geleceği belli olmayan bu tehditler eyleme dönüştüğünde çok geç olabileceği için tespit edildikleri an yok edilmeleri tercih edilmektedir.²⁷⁹

Aslında bu kavram Bush tarafından ilk kez 1 Haziran 2002 tarihinde West Point Askeri Akademisi'nde yaptığı konuşmada yer almıştır: *“Terörle savaş, savunmayla kazanılmayacaktır. Savaş alanını düşmanın bölgesine götürmeli, planlarını bozmalı ve ondan kaynaklanacak tehditleri, ortaya çıkmalarına fırsat bırakmadan etkisiz hale getirmeliyiz. Günümüz dünyasında, güvenliğe giden tek yol, eylemden geçmektedir...”*²⁸⁰ Bush aynı konuşmada işlerinin çok zor olduğunu, çünkü pek çok ülkede ortaya çıkarılması gereken terör hücreleri olduğunu da belirtmiştir. Bu da dünyanın büyük bir kısmının potansiyel hedef olduğu anlamına gelmektedir. Bu ülkeler ya düşmandır ya da düşmanlara ev sahipliği yapıyordur. Böyle bir kaygının oluşması da önleyici vuruş için yeterlidir. Bu kavramın geniş yorumu kuvvet kullanımına sıkça başvurulmasına yol açacaktır. Nitekim bu doktrinin Irak'a yönelik müdahalede hayata geçirildiğini söyleyebiliriz.²⁸¹

Literatürde bu kavram önleyici vuruş, önleyici saldırı veya önleyici savaş şeklinde kullanılmaktadır. Fakat belirtmek gerekir ki aslında burada birbirine benzeyen iki kavram söz konusudur. Ön alıcı (*preemptive*) ve önleyici (*preventive*) kavramları sıklıkla karıştırılmakta, birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ön alıcı vuruş, saldırı hazırlığında olan bir düşmana karşı bu saldırının dengesini bozmak, etkisizleştirmek ve avantajlı duruma geçmek amacıyla çatışma öncesinde ilk vuran taraf olma amacıyla yapılan saldırıdır. Burada en önemli nokta, düşman saldırısının çok yakın ve kaçınılmaz olmasıdır. Buna karşılık önleyici vuruşta, yine bir düşmanın tehdit oluşturduğu düşüncesi vardır; fakat bu tehdit çok yakın, kaçınılmaz veya

²⁷⁹ Suat Dönmez, “Kuvvet Kullanma Kapsamında Ön Alıcı ve Önleyici Saldırı Kavramları”, **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, 2017, s. 10.

²⁸⁰ Ataman ve Gökcan, a.g.e., s. 220.

²⁸¹ Akçay ve Akbal, a.g.e., s. 21.

belirgin değildir. Burada, ileride büyük bir tehdit oluşturma olasılığına karşı uzun vadede de olsa rakibinden önce davranma düşüncesi vardır.²⁸²

Ön alıcı ve önleyici vuruş kavramlarıyla ilgili olarak tartışılması gereken yalnızca bir ifade ya da çeviri sorunu değildir. Asıl sorun ABD tarafından uygulamada ön alıcı vuruşta bulunduğunu iddia etse de aslında başvurduğu yöntemin önleyici vuruş olduğudur. Bu kavramın literatürde önleyici vuruş olarak yer edinmesinin de uygulanma biçiminden kaynaklandığını düşünebiliriz. Her iki kavramın da uluslararası hukukta yeri yoktur. Uluslararası hukukun klasik yorumuna göre önleyici meşru müdafaa BM Antlaşması 51. maddenin kapsamında yer almaz.

Bush Doktrini'nin girişinde yirminci yüzyılda özgürlük ve despotluk arasındaki büyük mücadelenin özgürlükçü güçlerin kesin zaferi ile sona erdiği ve ulusal başarının tek sürdürülebilir modelinin de özgürlük, demokrasi ve serbest girişim ile şekillendiği vurgulanmaktadır. Belgede terörizmin sadece bir güvenlik sorunu olmadığı, kuvvet kullanımının yanı sıra ekonomik ve siyasal nedenlerinin de ortadan kaldırılması gerektiği vurgulanmaktadır.²⁸³ Bu da gerekli coğrafyalara demokrasi yaymak ve özgürlük götürmek anlamına gelmektedir. Afganistan ve Irak müdahalelerinde de bu söylemlerin kullanıldığını görebiliriz.

Demokrasi yayma ilkesini anlayabilmek için demokratik barış kuramından bahsetmek gerekir. Demokratik barış kuramı, liberal uluslararası ilişkiler teorisi ve İkinci Dünya Savaşı sonrası geliştirilen barış çalışmaları ile yakından ilişkilidir.²⁸⁴ Bu kuram, çift kutuplu dünya düzeni sarsılırken liberal demokrasinin popülerleşmesi ile demokrasinin taşıdığı erdemleri uluslararası alanda da tanımlama çabalarının sonucu ortaya çıkmıştır.²⁸⁵ Bu kurama göre uluslararası barışı sağlamakla demokratik normların yerleşmesi doğru orantılıdır. Dolayısıyla halkın karar verici üzerindeki etkisi arttıkça kuvvet kullanma eğilimi de o kadar azalacaktır. Bu kuramda

²⁸² Dönmez, a.g.e., s. 11-12.

²⁸³ Türkmen, a.g.e., 2005, s. 165.

²⁸⁴ Can Kakışım, "Liberalizm Çağında Barış Çalışmaları ve Demokratik Barış Vizyonu: Teorik Bir İnceleme", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 50, Temmuz-Aralık 2017, s. 28.

²⁸⁵ Kakışım, a.g.e., s. 35.

demokratik şekilde yönetilen devletlerin kendi aralarında savaş olmayacağı, bu sayede uluslararası barışın muhafaza edileceği ileri sürülmektedir.²⁸⁶

Demokratik barış kuramı iki farklı yaklaşımla değerlendirilmektedir. Tekli yaklaşıma göre demokratik bir devletin savaşmama eğilimi kendi iç işleyişi, siyasal yapısı ve kültürel değerleriyle ilişkilidir. Savaşmaya yönelik kararda uluslararası çevrenin etkisi yoktur ya da ihmal edilebilecek düzeydedir. İkili yaklaşımda ise iç siyasal sistemin yanında uluslararası çevre ve diğer devletlerle yürütülen ilişkiler de belirleyicidir. Buna göre demokratik devletler birbirleriyle olan ilişkilerinde barışçıl bir dış politika uygulamayı tercih etseler de, demokratik olmayan diğer devletler karşısında onlar gibi saldırgan davranabilmektedir.²⁸⁷

Demokratik yönetimlerin birbirleriyle savaşmayacakları tezinden hareketle dünyada demokratik yönetimlerin yaratılması devletlerin yaşayacakları olası çatışmaları önleyecektir. Bush yönetimine göre de otoriter rejimler antlaşmaları göz ardı etme ve kendi vatandaşlarına davrandıkları gibi komşularına da kötü muamele etme eğiliminde oldukları için rejimlerinin demokrasiye dönüştürülmesi gerekmektedir.²⁸⁸ 11 Eylül sonrasında ABD'nin güvenlik algısı ve gerçekleştirdiği müdahaleler açısından değerlendirildiğinde demokrasi ve özgürlüklere yapılan bu atıf çoğunlukla bir araç olarak kullanıldığı yönünde eleştirilmektedir.

1990'lı yılların gelişmeleriyle müdahale hakkını elinde tutan ABD için, terörizme karşı savaş, insancıl müdahale uygulamalarında da yeni bir boyut ortaya koymuştur. Bush Doktrini'nde de görüldüğü üzere artık müdahalede giderek artan ABD belirleyiciliğine ve giderek artan ABD müdahaleciliğine tanık olunacaktır.

²⁸⁶ Atilla Sandıklı ve Erdem Kaya, "Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış", **Teoriler Işığında Güvenlik Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, Ed. Atilla Sandıklı, İstanbul, BİLGESAM Yayınları, 2012, s. 133.

²⁸⁷ Hakkı Büyükbaş ve Nilgün Atıcı, "Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme", **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 40, Haziran-Aralık 2012, s. 8.

²⁸⁸ Bülent Sarper Ağır, "Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 12, Kış 2006-2007, s. 81-82.

II. ARTAN ABD MÜDAHALECİLİĞİ: AFGANİSTAN VE IRAK

11 Eylül sonrası Afganistan ve Irak'a karşı gerçekleştirilen müdahaleler ne salt insancıl nedenlere dayandırılabilir ne de insancıl amaçları tamamen yadsınabilir. Soğuk Savaş dönemi ve sonrası yaşananlardan farklı olarak karma niteliktedir. Bunun nedeni terör ve insan hakları arasındaki ilişkide saklıdır. Küresel terörizm aracılığıyla insan hakları ve güvenlik sorunlarının gelişmiş ülkelere yayılması ile insancıl müdahale uygulamaları, önleyici müdahaleye dönüşmüştür. Afganistan'da öncelikli neden meşru müdafaa, Irak'ta ise önleyici müdahale olmakla beraber her iki müdahale de zamanla insancıl gerekçelere dayandırılmıştır.²⁸⁹

A. Müdahalelerin BM Hukuk Sistemi Çerçevesinde Değerlendirilmesi

11 Eylül saldırılarının ardından ABD ve İngiltere, saldırıdan sorumlu tutulan Usame Bin Ladin'in yakalanması ve Taliban rejiminin yıkılmasına yönelik olarak Afganistan'a müdahale girişimini başlatmışlardır. 7 Ekim 2001 tarihinde gerçekleşen hava hareketi ile başlayan bu müdahale "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" adıyla anılmaktadır.

ABD, aynı gün BM Antlaşması 51. maddeye uygun olarak bireysel ve müşterek meşru müdafaa hakkı çerçevesinde operasyonlarını başlattığını BMGK'ya bildirmiştir. Bu bildiri Afganistan'da bulunan El Kaide'nin eğitim kampları ve Taliban yönetiminin askeri tesislerini kapsayacak bu operasyonda, sivillerin gözetileceği, sivil mülkiyetin mümkün olan en düşük seviyede zarar göreceği taahhüt edilerek ABD'nin Afgan halkı için insani yardım çabalarının sürdürüleceği de belirtilmektedir. İngiltere de BMGK'ya benzer bir bildirimde bulunmuştur.²⁹⁰

ABD bu müdahale ile meşru müdafaa hakkı kullanımını iki gerekçeye bağlamıştır. Öncelikle 11 Eylül saldırılarını 51. madde kapsamında silahlı saldırı olarak tanımlamış; ikinci olarak da saldırıya uğrayan devlet için bu silahlı saldırıları gerçekleştiren örgütü barındıran ve destek sağlayan devletlere ve hükümetlere karşı

²⁸⁹ Türkmen, a.g.e., 2006, s. 208-210.

²⁹⁰ Taşdemir, a.g.e., 2005, s. 166-167.

da meşru müdafaa kapsamında kuvvet kullanma hakkı doğduğunu savunmuştur.²⁹¹ ABD'nin müdahaleyi meşru müdafaa hakkına dayandırmasının nedenleri aslında saldırılardan sonra uluslararası hukuk düzeyinde yaşanan gelişmelerle ilgilidir.

11 Eylül saldırılarının ardından 12 Eylül 2001 tarihinde BMGK tarafından alınan 1368 sayılı kararla gerçekleşen saldırılar kınanmış, uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit oluşturdukları saptanmıştır. Bu nedenle terörist saldırıların organizatörleri ve sponsorlarının cezalandırılması için tüm devletlere acil olarak işbirliği çağrısı yapılmıştır. Ayrıca tüm üyeler uluslararası toplumda terörizmi önlemeye davet edilmiştir.²⁹² Bunun yanında 28 Eylül 2001 tarihinde alınan 1373 sayılı kararda BMGK, tüm devletlerden terörist faaliyetlere yapılan finansmanın engellenmesini istemiş, terörizmle mücadele amacıyla işbirliğini yeniden vurgulamış ve terörizmle ilgili var olan tüm uluslararası sözleşmelere taraf olmaları çağrısında bulunmuştur.²⁹³

1368 ve 1373 sayılı kararlar, BM'nin terörizme karşı mücadele kapsamında bu tarihe kadar aldığı tüm kararların aksine, terörist eylemleri direkt olarak uluslararası barış ve güvenliğin önünde tehdit olarak görmektedir. Daha önceki kararlarda, yaşanan olaylara açık ithaf ve devletlere de bu olaylar karşısında önlem almaları için yetki verilmesi söz konusu iken 1368 ve 1373 sayılı kararlarda, Konsey'in genel kararlılığı ortaya konulmakta, fakat devletlere yetki verilmemektedir. Ayrıca her iki kararda da terörizmle mücadelede askeri güç kullanılabilmesine işaret eden herhangi bir açık hüküm ya da ibare yoktur.²⁹⁴

1368 ve 1373 sayılı kararlarda BM Antlaşması şartlarına uygun olarak doğal meşru müdafaa hakkının teyit edilmesi, ABD'nin Afganistan müdahalesinin zımnen onaylanması olarak algılanırken, kararlarda ortak güvenlik çerçevesinde kuvvet kullanımı harekete geçirilmemiştir.²⁹⁵

²⁹¹ Taşdemir, a.g.e., 2005, s. 168.

²⁹² United Nations Security Council, **Resolution 1368 (2001)**, 12 Eylül 2001, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1368> 27.07.2019.

²⁹³ United Nations Security Council, **Resolution 1373 (2001)**, 28 Eylül 2001, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1373> 27.07.2019.

²⁹⁴ Yılmazarslan, a.g.e., s. 133-135.

²⁹⁵ Özer, a.g.e., s. 135.

NATO'nun 1999 yılındaki Stratejik Konsepti dahilinde “uluslararası terörizm” yeni tehdit algılarından biri olarak görülmekle birlikte, aslında 2001 yılına kadar üye ülkeler tarafından pek de üzerinde durulmuş bir konu olmamıştır. Ancak 11 Eylül saldırılarının ardından 24 saat içinde 12 Eylül 2001 tarihinde NATO'nun karar organı olarak Kuzey Atlantik Konseyi saldırıları kınamıştır. Buna göre saldırıların ABD'ye dışarıdaki tehditler tarafından yöneltildiğine karar verildiğinde Washington Antlaşması'nın 5. maddesi kapsamında değerlendirilecektir ve bu maddeye göre Avrupa ya da Kuzey Amerika'da herhangi bir müttefike karşı gerçekleştirilen herhangi bir silahlı saldırı tüm üyelere karşı yapılmış sayılacaktır.²⁹⁶ Böylece Washington Antlaşması'nın kolektif savunmayı düzenleyen 5. maddesi, İttifak tarihinde ilk defa yürürlüğe koyulmuştur.

2 Ekim 2001 tarihinde NATO Genel Sekreteri Lord Robertson, bu saldırılardan Taliban yönetiminin barındırdığı El Kaide örgütünün sorumlu olduğunu, bu saldırıların ABD'ye karşı dışardan yöneltildiği için Washington Antlaşması'nın 5. maddesi kapsamında bir fiil olarak değerlendirildiğini açıklamıştır.²⁹⁷ Buna göre NATO üyesi bir ülkenin BM Antlaşması 51. madde kapsamında silahlı saldırıya maruz kalması nedeniyle meşru müdafaa hakkı doğarsa tüm NATO ülkeleri saldırıya uğramış kabul edilecek, güvenliğin yeniden sağlanması için saldırıya uğrayan ülkeye yardım edilecektir.²⁹⁸

Afganistan müdahalesinin uluslararası hukuka uygunluğu konusunda tartışmalar bu müdahalenin dayandırıldığı BM Antlaşması'nda tanımlanan meşru müdafaa hakkı etrafında şekillenmektedir. Buna göre öncelikli koşul maruz kalınan silahlı saldırıdır. Buradan hareketle 11 Eylül saldırılarının silahlı saldırı kabul edilip edilemeyeceğine dair tartışma başlamıştır. BM Genel Kurulu'nun silahlı saldırının tanımına ilişkin bildirisinde silahlı grupların gerçekleştirdiği saldırıların 51. Madde kapsamında kabul edilebilmesi için yarattıkları tahribatın devlet ordularının yarattığı tahribat düzeyinde olması gerektiği belirtilmektedir. BM, 1373 sayılı kararında her

²⁹⁶ Taşdemir, a.g.e., 2005, s. 177.

²⁹⁷ İskender Karakaya, **11 Eylül 2001 Sonrası ABD'nin Değişen Güvenlik Algılamaları ve Politikaları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 104-105.

²⁹⁸ İbrahim Kaya, “11 Eylül Saldırıları ve Sonrası: Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale”, **Stratejik Analiz**, Sayı 19, 2001, s. 103.

uluslararası terörizm hareketinin dünya barışı ve güvenliğini tehlikeye attığını belirterek aslında ABD’de de yaşananlardan daha küçük çaplı terör eylemleri konusunda bile işbirliği çağrısında bulunmuştur. Afganistan’a yönelik meşru müdafaa hakkı kapsamında alınacak önlemlerin kuvvet kullanımını içermeyeceğine yönelik herhangi bir saptamada bulunulmaması zımnen onaylanması anlamına gelmektedir. Ayrıca operasyon başlayıp devam ederken de BM tarafından kuvvet kullanımı aleyhinde herhangi bir görüş bildirilmemiş, eylemlerin kınandığı açıklanmamıştır.²⁹⁹

11 Eylül ertesinde alınan BM kararları incelendiğinde ABD’nin Afganistan müdahalesi için gerekli BMGK yetkilendirmesini alabilecek durumda olmasına rağmen böyle bir girişimde bulunmadan direkt meşru müdafaa hakkına dayanarak harekete geçmesi dikkat çekicidir. Bu davranış kolektif güvenlik mekanizmasını devre dışı bırakmak anlamına geldiği gibi ABD’nin artan tek taraflılık politikasıyla da açıklanabilecektir.³⁰⁰ ABD Afganistan müdahalesinden edindiği dersle Irak müdahalesinin başlamasına giden süreçte BM hukuk sistemi içinde kalmak için daha fazla çaba sarf edecektir ya da en azından aldığı kararları ve girişimlerini bu hukuk sistemine dayandırmaya çalışacaktır.

ABD tarafından Irak’a yönelik olarak gerçekleştirilecek müdahalenin ipuçları, 11 Eylül saldırıları sonrası Başkan Bush’un çeşitli söylemleri ve 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde yer almaktadır. Bu bakımdan müdahalenin dayandırıldığı üç temel neden söz konusudur. Bu nedenler, Irak’ın küresel teröre destek verdiği, kitle imha silahlarına sahip olduğu ve Saddam Hüseyin’in diktatörlüğe dayalı rejimi karşısında Irak’a demokrasi götürülmesi gerektiği yönündeki düşüncelere dayanmaktadır.³⁰¹ Nitekim belgede de şer ekseni diye anılan devletlerden biri olarak Irak’ın yarattığı tehdit karşısında ABD’nin kendisini ve müttefiklerini korumak ve dünya barışını sağlamak üzere önleyici tedbirler alacağı belirtilmiştir.

²⁹⁹ Özkan, a.g.e., s. 250.

³⁰⁰ Taşdemir, a.g.e., 2005, s. 171.

³⁰¹ Utku Yapıcı, “Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 2, Sayı 7, 2006, s. 37.

Belgede BM hukuk sistemine ve BM Antlaşması'nın ilgili hükümlerine atıfta bulunulmamıştır. Buna rağmen ABD, Irak'ın uluslararası barışı tehdit ettiği gerekçesiyle başlatacağı müdahaleyi meşru müdafaa hakkı çerçevesinde gerçekleştireceğini açıklamıştır. Bu durum, ABD'nin müdahaleyi BM hukuk düzeni içinde gerekçelendirmeye çalıştığını göstermektedir. ABD'nin müdahalesini BMGK tarafından alınan 1990 tarihli 678 sayılı, 1991 tarihli 687 sayılı ve 2002 tarihli 1441 sayılı kararlarına dayandırması da, hukuk içinde kalma girişiminin yansımasıdır.³⁰²

Bu girişimler sürerken bir yandan da bu müdahalenin BM Antlaşması'na dayanan kuvvet kullanma yasağına dayalı sistemi yok etme ihtimali olduğu yönünde görüşler de ortaya atılmıştır. Zaten ABD'nin de belgede en önemli vurgularından biri BM Antlaşması sisteminin çağdaş dünyanın tehditleri karşısında yetersiz kaldığıyla ilgilidir. Buna göre devlet lideri algıladığı tehditler karşısında kuvvet kullanımına başvurabilmelidir. Hukuk içinde kalma girişimi ile bu söylemler birleştiğinde ABD'nin *a la carte multilateralism* (seçmeli çok taraflılık) olarak tanımlanabilecek yeni bir yöntemi seçtiği düşünülebilir. Böylece BM'nin çok taraflılığa dayalı düzeni yerine ABD tarafından müttefiklerin olaylara göre değişebileceği türden bir seçmeli çok taraflılık yolu açılmış olmaktadır. Nitekim Irak müdahalesi bu yöntemin uygulandığı ilk örnek olarak değerlendirilebilir.³⁰³

BMGK, Irak'ın Kuveyt'i işgalinden sonra 1990 tarihli 678 sayılı kararını açıklamış ve buna göre işgalin sona ermesi, küresel barış ve bölge güvenliğinin sağlanması için BM üyesi devletlere önlem alma yetkisi tanımıştır. Ancak bu karar 1991 tarihli 687 sayılı kararda ateşkes ilan edilmesiyle yürürlükten kalkmıştır. Yeni karar ateşkese ek olarak Irak'taki kimyasal, biyolojik ve atom enerjisine dayalı tüm silahların uluslararası bir gözetimle imha edilmesi ve silahlanma girişiminin denetlenmesini de içermektedir. Irak'ın bu yükümlülüğü gerektiği gibi yerine getirmemesi nedeniyle BMGK tarafından defalarca kınama kararı açıklanmıştır.

³⁰² Ece Göztepe, "Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da "Haklı Savaş"ın Haksızlığı Üzerine" **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2004, s. 85-86, (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/455/5135.pdf> 10.04.2019.

³⁰³ Yapıcı, a.g.e., s. 37-38.

1998 yılında Irak BM silah denetçileriyle işbirliğini dondurmıştır; fakat bu durum 687 sayılı kararın ve hükümlerinin ortadan kaldırdığı anlamına gelmemektedir.³⁰⁴

ABD, Irak'a müdahalenin önünü açabilmek için BMGK tarafından yeni bir karar alınması yönünde çaba göstermiş, 8 Kasım 2002 tarihinde BMGK tarafından 1441 sayılı kararın alınmasına öncülük etmiştir. Böylece yıllardır kınanan Irak'a da son bir şans verilerek sonunda gerçekleşecek müdahalenin meşruiyet zemini yaratılmak istenmiştir.³⁰⁵ 1441 sayılı kararda Irak'ın yıllardır kitle imha silahları üretimini sürdürmesi, silah üretiminin kapsamı ve bu silahların bulundurulduğu yerlere ilişkin nihai bir rapor vermemesi kınanmaktadır. Ayrıca Uluslararası Atom Enerjisi Örgütü'ne (IAEA), önceleri BM Özel Komisyonu'na (UNSCOM) ve sonrasında bu kurumun devamı niteliği taşıyarak bölgede bulunan BM Gözlem ve Denetim Komisyonu'na (UNMOVIC) gözlem ve denetleme olanağı tanınmaması da eleştirilmektedir. Irak'tan bu kararı takip eden otuz gün içinde beklenen raporları hazırlaması, gözlemci ve denetçilerle de işbirliği içinde hareket etmesi istenmektedir.³⁰⁶ Aksi halde yine BMGK kararlarını ihlal etmiş sayılacaktır. Ayrıca belgenin en tartışmalı kısmı, Irak'ın bu yükümlülükleri ihlal ettiğinde caydırıcı yaptırımlarla karşılaşacağı konusunda BMGK tarafından defalarca uyarıldığının dile getirilmesidir.³⁰⁷

Karardaki caydırıcı yaptırımların içeriğinin ne olduğu belirtilmediği için ABD ve İngiltere, bu kararı Irak'a karşı kuvvet kullanma yoluna başvurulabileceği şeklinde yorumlamışlardır.³⁰⁸ ABD ve İngiltere'nin yorumunu paylaşan beş ülke dışında diğer BM üyesi ülkeler ve dönemin BM Genel Sekreteri Kofi Annan, bu kararın hiçbir şekilde savaş ilanı uyarısı olmadığını savunmuşlar, Fransa, Rusya ve Çin de kararın alındığı gün resmi bir nota ile bu kararın kuvvet kullanma yönünde yetki içermediğini açıklamışlardır.³⁰⁹

³⁰⁴ Göztepe, a.g.e., s. 86.

³⁰⁵ Özer, a.g.e., s. 171.

³⁰⁶ United Nations Security Council, **Resolution 1441 (2002)**, 8 Kasım 2002, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1441> 27.07.2019.

³⁰⁷ Göztepe, a.g.e., s. 87.

³⁰⁸ Turgut Tarhanlı, "Kuvvet Kullanma, Meşruiyet ve Hukuk", **Anayasa Yargısı**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Sayı 50, 2003, s. 17.

³⁰⁹ Göztepe, a.g.e., s. 87.

Kararın ardından 13 Kasım 2002 tarihinde Irak, silah denetçilerinin ülkeye geri dönmesini kabul ettiklerini bildirmiştir. IAEA Başkanı ve UNMOVIC şefi 27 Ocak 2003 tarihinde incelemelere ilişkin ilk raporlarını BM'ye sunmuşlardır. Buna göre Irak'ta kitle imha silahlarının bulunduğuna ilişkin kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu nedenle araştırmaların devam etmesi gerektiğini savunmuşlardır. 5 Şubat 2003'te dönemin Amerikan Dışişleri Bakanı Colin Powell, BMGK'ya Irak'ın 1441 sayılı karara uymadığı, kitle imha silahlarının denetçilerden saklandığı, Irak hükümetiyle işbirliği içinde olan El Kaide hücrelerinin faaliyette olduğuna yönelik kanıtların varlığına dair açıklamada bulunmuştur.³¹⁰ 14 Şubat'ta denetçiler tarafından BM'ye sunulan ikinci raporda Irak'ın artık işbirliği için daha istekli davrandığı, kitle imha silahlarına dair bir bulguya hala rastlanmadığı, ABD kanadından verilen bilgilerin güvenilirliğinin tartışmalı olduğu ve ABD'nin olası müdahalesini haklı kılacak bir kanıt olmadığı dile getirilmiştir. Irak yönetiminin kitle imha silahlarının üretimi ve ticaretinin yasaklanmasına yönelik karar almasının da önemli bir gelişme olduğu vurgulanmıştır.³¹¹

7 Mart 2003'te UNMOVIC şefi, BMGK'ya Irak'ın BM şartlarına uymayan bazı füzelerin imhasına başladığını bildirmiştir. Bu gelişmelerle birlikte denetim sisteminin iyi işlediği ve kuvvet kullanımına ihtiyaç olmadığı yönündeki düşünceler de artmıştır. Müdahale taraftarı olan ABD, İngiltere ve İspanya'nın 1441 sayılı karardan daha açık bir BMGK yetkilendirmesine ihtiyaç duymaları bu devletleri yeni bir karar tasarısı hazırlamaya itmiştir. Ancak bu yeni tasarının Fransa, Rusya ve Çin tarafından veto edileceği anlaşılınca vazgeçilmiştir.³¹² Müdahale için 1441 sayılı karar ve diğer dayanaklarla yola devam edilmiştir. Ancak Irak'a karşı BMGK tarafından açıkça yetkilendirme içeren herhangi bir müdahale kararının alınmamasından hareketle 1441 sayılı kararda da müdahalenin hedeflenmediği anlaşılmaktadır.³¹³

³¹⁰ Mark A. Drumbl, "Self - Defence and the Use of Force: Breaking the Rule, or Both?", **International Studies Perspectives**, Sayı 4, 2003, s. 428-431'den aktaran Özer, a.g.e., s. 175.

³¹¹ Özer, a.g.e., s. 175-176.

³¹² Özer, a.g.e., s. 174.

³¹³ Alex J. Bellamy, "Legality of the Use of Force Against Iraq", **Melbourne Journal of International Law**, Cilt 4, Sayı 2, 2003, s. 134-135.

BM düzeyinde bu gelişmeler yaşanırken Şubat ayı sonunda ABD Beyaz Saray sözcüsü tarafından artık amacın sadece Irak'ı silahsızlandırmak değil, bir rejim değişikliği meselesi haline geldiği ifade edilmiştir. 18 Mart 2003 tarihinde Bush Ulusa Sesleniş konuşması sırasında Saddam Hüseyin ve oğullarına Irak'ı terk etmek üzere kırk sekiz saat verildiğini, aksi durumda askeri operasyonun başlatılacağını açıklamıştır. Bu ultimatoma Irak tarafından reddedilmiştir.³¹⁴

20 Mart 2003 tarihinde ABD ve İngiltere "Irak'a Özgürlük Operasyonu" adı altında Irak'a karşı kapsamlı bir müdahale başlatmışlardır. Aynı gün ABD ve İngiltere başlattıkları müdahaleyi BMGK'ya bildirmişlerdir. İngiltere, Irak'ın silahsızlandırılmasına yönelik BMGK kararlarını uyguladığını, ABD ise 687 sayılı karardaki ateşkesin ortadan kalkmasının 678 sayılı kararı canlandırdığını ve yetkisini de bu karara dayanarak kullandığını iddia etmiştir. BMGK kararları üzerinden yaratılan bu dayanaklara ek olarak ABD, Irak'ta kitle imha silahları bulunmasının yarattığı tehdit karşısında kendisinin ve uluslararası toplumun meşru müdafaa hakkı olduğunu da vurgulamıştır.³¹⁵

BMGK tarafından alınan 28 Mart 2003 tarihli 1472 sayılı karar, müdahale başladıktan sonra alınan ilk karardır. Bu kararda ABD ve müttefiklerinin "işgal güçleri" olarak anılmış olması Irak müdahalesinin BM tarafından hukuka aykırı kabul edildiğinin göstermektedir. Karara göre işgal güçleri tarafından sivil halkın korunması, yiyecek ve ilaç temin edilmesi gerekmektedir. Ayrıca karar, Irak'ın kendi kaderini tayin ve doğal kaynaklarını kontrol etme haklarını vurgulayarak egemenlik hakkı ve toprak bütünlüğüne işaret etmektedir.³¹⁶ Böylece işgal güçlerinin bölgedeki olası savaş sonrası planlarına karşı da bir kalkan oluşturulmaya çalışılmıştır.

2 Mayıs 2003'te ABD Başkanı Bush tarafından savaşın sona erdiği ilan edilmiştir. BMGK tarafından 22 Mayıs 2003 tarihinde alınan 1483 sayılı karar, bir taraftan BM hukuk sisteminin korunması ve devletlerin de bu hukuk sistemine uygun davranması gerektiğini belirtirken, diğer taraftan ABD ve müttefikleri tarafından

³¹⁴ Özer, a.g.e., s. 183.

³¹⁵ Funda Keskin, "Irak Savaşı ve Uluslararası Hukuk", **Hukuk ve Adalet Dergisi**, Sayı 1, Ocak-Mart 2004, s. 13'ten aktaran Özer, a.g.e., s. 185.

³¹⁶ Göztepe, a.g.e., s. 88.

Irak'ta yaratılan fiili durumu tanımaktadır. Burada en dikkat çekici kısım ABD ve müttefiklerinin “otorite” kabul edilmesidir. Buna göre Irak'ta bulunan ya da ileride bulunacak olan tüm devlet güçleri de bu otoriteye bağlı hareket edecektir. Böylece BM savaş sonrasında Irak'ta sadece gözlemci rolü üstlenmiştir. BM'nin işgal güçleri karşısında en büyük yetkisi 1483 sayılı kararın uygulanmasına yönelik düzenli rapor vermelerini tavsiye etmek olmuştur.³¹⁷ Irak müdahalesi, başlayış şekli ve bitişinden sonra yaşananlarla BM'nin işlevine yönelik sorgulamaların artmasına yol açmıştır.

2003 yılında düzenlenen Irak müdahalesinin hukuka uygun olduğunu savunanların bir kısmı BMGK kararlarını, bir kısmı BM Antlaşması kapsamındaki meşru müdafaa hakkını temel almışlardır. Bu müdahaleyi önleyici vuruş olarak yorumlayan ve bunu da yine meşru müdafaa hakkı ile birleştirerek yorumlayanlar da vardır. Fakat görüldüğü üzere müdahaleden önce ve sonra Irak'ta ABD'ye karşı silahlı saldırı hazırlığı yapıldığı yönünde herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Böyle kanıtlar bulunmuş olsaydı dahi gerçekleşecek müdahale, önleyici meşru müdafaa sayılabilirdi ki bu yöntem de BM Antlaşması'nda tanımlanan meşru müdafaa hakkına aykırıdır.³¹⁸ Ayrıca BMGK tarafından alınan kararların hiçbirinde böyle bir müdahale için yetkilendirme de bulunmamaktadır. Irak müdahalesi BM hukuk sistemi içinde hiçbir yasal dayanağa sahip değilken gerçekleştirilmiştir.

B. İnsancıl Müdahale Kavramı Çerçevesinde ABD Müdahaleciliği

ABD müdahaleciliğini ve 11 Eylül sonrası gerçekleşen Afganistan ve Irak müdahalelerini insancıl müdahale ya da koruma sorumluluğu çerçevesinde değerlendirebilmek için Bush Doktrini'ni de incelemek gerekir. Bu belge hem Afganistan müdahalesinin dayanaklarını içermekte, hem de Irak müdahalesinin kapısını aralamaktadır.

Amerikan strateji pratiklerini düşündüğümüz zaman ABD diplomasisi her zaman bir yanda sert, diğer yanda makul sayılabilecek iki dil kullanmıştır. Sırasıyla Amerikan ulusal ve uluslararası gücünün ifadesi olan bu iki sesin birlikteliğine 2002

³¹⁷ Göztepe, a.g.e., 88-89.

³¹⁸ Yapıcı, a.g.e., s. 39.

tarhli Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesinde rastlanmaktadır. Nitekim hegemonyanın hayata geçirilmesi de tam olarak böyle bir iki sesliliğe ihtiyaç duymaktadır.³¹⁹

11 Eylül'ün hemen ertesinde gerekleŖen Afganistan müdahalesinin dayanaklarını ifade eden ve yeni ulusal -ve bunun yanında uluslararası- güvenlik algısını ortaya koyan Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi dünyayı hem güvenli bir yer haline getirmeyi hem de iyileŖtirmeyi hedeflemektedir. ABD dıŖ politikasının 11 Eylül'e cevabı niteliği taŖıyan bu belge, politikalarda ve uluslararası sisteme yaklaŖımdaki deęiŖiklikleri ortaya koymaktadır. George W. Bush'un dıŖ politika yaklaŖımını oluŖturan ilkelerin gerekleŖmesinde bir tür yol haritası çizen belgede, Afganistan müdahalesinin gerekçeleri ortaya konularak müdahalenin gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Terörizmin cezalandırılması adına uluslararası bir misyon edinen ABD BaŖkanı, yeni dünyada barıŖ ve güvenliğe giden yolun müdahaleden geçtiğini vurgulamaktadır.³²⁰

Bütünsel bakıŖ açısıyla ele alındığında belgenin, uluslararası hukuk alanında tartıŖmalı olan birbirine bağlı üç farklı doktrin içerdiğini söyleyebiliriz. Terörist örgütlere ve bunları koruyan devletlere karŖı gerekleŖtirilecek tek taraflı saldırılar, tek taraflı önleyici meŖru müdafaa ve tek taraflı insancıl müdahale doktrinlerinin³²¹ her biri belge boyunca eŖitli dayanak noktaları ile meŖrulaŖtırılmaktadır. Her ne kadar BM AntlaŖması'nda ve uygulamalarında yeri olmadığı gerekçesiyle sıkça tartıŖılan konu önleyici meŖru müdafaa olsa da, belgede tek taraflı insancıl müdahalelerin önünü açan ibareler de dikkat çekicidir. VatandaŖlarının insan haklarını ihlal eden rejimlere odaklanması da terörizme karŖı savaŖın bir parçası olarak ele alınmakta ve rejim deęiŖiklięine yönelik müdahaleler meŖrulaŖtırmaya alıŖılmaktadır.

İnsancıl müdahalenin baŖlı baŖına bir kavram olarak dahi hukuka uygunluğu tartıŖılırken gerekleŖtirilen herhangi bir müdahalenin insancıl müdahale kapsamında değerlendirilip değerlendirilemeyeceğini açıklamak oldukça güçtür. Fakat kavrama

³¹⁹ Anderson, "G ve Rıza", 2003, s. 54-55.

³²⁰ Arif BaębaŖloęlu, "ABD-BM İliŖkisi erevesinde Afganistan Operasyonu", **Asya-Avrupa Dergisi**, Mart 2005, s. 89.

³²¹ Yapıcı, a.g.e., s. 21-40.

ilişkin farklı düşünürler ve akademisyenlerin bakış açıları birleştiğinde birtakım ortak unsurlara ve buna bağlı olarak gerçekleştirilecek bir insancıl müdahalenin hukuki olmasa da meşru kabul edilebilmesini sağlayacak ölçütlere de rastlamak mümkündür. Aynı zamanda bu kavram üzerindeki tartışmaların içinden çıkılması zor durumlar yaratması ve kötüye kullanımının artması sonucu kavramın koruma sorumluluğuna dönüştürülmesine yönelik girişim de önemli bir gelişmedir. 11 Eylül sonrası ABD müdahaleciliğini insancıl müdahale kavramı çerçevesinde değerlendirirken kavramı tanımlayan temel unsurlar ve meşruiyet ölçütleri üzerinden gitmekte fayda vardır. Nitekim ABD'nin Afganistan ve Irak'a karşı gerçekleştirdiği müdahalelerde bazı insancıl gerekçeler sunması, özgürlük götürme vaadinde bulunması bu örneklerin insancıl müdahale açısından incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

Bir müdahalenin insancıl müdahale kabul edilebilmesi için öncelikle bir devletin içinde geniş çaplı ve yaygın insan hakları ihlallerinin yaşanıyor olması, müdahalede bulunacak tarafın amacının da bu ihlalleri durdurmak ya da engellemek olması gerekmektedir. Müdahale bir devlet, devletler grubu ya da uluslararası örgüt tarafından gerçekleşmeli ve kuvvet kullanımı ya da kuvvet kullanma tehdidi içermelidir. Bu durumda diğer unsurların mevcut olduğunu düşünsek bile, müdahalenin amacı konusunda 11 Eylül sonrasında yaşanan müdahaleler tartışmalıdır. Çünkü gerçekleşen bir müdahalenin gerçekten insancıl amaçlarla gerçekleşip gerçekleşmediği önemli bir sorundur. Amaç yalnızca insan hakları ihlallerini engellemek ve vatandaşları korumak olmalıdır. Aksi halde devletlerin ulusal çıkarları için insancıl durumların bahane edildiği müdahale biçimleri doğacaktır. Bu konuda koruma sorumluluğu kavramı çerçevesinde daha net ifadelerle yer verilerek insancıl gerekçelerin neler olduğu açıklanmıştır. Bu gerekçeler arasında politik özgürlükler yer almadığı için Irak'ta uygulandığı gibi demokrasi götürmek ve terörizme karşı savaş koruma sorumluluğu olarak değerlendirilemeyecektir.³²²

ABD, Afganistan müdahalesini 11 Eylül'ün hemen ertesinde saldırılara cevaben gerçekleştirmiştir. Burada da en önemli dayanağı meşru müdafaa hakkı olmuştur. Her şeyden önce insancıl müdahale tam da tanımı gereği meşru müdafaa

³²² Evans, a.g.e., s. 714.

hakkının kapsamına girmemektedir. Çünkü insancıl müdahalede saldırıya uğrayanlar kuvvet kullanan devletin değil, müdahalede bulunan devletin vatandaşları olmalıdır. Burada kavramı ve BM Antlaşması 51. maddede tanımlanan meşru müdafaa hakkını geniş yorumlayanları ise ayrı tutmak gerekir. Buna göre bir ülkede yaşanan insan haklarının geniş çaplı ihlali dünya barışını tehdit ettiği takdirde müşterek bir meşru müdafaa mümkün olmalıdır. Fakat bu koşul altında dahi hem müşterek hareket etmenin vurgulanması, hem de ABD'nin müdahaleye başlarken öncelikli amacının insancıl gerekçeler olmaması önemlidir.

ABD'nin Irak müdahalesinin kitle imha silahlarının tehdidi savıyla başlatılmasının da insancıl müdahale ve koruma sorumluluğu kapsamında değerlendirilemeyeceğini söyleyebiliriz. ABD'nin kitle imha silahları konusunda yanılması ve BMGK kararı olmadan müdahaleyi başlatmış olması, müdahaleye meşru bir dayanak aramasını da beraberinde getirmiştir. Zaman içinde Irak'taki varlığını insancıl nedenlere bağlama eğilimi göstermiş, Saddam tarafından Şii ve Kürt bölgelerinde uygulanan Sünni milliyetçi politikanın koruma sorumluluğunu canlandırdığını iddia etmiştir. Bu bağlamda ABD'nin geçmişe yönelik bir sorunu koruma sorumluluğu kapsamında değerlendirmesi uygun görünmemektedir.³²³ ABD yaşadığı meşruiyet krizini müdahale sırasında ve sonrasında müdahaleyi uluslararası toplum nezdinde haklılaştırma girişimleriyle atlarmaya çalışmıştır.

İnsancıl müdahalenin temel unsurlarının yanı sıra meşruluğunu sağlayan ölçütleri de hatırlamak gerekir. Hakları ihlal edilen vatandaşların uluslararası toplumdaki yardım talep etmesi, tüm barışçıl yöntemler denendikten sonra müdahaleye son çare olarak başvurulması, müdahalenin geçici olması, orantılılık ilkesine uyması, çok taraflılık esasında gerçekleşmesi ve müdahale kararının yetkili bir birim tarafından verilmiş olması gerekmektedir. Bu ölçütler koruma sorumluluğu kavramı tanımlanırken de korunmuştur.

Bu ölçütler üzerinden 11 Eylül sonrası ABD müdahaleciliği incelendiğinde Afganistan ve Irak örneğinde her iki devletin de vatandaşları tarafından herhangi bir yardım çağrısı olduğunu söyleyemeyiz. Her iki müdahalede de öncelikli olarak tüm

³²³ Bilgin Aytac, a.g.e., s. 274.

barışçıl yöntemlerin denendiğine de şahit olunmamıştır. Özellikle Afganistan müdahalesi oldukça hızlı gerçekleşmiştir. İnsancıl müdahalenin zaman sınırlamasına yönelik şartı olan geçicilik, insan hakları ihlalleri durdurulup sorun çözüldüğünde müdahaleci tarafın ilgili devletin egemenlik sınırlarından çekilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Oysa her iki örnekte de demokrasi ve özgürlük götürme şiarı ile devletin topraklarında müdahale sonrası ABD'nin varlığını devam ettirdiğini söyleyebiliriz. Orantılılık ilkesi gereğince müdahalenin yer ve kuvvet bakımından sınırlı olması gerekmektedir. Aksi halde asıl hedef insani krizin çözümlenmesi değil, devletin egemenliği yok sayılarak işgal edilmesi olacaktır. Bu müdahalelerde bölgede yaşanan ağır can kaybı ve maddi hasar, müdahaleyi insancıl olmaktan uzaklaştırmaktadır. ABD'nin Afganistan'da ve her ne kadar BM hukuk sistemi içinde kalmaya çalışsa da Irak'ta da çok taraflı hareket etmemesi de dikkat çekicidir.

İnsancıl müdahalenin meşruiyet ölçütlerinden sonuncusunun ise ayrı bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Uluslararası hukukun klasik yorumu açısından diğer tüm ölçütler yerine getirilmiş olsa dahi bu ölçütün yerine getirilmemesi bir insancıl müdahaleyi yasal dayanaktan ve meşruluktan uzaklaştıracaktır. Müdahale kararının yetkili bir birim tarafından verilmesi gerektiğine yönelik bu ölçüt günümüz uluslararası hukuk sistemi açısından BMGK'ya işaret etmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde ABD her iki müdahale kararında da BMGK yetkilendirmesi olmaksızın harekete geçmiştir. İnsancıl müdahalenin artan tek taraflı uygulamaları ve BMGK yetkilendirmesi ölçütünün yerine getirilmemesi gibi kötüye kullanımlar koruma sorumluluğu kavramını ortaya koyanları yetkili birimin BMGK olması konusunda daha hassas bir eğilim göstermeye itmiştir.

ABD, Afganistan müdahalesi sırasında görece bir meşruiyet yakalasa da Irak müdahalesinde devletlerin ve uluslararası toplumun rızasını kazanmak mümkün olmamıştır. Nitekim ABD, Irak müdahalesi öncesinde BMGK tarafından kuvvet kullanma yetkisi verildiğine dair daha açık bir karar alınması için mücadele etmiştir; fakat bu yetkilendirme kararı alınmayınca diğer BM kararlarına dayanılarak müdahale başlatılmıştır. ABD'nin bu müdahaleye başvururken gerçek anlamda çok taraflılık ilkesine uymaması, fakat aynı zamanda BM hukuk sistemi içinde kalma çabaları uluslararası toplumun rızasının yadsınamayacağını ortaya koymaktadır.

SONUÇ

Yirminci yüzyılın sonlarında dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan çatışmaların şiddetinin artması ve insan hakları ihlallerinin insancıl felaketlere dönüşmesi uluslararası bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Yaşanan krizler karşısında uluslararası toplumun ahlaki sorumluluğu sorgulanmaya başlamıştır. Bir yandan ulusal ve uluslararası güvenlik yaklaşımlarının değişimine, diğer yandan insan hakları rejiminin gelişimine tanıklık edilmiştir. Güvenlik algısı ve insan hakları giderek evrenselleşirken başvurulması kaçınılmaz olan insancıl müdahalenin de birtakım engellerden kurtarılmaya ihtiyaç duyduğu görülmüştür. Devlet egemenliği temelinde tanımlanan müdahale edilmezlik ilkesinin esnetilmesi, ulusal çıkara dayalı siyaset yerine uluslararası çıkara odaklanılarak salt insancıl amaçların dikkate alınması ve devletlerin tek taraflı müdahale uygulamalarından kaynaklanan sorunların ortadan kaldırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Yarım yüzyıl boyunca ikili blok yapılanması içinde gelişmiş devletler tarafından desteklenen otoriter rejimler, özellikle Soğuk Savaş dönemi sona erdiğinde ulusal, dinsel, etnik ve siyasi çatışmaların merkezi haline gelmiştir. İnsan hakları ve demokrasi sınavını geçemediği düşünülen ve başarısız olarak tanımlanan bu devletler, gelişmiş devletler tarafından tehdit olarak görülmüştür. Bu da geniş çaplı insancıl krizler karşısında uygulanan müdahaleleri beraberinde getirmiştir. Bu müdahalelerle söz konusu devletlerin özgürleşmesi, demokratik değerlerle beslenmesi ve sınırları içinde insani güvenliğin sağlanması hedeflenmiş görünse de uygulamaların başarısı tartışma konusudur. Bu bağlamda çalışma boyunca elde edilen bulgularla, insancıl müdahalenin salt insancıl amaçlar uğruna gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, uluslararası siyasetten arınmasının mümkün olup olmadığı, kim tarafından nasıl uygulanacağı yönündeki sorulara cevap aranmıştır. Tüm bulgulardan ve cevaplardan hareketle 11 Eylül sonrası Afganistan'a ve özellikle de Irak'a karşı uygulanan müdahalelerin insancıl müdahale örneği olup olmadığı değerlendirilmiştir.

Çalışma kapsamında öncelikle insancıl müdahalenin tarihsel kökenleri ve kavramsal çerçevesi üzerinde durulmuştur. İnsancıl müdahale, haklı savaş kuramı ile başlayan, uluslararası ceza mahkemelerinin kurulmasıyla devam eden, koruma

sorumluluğu kavramının oluşumuyla gelişen süreç içinde bütünlüklü bir yaklaşımla incelenmeyi gerektirmektedir. Bu bağlamda insanlık tarihinin en eski ilişki biçimlerinden biri olarak savaşlar sorgulanırken kuvvet kullanımına başvurmanın hangi koşullar altında haklı sayılacağı, haklı olsa bile nasıl sınırlandırılacağı tartışmalarından hareketle ortaya çıkan haklı savaş kuramı, insancıl müdahalenin tarihsel gelişimi incelenirken mercek altına alınan ilk dayanak noktası olmuştur. Doğal hukuk anlayışının hakim olduğu yüzyıllar içinde haklı savaş kuramı gelişirken savaş ahlakının doğması, savaşın siyasallaşması, devlet egemenliği ve müdahale edilmezlik ilkesinin gelişmesi ve uluslararası hukuk yaklaşımının oluşmasına tanıklık edilmiştir. Kuvvet kullanımının bir hak olarak değerlendirildiği dönem boyunca gelişimini sürdüren haklı savaş kuramından, doğal hukuk anlayışının yerini pozitif hukuk anlayışına bırakması ile birlikte öğretisi alanında vazgeçilmeye başlanmış, devletlerin uygulamalarına ve anlaşmalara dayalı bir savaş anlayışı benimsenmiştir. On dokuzuncu yüzyıldan itibaren kuvvet kullanımının sınırlandırılması ve kurallarının belirlenmesine yönelik girişimlerde bulunulmuştur. Bu konuda esas gelişme iki dünya savaşı deneyiminin ardından kurulan BM tarafından sağlanacaktır.

Çalışmanın ikinci aşamasını oluşturan, insancıl müdahalenin uluslararası hukuktaki yerinin değerlendirilmesi sırasında günümüz uluslararası hukukunun en önemli kaynaklarından biri olarak BM Antlaşması referans alınmıştır. BM Antlaşması çerçevesinde kuvvet kullanma ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunma açıkça yasaklanmıştır. Ayrıca devletlerin egemen eşitliği prensibinden hareketle içişlerine karışılmayacağı da belirtilmiştir. İnsancıl müdahale de tanımı itibarıyla kuvvet kullanma veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmaya dayalı olduğu için kavramın hukuka uygunluğuna ilişkin tartışmalar da kuvvet kullanma yasağının bir istisnası olup olmadığı noktasında başlamaktadır. Bir tarafta insancıl müdahalenin kuvvet kullanma yasağının sınırlarında esneklik yaratamayacağını düşünenler, diğer tarafta insani krizlerin uluslararası barışı tehdit ettiği gerekçesiyle insancıl müdahaleyi kuvvet kullanma yasağının bir istisnası olarak görenler yer almaktadır. İkinci görüşe göre devletlerin egemen eşitliği gereğince müdahale edilmezliklerinin bir sınırı vardır. Eğer vatandaşlarının haklarını ihlal edecek ve toplumun vicdanını sarsacak şekilde hareket ediyorsa bu durum o devletin iç işi olmaktan çıkacaktır.

İnsancıl müdahaleye meşruluk zemini sağlayan en önemli ölçüt BMGK yetkilendirmesi ile çok taraflı şekilde gerçekleşmesi olmakla beraber, BMGK mekanizmasında çıkan aksaklıklar ve beş daimi üyeye ait veto hakkı, bu sistemin ideal şekilde işletilmesine engel olmaktadır. Bu da devletlerin tek taraflı müdahalelerinin artmasına yol açmaktadır. Böylece insancıl müdahalenin gerçekten insancıl amaçlarla mı, yoksa müdahaleyi gerçekleştiren devletin çıkarları için mi gerçekleştiği konusunda şüpheler ortaya çıkmaktadır. Başvurulan bir müdahalenin insancıl olup olmadığı sorusu bir yana, müdahale edilenler dışında dünyanın pek çok yerinde yaşanan insani krizler karşısında devletlerin neden sessiz kaldığı da cevaplanması gereken diğer bir sorudur. İnsancıl müdahale her ne kadar yüksek ahlaki değerlere dayanan bir kavram gibi görünse de kötüye kullanıma ve keyfi davranmaya oldukça açıktır. Bu da müdahale kararının siyasetten arınmasının oldukça zor olduğunu ortaya koymaktadır.

Müdahaleye sadece insancıl amaçlarla ve siyasetten arındırarak başvurmanın mümkün olup olmadığının teorik olarak incelenmesinin yanında pratik katkı da sağlamak üzere çalışma kapsamında Soğuk Savaş dönemi ve sonrasında yaşanan müdahaleler BM Antlaşması ve insancıl müdahale kriterleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Bu dönemde insancıl açıdan sırasıyla dolaylı ve doğrudan kabul edilebilecek müdahalelere tanıklık edilmiştir. 11 Eylül öncesinde yaşanan bu müdahaleler arasında çalışma konusu itibarıyla en önemlisi 1991 yılında gerçekleşen Irak müdahalesidir. Bu müdahale, 2003 yılında gerçekleşen müdahalenin arka planı hakkında fikir vermesi açısından dikkate değerdir. 1991 yılında Irak'ta uygulanan uçuş yasağı, güvenli bölgelerin oluşturulması ve 688 sayılı kararla birlikte gerçekleştirilen müdahalenin insancıl müdahale tarihinde bir dönüm noktası oluşturması önemlidir. Bu karar açık bir şekilde kuvvet kullanımına işaret etmemesine rağmen müdahalenin Irak'ın toprak bütünlüğünü tehdit etmemesi ve rejim değişikliğine yol açmaması nedeniyle uluslararası toplum tarafından onaylandığını söyleyebiliriz. Ancak müdahale sürecinde bölgedeki Kürt halkın otoriter rejimden korunmasına karşılık Şii halkın ayaklanma girişimlerinin şiddet uygulanarak bastırılması ve göçe zorlanması karşısında kayıtsız kalınmış olması müdahalenin insancıl boyutunu eleştirilere maruz bırakmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son aşamasında, ilk iki bölümde tarihsel, kavramsal ve hukuksal olarak incelenen insancıl müdahale kavramının 11 Eylül sonrasında ABD öncülüğünde uygulanan müdahalelerle ilişkisi değerlendirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönüşüm yaşayan ABD güvenlik ve dış politika yaklaşımı özellikle 11 Eylül sonrasında yeniden tanımlanmıştır. Güvenlik kavramının küreselleşmesiyle birlikte devlet merkezli tehdit algısı yerini devlet ötesi tehlikelere bırakmıştır. Soğuk Savaş boyunca kendini Sovyet tehdidi ve komünizm tehlikesi üzerinden tanımlayan ABD için Soğuk Savaş sonrası dönem bir yandan zafer, bir yandan da büyük bir meşruiyet krizidir. Ancak 1990'lı yıllar boyunca demokratik barış, özgürlük, adalet ve insan hakları savunusuyla gerektiğinde müdahaleye de başvurarak meşruiyetini sürdürmeye çabalamıştır. ABD'nin kuruluşundan günümüze gelen özgüven duygusuna ve seçilmiş halk olduğu düşüncesine dayanan siyasal felsefe, dış politik kültürünü, güvenlik algısını ve dış politika yaklaşımını etkilemektedir. Soğuk Savaş sonrası ABD'nin yaşadığı tehdit boşluğu da kaynağını bu siyasal felsefeden alan demokrasi ve özgürlüğün savunuculuğu misyonu ile doldurulmaya çalışılmıştır.

ABD asıl ihtiyacı olan dayanağa ise 11 Eylül sonrası kavuşmuştur. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin iç ve dış politikası ve güvenlik stratejisi değişmiştir. Terörizme karşı açıkça savaş ilan edilmiş ve artık ABD için terörizm tehlikesi karşısında dünya, ABD'nin yanında yer alanlar ve terörizmi destekleyenler olmak üzere ikiye ayrılmıştır. ABD'nin değişen güvenlik ve dış politika algısı çerçevesinde ortaya konulan 2002 tarihli Ulusal Güvenlik Stratejisi belgesi yeni dönemin yeni yaklaşımlarını içermektedir. Belgede 11 Eylül sonrası Afganistan'a karşı gerçekleştirilen müdahalenin dayanaklarını, Irak'ta gerçekleşecek olan müdahalenin ise ipuçlarını bulmak mümkündür. Belgede, teröristler ve serseri devletler düşman ilan edilmiş, kitle imha silahları tehdidi karşısında güvenliğin sağlanması gerektiği vurgulanmış, önleyici meşru müdafaa hakkı tanımlanmış ve müttefiklerin desteği ile müdahale gerçekleştirilmesinin önü açılmıştır.

Söz konusu ulusal güvenlik stratejisi açıklanmadan önce gerçekleştirilen Afganistan müdahalesinde meşru müdafaa hakkına dayanarak görece bir meşruluk yakalayan ABD için Irak müdahalesi devletlerin ve uluslararası toplumun onayını kazanmasının mümkün olmadığı bir uygulama olarak tarihe geçmiştir. ABD Irak'ta

müdahaleye başvurma sürecinde meşruluğunu sağlayabilmek için BM hukuk sistemi içinde kalmaya çabalamıştır; fakat yetkilendirme kararı çıkmayınca diğer BM kararlarına dayanarak müdahaleyi başlatmıştır. Bu müdahale, devlet odaklı bakış açısının ve ulusal çıkarın insani ve ahlaki değerlerin önüne geçtiği gerekçesiyle eleştirilmektedir. Irak'ta yaşanan 1991 ve 2003 tarihli iki müdahale de bölgede insan güvenliğinin sağlanması noktasında başarılı olamamıştır. Müdahalelerin sonuçları bakımından değerlendirildiğinde, bu müdahalelerde, özellikle de 2003 müdahalesinde insancıl amaçlara dayanma konusunda uluslararası toplumda fikir birliği yaratılamamış, müdahaleler çıkar odaklı görünümünü korumuştur. Müdahale sona erdiğinde müdahale eden devletin bölgeden çekilmemesi ve askerlerinin bölgedeki varlığını uzun yıllar koruması, siyasal, sosyal ve insani anlamda güvenliğin sağlanamamış olması Irak'ta yaşanan müdahalelerin insancıl açıdan başarısızlığına işaret etmektedir.

11 Eylül sonrası ABD müdahaleciliğinin örnekleri olarak Afganistan ve Irak müdahalelerinin her ikisinin de BMGK yetkilendirmesi olmaksızın gerçekleşmiş olması, Afganistan'da meşru müdafaa, Irak'ta ise önleyici meşru müdafaa hakkına yaslanması, her iki müdahale başlatılırken de öncelikli söylemlerin insani nedenler olmaması, müdahale sonrası bölgede insan güvenliğinin sağlanamaması, bu müdahalelerin gerçek birer insancıl müdahale örneği olarak kabul edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. 11 Eylül öncesi insancıl müdahale örneklerinde müdahale eden tarafı uluslararası toplumun aktörleri oluşturmaktadır ve müdahalenin hedefinde yardıma ihtiyacı olan insanların güvenliğini sağlamak vardır. Oysa 11 Eylül sonrası gerçekleşen bu iki müdahale örneğinde müdahale tek taraflı şekilde gerçekleşmiş ve müdahalenin hedefi de otoriter rejimleri ortadan kaldırmak olmuştur. Bu iki müdahale örneğinde görüldüğü gibi küresel terörizmin etkisiyle müdahale uygulamaları insancıl olmaktan çıkıp önleyici olmaya yönelmiştir.

Uluslararası müdahale uygulamalarına paralel şekilde insancıl müdahale kavramının istismara açık doğası nedeniyle ortaya çıkan ve 2001 yılında ICISS raporunda yer alan bir kavram olarak koruma sorumluluğu, insancıl müdahalenin dönüşümü açısından önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Devlet egemenliğinin dokunulmazlığının yaşadığı kırılma, insancıl müdahalenin bir hak

değil, sorumluluk olduğu yaklaşımının benimsenmesi ile gerçekleşmiştir. Bu raporda müdahalelerin istisnai rolüne dikkat çekilmiş, en son çare olarak başvurulacak çözüm yöntemi oldukları belirtilmiştir. Bu kavramın, üzerinde yapılan birtakım değişikliklerle de olsa 2005 BM Dünya Zirvesi Sonuç Belgesi'nde yer alması görece bir başarı yaratmıştır; ancak gerçek bir başarının sağlanabilmesi için bu kavramın uluslararası toplumun tüm aktörleri tarafından kabul görmesi gerekmektedir.

Günümüzde bir yandan yaşanan insani krizler karşısında uluslararası toplumun ahlaki sorumluluğu olduğu inancı pekişmekte, diğer yandan uluslararası hukuk sisteminin yetersizlikleri nedeniyle insan hakları ihlallerine son vermek için girişilecek müdahalenin gerçekliğine ve samimiyetine yönelik kuşkular artmaktadır. Bu çelişkinin ortadan kaldırılabilmesi ve insancıl müdahale uygulamalarının önündeki siyasi engellerin aşılabilmesi için ulusal ve uluslararası politikaların insan hakları rejimine daha fazla ağırlık vermesi, uluslararası yargı sisteminin güçlendirilmesi, BM içinde ve BM Antlaşması çerçevesinde ciddi bir yapılanma sürecine gidilmesi gerekmektedir. Müdahaleye başvurmanın hak değil insancıl krizler karşısında bir sorumluluk olduğu yönündeki algının gelişmesi için medya kuruluşlarına, sivil topluma ve başta BM olmak üzere uluslararası örgütlere büyük görev düşmektedir.

KAYNAKÇA

- Acet, Gül Seda : “Uluslararası Hukukta Teamül Olarak İnsani Müdahale”, **International Journal of Academic Value Studies (JAVStudies)**, Cilt 3, Sayı 13, 2017, (Çevrimiçi) http://www.javstudies.com/Makaleler/475827705_490-Gül_Seda_ACET_445-453.pdf 25.07.2019.
- Ağaoğulları, M. Ali : **İmparatorluktan Tanrı Devletine**, Ankara, İmge ve Köker, Levent Kitabevi, 2006.
- Ağır, Bülent Sarper : “Bush Doktrini: Küresel Bir Hegemonik İstikrar Arayışı mı?”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 12, Kış 2006-2007.
- Akçay, Engin ve Akbal, Özdemir : “ABD Güvenlik Politikasında Söylem ve Pratik”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 11, Sayı 22, 2013.
- Anderson, Perry : “Enternasyonalizm”, **New Left Review 2002 Türkiye Seçkisi**, Çev. Derya Kömürcü, İstanbul, Everest Yayınları, 2003.
- Anderson, Perry : “Güç ve Rıza”, **New Left Review 2002 Türkiye Seçkisi**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Everest Yayınları, 2003.
- Aral, Berdal : “Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik”, **Analiz**, SETA Yayınları, Sayı 72, Eylül 2013.
- Aral, Berdal : “Egemenlik ve İnsan Hakları Açısından Küreselleşme ve Uluslararası Hukuk”, **Akademik Araştırmalar Dergisi**, Sayı 24, 2005.
- Aral, Berdal : **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**, Ankara, Siyasal Kitapevi, 1999.

- Armaoğlu, Fahir : **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)**, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2006.
- Arsava, Füsün : “Egemenlik ve Koruma Sorumluluğu”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 15, Sayı 1, 2011.
- Asgarov, Hafız : **Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- Ataman, Muhittin ve Gökcan, Özcan : “Bush Dönemi Amerikan Dış Politikası: Bir Aşırı-Yayılmacılık Denemesi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, 2012.
- Aytoğu, Çağatay O. : **Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararları Doğrultusunda İnsani Müdahale**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.
- Bağbaşıoğlu, Arif : ABD-BM İlişkisi Çerçevesinde Afganistan Operasyonu”, **Asya-Avrupa Dergisi**, Mart 2005.
- Bainton, Roland H. : **Christian Attitudes Toward War and Peace: A Historical Survey and Critical Re-evaluation**, New York, Abingdon Press, 1960.
- Baylis, John : “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008.
- BBC : “Başkan Bush'un 11 Eylül'de Ulusa Seslenişi”, 6 Eylül 2011, (Çevrimiçi) https://www.bbc.com/turkce/multimedya/2011/09/110906_vid_bush_two 19.11.2019.

- Bellamy, Alex J. : “Leagality of the Use of Force Against Iraq”, **Melbourne Journal of International Law**, Cilt 4, Sayı 2, 2003.
- Bellamy, Alex J. : “Responsibility to Protect or Trojan Horse? The Crisis in Darfur and Humanitarian Intervention after Iraq”, **Ethics & International Affairs**, Cilt 19, Sayı 2, 2005.
- Bellamy, Alex J. : “Whither the Responsibility to Protect? Humanitarian Intervention and the 2005 World Summit”, **Ethics & International Affairs**, Cilt 20, Sayı 2, 2006.
- Bilgin Aytaç, Gizem : **Üçüncü Dünya Güvenliği ve İnsani Müdahale: İnsan Güvenliğinden Irak Müdahalesine Eleştirel Güvenlik Yaklaşımları**, İstanbul, Dezanj Yayınları, 2014.
- Birdişli, Fikret : “Birleşmiş Milletler (BM)’in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 3, Sayı 11, Bahar 2010.
- Buchanan, Allen : “Reforming the International Law of Humanitarian Intervention”, **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas**, Der. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Buzan, Barry : “Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 18, Yaz 2008.
- Büyükbaş, Hakkı ve Atıcı, Nilgün : “Liberal Demokratik Barış Kuramı: Eleştirel Bir Değerlendirme”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 40, Haziran-Aralık 2012.

- Byers, Michael ve Chesterman, Simon : “Changing the Rules About Rules? Unilateral Humanitarian Intervention and the Future of International Law”, **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas**, Der. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Coates, Anthony J. : **The Ethics of War**, Manchester, Manchester University Press, 1997.
- Chesterman, Simon : **Just War or Just Peace: Humanitarian Intervention and International Law**, New York, Oxford Press, 2001.
- Çolakoğlu, Selçuk : “Asya Pasifik’te Amerika: ABD’nin Batı’ya Açılma Macerası”, **Doğu Batı**, Cilt 8, Sayı 32, 2005.
- Danish Institute of International Affairs : **Humanitarian Intervention**, 1999, (Çevrimiçi) https://www.diiis.dk/humanitarian_intervention_1999.pdf 13.11.2019.
- Demirbaş, Çağrı E. : “Haklı Savaş Öğretisinin Fikri Temelleri Üzerine Bir İnceleme”, **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 31, Sayı 4, 2017.
- Dönmez, Suat : “Kuvvet Kullanma Kapsamında Ön Alıcı ve Önleyici Saldırı Kavramları”, **Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 3, 2017.
- Ereker, Fulya A. : “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 1, Sayı 3, Güz 2004.
- Erhan, Çağrı : “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt 56, Sayı 4, 2001.

- Erhan, Çağrı : “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Güvenlik Algılamaları”, **Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye**, Der. R. İnanç ve H. Taşdemir, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2002.
- Evans, Gareth : “From Humanitarian Intervention to the Responsibility to Protect “, **24 Wisconsin International Law Journal**, 2006-2007.
- Fırat, Melek : “Yunanistan’la İlişkiler”, **Türk Dış Politikası Cilt 1: 1919-1980**, Ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- Gowlland-Debbas, Vera : “The Limits of Unilateral Enforcement of Community Objectives in the Framework of UN Peace Maintenance”, **European Journal of International Law**, Cilt 11, Sayı 2, 2000, (Çevrimiçi) <http://ejil.org/pdfs/11/2/531.pdf> 10.07.2019.
- Gözen Ercan, Pınar : **Debating the Future of the ‘Responsibility to Protect’: The Evolution of a Moral Norm**, Londra, Palgrave Macmillan, 2016.
- Gözen Ercan, Pınar : “İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P”, **Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, 2015.
- Göztepe, Ece : “Amerika’nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye’nin Bu Savaşa Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da “Haklı Savaş”ın Haksızlığı Üzerine” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2004, (Çevrimiçi) <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/455/5135.pdf> 10.04.2019.

- Graham, Malbone W. : “Humanitarian Intervention in International Law as Related to the Practice of the United States”, **Michigan Law Review**, Cilt 22, Sayı 4, 1923-1924.
- Grotius, Hugo : **Savaş ve Barış Hukuku**, Çev. Seha L. Meray, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.
- Gülboy, Burak S. : “Pax Britannica’dan Pax Americana’ya?”, **Kartal’ın Kanat Sesleri, ABD Politikasında Yeni Yönelimler ve Dünya**, Ed. Toktamış Ateş, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2004.
- Hehir, Aidan : **Hollow Norms and the Responsibility to Protect**, Londra, Palgrave Macmillan, 2019.
- Hancılar, Özhan : “Uluslararası Hukukta İnsani Müdahale”, **Çankaya University Journal of Law**, Cilt 7, Sayı 2, Şubat 2011.
- Hilpold, Peter : “Humanitarian Intervention: Is There a Need for a Legal Reappraisal”, **European Journal of International Law**, Cilt 12, Sayı 3, 2001, (Çevrimiçi) <http://ejil.org/pdfs/12/3/1527.pdf> 31.03.2019.
- Holzgrefe, J. L. : “The Humanitarian Intervention Debate”, **Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas**, Der. J. L. Holzgrefe ve Robert O. Keohane, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
- Hoş, Hasan Serdar : **Haklı Savaş ve İnsancıl Hukuk**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

- ICISS : **The Responsibility to Protect: The Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty**, Ottawa, International Development Research Center, 2001.
- Kakışım, Can : “Liberalizm Çağında Barış Çalışmaları ve Demokratik Barış Vizyonu: Teorik Bir İnceleme”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 50, Temmuz-Aralık 2017.
- Kalkavan Taslaman, Feryal : **Geçmişten Günümüze “Haklı Savaş” Kavramının Yorumu**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Karakaya, İskender : **11 Eylül 2001 Sonrası ABD’nin Değişen Güvenlik Algılamaları ve Politikaları**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Kardaş, Şaban : “Humanitarian Intervention: The Evolution of the Idea and Practice”, **Journal of International Affairs**, Cilt 6, Sayı 2, 2001.
- Kaya, İbrahim : “11 Eylül Saldırıları ve Sonrası: Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale”, **Stratejik Analiz**, Sayı 19, 2001.
- Keskin, Funda : “BM ve Kuvvet Kullanma”, **Avrasya Dosyası - BM Özel**, Cilt 8, Sayı 1, İlkbahar 2002.
- Keskin, Funda : “İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı 12, Kış 2006-2007.

- Keskin, Funda : **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, 1998.
- Kissinger, Henry : **Amerika'nın Dış Politikaya İhtiyacı Var mı?**, Çev. Tayfun Evyapan, Ankara, ODTÜ Yayıncılık, 2002.
- Köchler, Hans : "Humanitarian Intervention in the Context of Modern Power Politics", **Studies In International Relations XXVI**, Viyana, International Progress Organization, 2001.
- Lewy, Guenter : "The Case for Humanitarian Intervention", **Orbis**, Cilt 37, Sonbahar 1993.
- Mattox, Jhon M. : **Saint Augustine and the Theory of Just War**, New York, Continuum, 2006.
- Merriam, John J. : "Kosovo and the Law of Humanitarian Intervention", **Case Western Reserve Journal of International Law**, Cilt 33, Sayı 1, Kış 2001.
- Moller, Bjorn : "Kosovo and Just War Tradition", **CPRI Working Papers**, Copenhagen Peace Research Institute, 2000.
- Murphy, Sean D. : **Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving Order**, Philadelphia, University of Philadelphia Press, 1996.
- Orallı, Levent Ersin : "Uluslararası Hukukta ve BM Sisteminde Askeri Müdahale Olgusu", **Tesam Akademi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, 2014.

- Özer, Hüseyin : **11 Eylül Sonrası ABD Müdahaleciliği ve BM Sistemi Temelinde Uluslararası Hukuk**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.
- Özkan, Ayşe : “Uluslararası Hukukta Birleşmiş Milletler ve Afganistan Operasyonu”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 23, Sayı 1, İlkbahar 2002.
- Pattison, James : “Legitimacy and Humanitarian Intervention: Who Should Intervene?”, **The International Journal of Human Rights**, Cilt 12, Sayı 3, 2008.
- Pekyardımcı, Elif B. : **İnsancıl Müdahale Kavramı ve Kosova Sorunu**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Sak, Yıldırım : “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 11, Sayı 44, 2015.
- Sandıklı, Atilla ve Kaya, Erdem : “Uluslararası İlişkiler Teorileri ve Barış”, **Teoriler Işığında Güvenlik Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri**, Ed. Atilla Sandıklı, İstanbul, BİLGESAM Yayınları, 2012.
- Sümer, Gültekin : “Amerikan Dış Politikasının Kökenleri ve Amerikan Dış Politik Kültürü”, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 5, Sayı 19, Güz 2008.
- Şenel, Alâeddin : **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.

- Şener, Bülent : “Uluslararası İlişkilerde Hegemonya Olgusu ve ABD Hegemonyasının Siyasal ve Kültürel Kaynağı: ‘Amerikan İstisnacılığı’ ya da ‘Açık/Kaçınılmaz Yazgı’”, **The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS)**, Sayı 26, Yaz 2014.
- Tarhanlı, Turgut : “Kuvvet Kullanma, Meşruiyet ve Hukuk”, **Anayasa Yargısı**, Ankara, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Sayı 50, 2003.
- Taşdemir, Fatma : “Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 2, Sayı 5, 2006.
- Taşdemir, Fatma : **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Ülkeleri Dışında Münferiden Kuvvete Başvurma Yetkisi**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Telli, Azime : “İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram”, **Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 1, 2012.
- Tekin, Segah : “İnsanî Müdahale Kavramı ve Libya’nın Geleceği”, **SDE Analiz**, Nisan 2011.
- Türkmen, Füsun : “ABD’nin Dış Politikası: Devamlılık ve Değişim”, **Doğu Batı**, Cilt 8, Sayı 32, 2005.
- Türkmen, Füsun : “Cyprus 1974 Revisited: Was It Humanitarian Intervention?”, **Perceptions**, Kış 2005.
- Türkmen, Füsun : **İnsan Haklarının Yeni Boyutu: İnsancıl Müdahale**, İstanbul, Okumuş Adam Yayınları, 2006.

- United Nations Security Council : **Resolution 307 (1971)**, 21 Aralık 1971, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/307> 18.11.2019.
- United Nations Security Council : **Resolution 688 (1991)**, 5 Nisan 1991, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/688> 18.11.2019.
- United Nations Security Council : **Resolution 743 (1992)**, 21 Şubat 1992, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/743> 18.11.2019.
- United Nations Security Council : **Resolution 770 (1992)**, 13 Ağustos 1992, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/770> 18.11.2019.
- United Nations Security Council : **Resolution 794 (1992)**, 3 Aralık 1992, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/794> 18.11.2019.
- United Nations Security Council : **Resolution 955 (1994)**, 8 Kasım 1994, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/955> 18.11.2019.
- United Nations Security Council : **Resolution 1160 (1999)**, 31 Mart 1998, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1160> 18.11.2019.
- United Nations Security Council : **Resolution 1199 (1998)**, 23 Eylül 1998, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1199> 18.11.2019.
- United Nations Security Council : **Resolution 1244 (1999)**, 10 Haziran 1999, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1244> 18.11.2019.
- United Nations Security Council : **Resolution 1368 (2001)**, 12 Eylül 2001, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1368> 27.07.2019.
- United Nations Security Council : **Resolution 1373 (2001)**, 28 Eylül 2001, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1373> 27.07.2019.
- United Nations Security Council : **Resolution 1441 (2002)**, 8 Kasım 2002, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1441> 27.07.2019.

- Walzer, Michael : **Just and Unjust Wars**, New York, Basic Books, 2006.
- Weiss, Thomas G. : “The Responsibility to Protect in a Unipolar Era,” **Security Dialogue**, Cilt 35, Sayı 2, Haziran 2004.
- Wheeler, Nicholas J. : **Saving Strangers - Humanitarian Intervention in International Society**, Oxford, Oxford University Press, 2000.
- Yalçınkaya, Haldun : **Savaş: Uluslararası İlişkilerde Güç Kullanımı**, Ankara, İmge Kitabevi, 2008.
- Yapıcı, Utku : “Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi**, Cilt 2, Sayı 7, 2006.
- Yılmazarslan, Murat : **Kuvvet Kullanma: NATO’nun Uluslararası Güvenlikte Artan Rolü**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.